CİLT/VOLUME: 8 SAYI/ISSUE: 2 2025

EfilJournal

Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi

Efil Journal of Economic Research

CİLT/VOLUME: 8 SAYI/ISSUE: 2 2025

EfilJournal

Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi

Efil Journal of Economic Research

Sahibi/Owner: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. Adına; Fethiye Çolak

On Behalf of Eflatun Printing Distributing Publication Consulting Investment and Trade Ltd. Co.; Fethiye Çolak

Publishing Director/Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz

İdare Yeri/Place of Management: Bağcılar Mahallesi, Şemsettin Günaltay Caddesi
283. Sokak Ata Apt. No: 9/7 06660
Çankaya/ANKARA - TÜRKİYE
Telefon : (+90 312) 442 52 10 - 11
GSM : (+90 541) 232 00 95
E-posta : info@efiljournal.com

Baskı Tarihi/Date of Issue: June / Haziran 2025

Tasarım/Design: Ferhat Önder

Basım Yeri/Printed By: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi
Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

ISSN: 2619-9580

EISSN: 2667-8012

Yayın Türü/Publication Type: Yaygın Süreli Yayın/Quarterly Publication

Etki Faktörü/Impact Factor:

Dizinler/Index: EBSCO
CiteFactor Academic Scientific Journal
DRJI Directory of Research Journals Indexing
Academic Resource Index ResearchBib

EfilJournal
Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi
Efil Journal of Economic Research

CİLT/VOLUME: 8 SAYI/ISSUE: 2

www.efiljournal.com

EDİTÖRLER/CO-EDITORS

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Editör'den

Dünya ekonomisi ilginç bir dönemden geçiyor. Liberal demokrasi ve ekonomi özellikle ABD'de D. Trump'ın başkan seçilmesiyle önemli darbeler aldı. Bunun bir sonucu olarak 2025 yılı küresel büyüme oranının düşmesi beklenmekte. Diğer yandan teknoloji şirketleri küresel ekonomiye her geçen gün daha çok hakim olmakta. Gelişmekte olan ülkeler, bu gelişimlerden olumsuz yönde etkilenmekte; adeta Vernon'un ürün devreleri yaklaşımında olduğu gibi düşük teknoloji üretim yapmaya mahkûm edilmekteler.

EfilJournal'ın bahar sayısında bu sorunlara da değinen makalelerle karşınızdayız. İlk makalenin sahibi ODTÜ'den Erdal Özmen ve Sinop Üniversitesi'nden Fatma Taşdemir. "*Regional Financial Integration and Financial Development: Evidence from Euro-South-Med Region*" başlıklı çalışmalarında yazarlar bölgesel finansal bütünleşmenin Güney Akdeniz ülkelerinde finansal gelişme üzerindeki etkisini ele almaktalar. Çalışmada Avrupa-Güney Akdeniz arasındaki ikili finansal akımları kullanarak miktara dayalı bir bölgesel finansal bütünleşme ölçütü oluşturmaktalar.

İkinci makalenin yazarları Hamad Bin Khalifa University'den Alper Demir ve Ahmet Faruk Aysan. "*Apple Pay or Apple Prey?*" başlıklı makalede araştırmacılar dijital ödemelerde Büyük Teknoloji (Big Tech) şirketlerinin yarattığı düzenleyici zorlukları Apple Pay örneği üzerinden ele alarak, çok uluslu teknoloji firmalarının genişlemesine karşı farklı ülkelerin dijital egemenliklerini nasıl savunduklarını ele almaktalar.

Bu sayımızda yer alan "*Liberalizmden Sosyalizme: Eşitlikçi Bir Perspektif*" başlıklı makale Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Emre Örün ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Ercan Eren'e ait. Yazarlar, klasik liberalizm, bireysel özgürlük ve özel mülkiyetin korunmasına vurgu yaparken, devlet müdahalesini asgari düzeyde tutmayı savunan bir ideoloji olmasının yarattığı sorunlarını göz önüne alarak daha eşitlikçi liberalizmin uygulanabilirliğini tartışmaktalar.

"*Avrupa'da 2008 Krizi Sonrasında Uygulanan Kemer Sıkma Politikalarının Faşizm ve Ordoliberalizm Bağlamında Kökenleri ve Yasalaşma Süreci*" başlıklı son makalede T.C. Mevlana Kalkınma Ajansı'ndan Ali Berçem Aşıcı, uygulanan kemer sıkma politikalarına eleştiri getirmektedir.

Yaz sayımızda görüşmek umuduyla.

Ömer Faruk Çolak
Sorumlu Editör

Executive Summary

The global economy is going through an intriguing period. Liberal democracy and market economy have suffered significant setbacks, particularly with the election of Donald Trump as President of the United States. As a result, global growth is expected to decelerate in 2025. Meanwhile, technology companies continue to assert increasing dominance over the global economy. Developing countries are adversely affected by these developments, and—as Vernon's product life-cycle theory suggests—they appear to be confined to low-tech production.

In the Spring issue of *EfilJournal*, we present articles that also address these pressing concerns. The first article is authored by Erdal Özmen from Middle East Technical University and Fatma Taşdemir from Sinop University. In their study titled "*Regional Financial Integration and Financial Development: Evidence from the Euro-South-Med Region*," the authors examine the impact of regional financial integration on financial development in Southern Mediterranean countries. Using bilateral financial flows between Europe and the South-Med region, they construct a quantity-based measure of regional financial integration.

The second article is by Alper Demir and Ahmet Faruk Aysan from Hamad Bin Khalifa University. In "*Apple Pay or Apple Prey?*" the authors analyze the regulatory challenges posed by Big Tech companies in the realm of digital payments, using Apple Pay as a case study. They explore how various countries defend their digital sovereignty against the expansion of multinational technology firms.

Another article in this issue, "*From Liberalism to Socialism: An Egalitarian Perspective*," is co-authored by Emre Örün from Bozok University and Ercan Eren from Yıldız Technical University. While emphasizing the classical liberal values of individual freedom and the protection of private property, the authors discuss the limitations of an ideology that advocates minimal state intervention and assess the viability of a more egalitarian form of liberalism.

The final article, "*The Origins and Legislation Process of Austerity Policies Implemented in Europe After the 2008 Crisis in the Context of Fascism and Ordoliberalism*," is authored by Ali Berçem Aşıcı from the Mevlana Development Agency. In this study, the author offers a critical perspective on the austerity measures implemented in Europe following the 2008 financial crisis.

We look forward to seeing you in the next issue.

Ömer Faruk Çolak
Editor in Chief

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

EfilJournal VOLUME: 8 | ISSUE: 2 | Date of Submission: 17.05.2025 | Date of Acceptance: 12.06.2025
CİLT: 8 | SAYI: 2 | Başvuru Tarihi: 17.05.2025 | Kabul Tarihi: 12.06.2025
ISSN: 2619-9580

Research Article/Araştırma Makalesi

Regional Financial Integration and Financial Development: Evidence From Euro-South-Med Region

Erdal Özmen, Prof., Middle East Technical University, Department of Economics, Ankara, Turkey, ozmen@metu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-9333-8339
Fatma Taşdemir, (Corresponding Author), Assoc. Prof., Sinop University, Department of International Trade and Business, Sinop, Turkey, ftasdemir@sinop.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-8706-7942

Abstract

This paper investigates the effect of regional financial integration on financial development in South Mediterranean countries. To examine this relationship, we construct quantity-based measure of regional financial integration using the bilateral financial flows within the Euro-South-Mediterranean countries. The empirical results suggest that regional financial integration is among the important determinants of financial development. We also find that international financial integration and trade openness provide thresholding effects for the sensitivity of financial development to regional financial integration. Accordingly, the effect of regional financial integration on financial development tends to increase with international financial and trade integrations. The results in this paper suggest that policymakers should stimulate and deepen financial linkages not only with the European Union but also within the South Mediterranean countries to reap the potential benefits of financial development.

Keywords: *Regional financial integration, Globalization, Financial development, South Mediterranean countries*

JEL Codes: *F20, F36, F41, F62, R10*

Bölgesel Finansal Bütünleşme ve Finansal Gelişme: Avrupa-Güney Akdeniz Bölgesinden Bulgular

Öz

Bu çalışma, bölgesel finansal bütünleşmenin Güney Akdeniz ülkelerinde finansal gelişme üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu ilişkiyi analiz edebilmek için, Avrupa-Güney Akdeniz ülkeleri arasındaki ikili finansal akımları kullanarak miktara dayalı bir bölgesel finansal bütünleşme ölçütü oluşturulmuştur. Ampirik bulgular, bölgesel finansal bütünleşmenin finansal gelişmenin önemli belirleyicilerinden biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, finansal gelişmenin bölgesel finansal bütünleşmeye duyarlılığı üzerinde uluslararası finansal bütünleşme ve ticaret açıklığı eşik etkiler oluşturmaktadır. Buna göre, uluslararası finansal ve ticari bütünleşme düzeyleri arttıkça, bölgesel finansal bütünleşmenin finansal gelişme üzerindeki etkisi de artma eğilimindedir. Bu çalışmanın bulguları, politika yapıcıların sadece Avrupa Birliği ile değil, aynı zamanda Güney Akdeniz ülkeleri arasındaki finansal bağları da teşvik etmeleri ve derinleştirmeleri gerektiğine işaret etmektedir; böylece finansal gelişmenin potansiyel faydalarından daha fazla yararlanılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel finansal entegrasyon, Küreselleşme, Finansal gelişme, Güney Akdeniz ülkeleri*
JEL Kodları: *F20, F36, F41, F62, R10*

Özmen, E., & Taşdemir, F. (2025). Regional financial integration and financial development: Evidence from Euro-South-Med Region. *Efil Journal of Economic Research, 8*(2), 10-28.

1. Introduction

The benchmark neoclassical model suggests that openness to international financial flows leads to movement of capital from rich to poor economies as briefly explained by Kose et al. (2009). This reallocation of capital is expected to stimulate investment (Masten et al., 2008) and lower the marginal cost of capital in capital-scarce economies by alleviating domestic savings constraints. The liberalization of cross-border asset holdings also enables agents to diversify idiosyncratic income risk, thereby facilitating intertemporal consumption smoothing (Neaime, 2005). The empirical literature including Kose et al. (2009), Klein and Olivei (2008), Baltagi et al. (2009) and Mishkin (2009) remarks that financial openness promotes financial development. Recent global financial crisis, as noted by James (2018), resulted in a reduction in international financial linkages. Furthermore, sluggish growth prospects in advanced economies and the withdrawal of global banks from emerging markets are expected to further decrease international financial flows (Eyraud et al., 2017; James, 2018). These factors may hinder countries from realizing the beneficial effects of financial openness. In this context, regional financial integration emerges as a potential alternative, complementing international financial integration.

Frey and Volz (2013) defines regional financial integration as “the process of opening up capital accounts among countries of geographical proximity, including a liberalization of cross-border activities of financial institutions within the integrating area” (p.80). Eyraud et al. (2017) suggests that regional financial integration benefits the participant countries by enhancing growth opportunities and alleviating the pressure on domestic markets caused by global actors. In addition, geographical proximity is expected to promote regional financial integration by providing information advantages (Park and Lee, 2011). Beck et al. (2009) points that regional financial integration is less risky than financial globalization. Garcia-Herrero and Wooldridge (2007), Tahari et al. (2007) and Eyraud et al. (2017) remark that regional financial integration tends to enhance financial development by promoting the dissemination of good practices in accounting, tax treatment and regulation within the financial system.

The literature often focuses on the drivers and benefits of international rather than regional financial integration. The promising benefits of regional financial integration underscore the importance of investigating them despite all potential risks. This important issue is often examined for the European, East Asian and Latin American countries. This study aims to investigate regional financial integration within the European and South Mediterranean (Euro-South-MED) countries which is often neglected by the literature. Kose et al. (2009) emphasizes the importance of international financial openness for financial development. In this vein, we examine the effect of regional financial integration in Euro-South-MED countries on financial development.

The majority of studies often calculate regional financial integration using price-based measures that consider cross-sectional dispersion in interest rates and asset returns. Accordingly, assets with identical risks and returns may converge to the same price irrespective of their trading location. Quantity-based measures, on the other hand, focus on the cross-border financial asset purchases and sales. Baele et al. (2004) remarks that price-based measures focus on the listed companies by stock markets. In this context, this paper aims to contribute to the literature by constructing a quantity-based measure of regional financial integration in Euro-South-MED region. By motivating from Benetrix and Walti (2012), we calculate regional financial integration as the sum of financial assets and liabilities (as a percent of GDP) within the European Union (EU) and South-MED countries. We also aim to provide an empirical contribution to the literature by examining whether regional financial integration tends to enhance financial development in South-MED countries.

To explain the relationship between regional financial integration and financial development, we consider real income per capita, international financial integration, trade openness and governance as important variables that affect the evolution of financial development. We first employ panel fixed effects method with Driscoll-Kraay standard errors which tackles the heteroscedasticity, autocorrelation and cross-sectional dependency. Then, we consider whether the effect of regional financial integration on financial development varies with the level of international financial integration and trade openness. Montiel (2014, p. 601) suggests that domestic conditions including international financial integration and trade openness are prone to nonlinearity when determining the allocation of financial flows and their effects on financial development. Instead of relying on ad hoc sample-splitting procedures commonly used in the literature to address nonlinearity, we prefer to employ panel fixed-effects threshold estimation method (Hansen, 1999), which allows for the endogenous estimation of thresholds. To the best of our knowledge, this is the first study that examines the thresholding effects of international financial integration and trade openness for the sensitivity of financial development to regional financial integration in South-MED countries.

We find that regional financial integration tends to enhance financial development in South-MED countries. The effect of regional financial integration on financial development also varies with international financial integration and trade openness. Accordingly, this effect is much higher in more financial and trade open economies. Therefore, policymakers should stimulate and deepen financial and trade linkages not only with the

European Union but also within the South Mediterranean countries to reap the potential benefits of financial development.

The rest of the paper is organized as follows. Section 2 summarizes the literature on financial integration and financial development. Our regional financial integration data and some key stylized facts are presented in Section 3. The empirical results are reported in Section 4. Finally, Section 5 summarizes the empirical findings and provides some policy implications.

2. Literature Review

The theoretical benefits of financial openness are better risk sharing, efficient allocation of capital, higher investment and growth. Bonfiglioli (2008) finds that financial integration improves total factor productivity. Kose et al. (2006) reports that negative relationship between growth and volatility diminishes with financial integration. Yu (2015) demonstrates that financial integration brings welfare benefits to large economies but results in welfare losses for small countries.

Some studies do not provide empirical support to the beneficial effects of financial openness. According to Stiglitz (2010), information asymmetries and impediments on institutional coordination have diminished the potential benefits of financial integration. Bai and Zhang (2012) indicates that financial liberalization has a little improvement in risk sharing. Colacito and Croce (2010) finds that risk sharing is the case in the long run. The theoretical model results by Coeurdacier et al. (2020) show that benefits of financial integration are small even for emerging market economies.

There are also some studies suggesting that growth enhancing effect of financial openness depends on the host economy's structural characteristics. They often condition the beneficial effects of financial openness on financial development. For instance, Agenor (2003) remarks that improvements in macroeconomic environment and financial markets are necessary to obtain the beneficial effects of financial openness. Neaime (2005) finds that financial integration tends to lower consumption volatility in Middle East and North Africa economies with developed financial markets. Masten et al. (2008) reports that financial integration encourages growth in financially developed economies. The results by Boyd and Smith (1992) suggest that international financial integration leads to capital outflows in countries with lack of collateral environment.

Kose et al. (2009) suggests that beneficial effects of financial openness are not simple to be measured precisely. They remark that financial openness yields some "collateral benefits" including financial development. Furthermore, they suggest that collateral gains are much more important than growth enhancing effect. Schmukler (2004) finds that financial openness leads to an improvement in financial development by mitigating information asymmetry and adverse selection. Additionally, Masten et al. (2008) indicates that competition between domestic and foreign financial intermediaries reduces intermediation costs, enhances efficiency, and fosters financial development.

Klein and Olivei (2008), Baltagi et al. (2009) and Mishkin (2009) report that international financial integration is among the important determinants of financial development. According to Mishkin (2009), openness to international financial flows stimulates the economies to enhance their lending standards. Levine (2001) finds that international financial openness enhances the productivity of the financial system, leading to a more efficient allocation of resources and higher economic growth. Edison et al. (2002) and Ahmed (2016) report that international financial integration stimulates the development of stock market as well. Alfaro et al. (2009) and Mendoza et al. (2009) find that benefits of financial globalization appear to be the case for countries with more financially developed.

Over the last two decades, there has been a substantial change in international financial openness. James (2018) remarks that the recent global financial crisis has led to mitigation in financial linkages. Additionally, slow growth prospects in advanced economies and retrenchment of global banks in emerging market economies are expected to contribute to a further reduction in international financial openness (Eyraud et al., 2017). These may impede the economies from fully realizing the theoretical and collateral advantages of financial openness. In light of these challenges, regional financial integration emerges as a viable solution working in tandem with international financial integration. Tahari et al. (2007) finds that regional financial integration in Maghreb countries enhances the depth and efficiency of financial markets, strengthens the resilience to shocks and promotes global financial integration. Tembo and Makina (2020) finds that regional financial protocols enhance the efficiency of banking sector. Kalemli-Özcan et al. (2010) indicates that harmonization of legislative-regulatory frameworks encourages regional financial integration. Ekpo and Chuku (2017) indicates that regional financial integration tends to enhance investment and growth in African economies with better financial development. Alfaro et al. (2007) suggests that low-income economies with weak institutions and poor macroeconomic policies are exposed to macroeconomic volatility caused by global financial markets. Frey and Volz (2013) suggests that regional financial integration encourages financial development in Sub-Saharan economies with better institutions. The results by Gong and Kim (2018) indicate that regional financial integration tends to mitigate the regional business cycle. Slimane et al. (2020) finds that Euro-Mediterranean partnership is far from reaching the targets on financial development and growth.

The literature, on the other hand, maintains that both regional and international financial integration can increase vulnerability to external shocks. Wakeman-Linn and Wagh (2008) suggests that benefits of regional financial integration are limited by the characteristics of participant countries. In this context, they maintain that regional financial integration may amplify the problems if the member countries share identical structures and challenges. The results by Kalemli-Özcan et al. (2014) show that regional financial integration tends to increase the firm-level volatility. Zouri (2020) reports that regional financial integration increases the business cycle synchronization within the Economic Community of West African States (ECOWAS).

The bulk of the literature often focuses on the drivers and consequences of international financial integration. The literature on regional financial integration is premature but evolving. The existing studies often focuses on regional financial integration in the European, Asian or Latin American countries. To the best of our knowledge, this is the first study that focuses on regional financial integration within the Euro-South-MED region using the quantity-based measure. In this vein, the contribution of this study is threefold. First, we introduce a new dataset that captures financial integration among Euro-South-MED countries by relying on bilateral financial positions, which allows for a more targeted assessment of regional integration effects. Second, we investigate whether the relationship between regional financial integration and financial development is conditioned by international financial integration and trade openness, which are two important structural factors. To this end, we apply panel fixed effects threshold estimation method, which enables us to identify potential non-linearities and threshold effects. Third, we offer empirical evidence from a region that has received relatively limited attention in the literature. Thus, we aim to contribute to the literature by investigating the effect of regional financial integration on financial development in South-MED countries.

3. Regional Financial Integration: The Data and Some Key Stylized Facts

The literature including Baele et al. (2004), Benetrix and Walti (2012) and Slimane et al. (2020) often measures regional financial integration based on the price-based and quantity-based criteria. The price-based measure assumes that assets with similar risk and return characteristics will converge to the same price irrespective of their trading location. According to the price-based criteria, cross-sectional dispersion in interest rates and asset returns are considered as a proxy for regional financial integration. The quantity-based regional financial integration, on the other hand, focuses on the movement of capital flows within a specific region. Baele et al. (2004) points that price-based measure does not capture all financial instruments. This leads us to consider quantity-based measure of regional financial integration in a similar vein to Benetrix and Walti (2012).

To calculate regional financial integration, we consider the international financial integration definition suggested by Lane and Milesi-Ferretti (2007). Accordingly, international financial integration measured as the sum of gross stocks of financial assets (purchases/sales of foreign financial assets by domestic residents) and liabilities (purchases/sales of domestic financial assets by foreign residents) as a percent of GDP. Benetrix and Walti (2012) remarks that regional financial integration can be calculated by decomposing international financial integration within and across the regions. By motivating this idea, we can calculate the regional financial integration (RFI) as the sum of financial assets and liabilities (as a percent of GDP) in Euro-South-MED region. Accordingly, the regional financial integration (RFI) can be represented as the following:

$$RFI_{it} = \frac{\sum_{i\epsilon R}\sum_{j\epsilon R}(A_{ij,t}+L_{ij,t})}{GDP_{it}} \quad (1)$$

In eq. (1), i is the home country and j is the partner country both of them are in the Euro-South-MED[1] region. A_{ij},t represents the financial asset purchases/sales in country j by the residents of country i at time t. L_{ij},t shows the purchases/sales of financial assets located in country i by the residents of country j at time t. Financial assets (liabilities) include portfolio, foreign direct investment and other investment (banking) asset (liability) flows between country i and j.

The bilateral data for portfolio investment are from Coordinated Portfolio Investment Survey, the IMF and the data are available from 2001 and onward. We take the bilateral data for foreign direct investment from Coordinated Direct Investment Survey, IMF and the data are available from 2009 onward. We also consider the bilateral foreign direct investment data provided by the United Nations Conference on Trade and Development for the pre-2009 period. The quarterly bilateral banking flows data are from the Locational Banking Statistics, the Bank of International Settlements and the data are available from 2000 onward. We transform the quarterly bilateral banking flows data into yearly by taking the averages. The data for national income are from the World Development Indicators, World Bank. All the data are measured in current US dollars. First, we sum the portfolio, foreign direct investment and banking assets (liabilities) to obtain the financial assets (liabilities). Then, we follow the steps proposed by Benetrix and Walti (2012) to fill the missing data. They suggest that the missing data can be filled by using the rate of change in total debt backwardly or forwardly because the total debt constitutes the most important component of financial flows. The data for total debt are from the External Wealth of Nations database (Lane and Milesi-Ferretti, 2007). Finally, we obtain the regional financial integration data[2] by summing the financial assets and liabilities and scaling them with national income.

Figure 1 shows the evolution of regional financial integration in South-MED countries during the 2001-2021 period. According to Figure 1. (a), regional financial integration appears to increase up to the 2008-2009 global financial crisis, diminish till 2015 and then rise during the rest of the sample period. As compared to the pre-crisis period, regional financial integration is much lower during the recent years. Figure 1. (b) shows that regional financial asset and liability flows tend to move together. The gap between regional liability and asset flows tends to increase during recent years. Figure 1. (c) shows the disaggregated regional financial integration in Euro-South-MED region as financial flows from European countries to South Mediterranean countries and from South Mediterranean countries to their neighbors in this region. Compared to the European countries, regional financial

1 The region includes European Union (EU) members and South Mediterranean (South-MED) countries. The EU countries are Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czechia, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Malta, Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spain and Sweden. South-MED countries include Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Lebanon, Morocco and Tunisia.

2 Regional financial integration data are available from the corresponding author on request.

flows from South Mediterranean countries to their neighbors are substantially much lower indicating that regional financial integration is primarily driven by financial flows from European countries. This is actually consistent with the Barcelona process initiative which aims to develop strong financial linkages between the European and South Mediterranean countries.

Figure 1: The Evolution of Regional Financial Integration in Euro-MED Countries

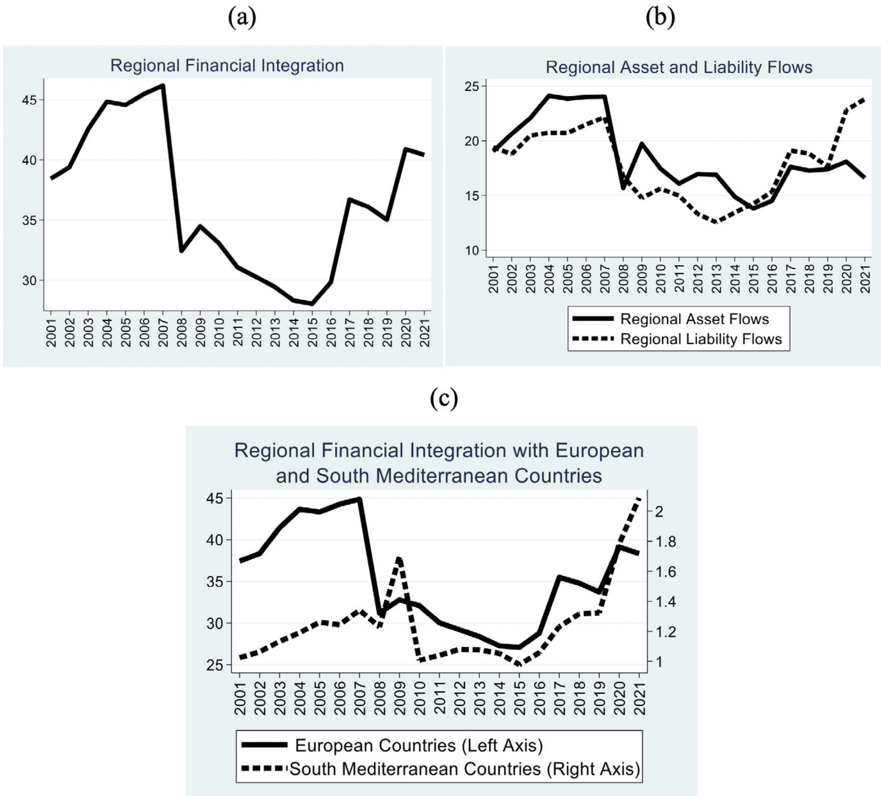

Source: *Authors' own calculations.*

The comparison of regional financial integration with international financial globalization provides more information on the evolution of the former. Figure 2. (a) shows the progress of international financial integration in South-MED countries. International financial integration tends to increase up to the 2008-2009 global financial crisis, followed by a substantial decline. However, it began to increase significantly again after 2019. The pattern in Figure 2. (b) suggests that international financial integration is primarily determined by liability flows. The gap between asset and liability flows appears to increase after the outburst of global financial crisis. The literature often suggests that liability flows tend to increase macroeconomic volatility and vulnerability. To avoid these undesirable side effects of international financial integration, it may be better to integrate with regional financial flows.

Figure 2: International Financial Integration in South-MED Countries

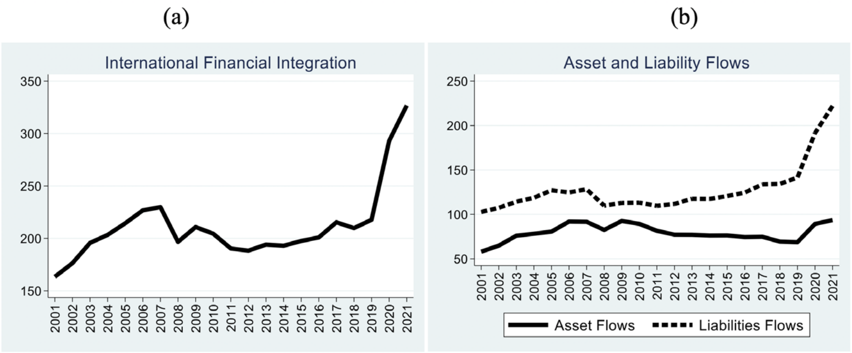

Source: *Authors' own calculations.*

Figure 3 represents the evolution of financial development in South-Mediterranean economies. Our measure of financial development is financial development index prepared by Svirydzenka (2016). Financial development index considers the depth, efficiency and access to financial markets and institutions. The index varies between zero and one with higher values represent more financial development. Accordingly, financial development increases till 2008, decreases until 2013 and then rises slightly during the rest of the sample period.

Figure 3: Financial Development

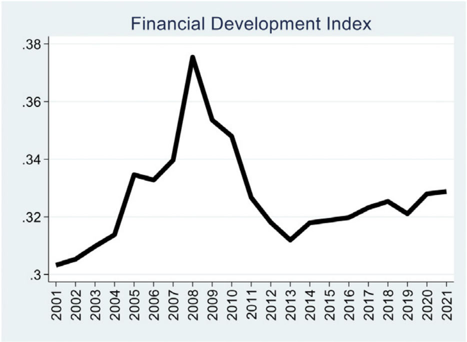

Source: *Authors' own calculations.*

Table 1: Main Descriptive Statistics

	Definition of the Variables	Mean	Median	Standard Deviation	Coefficient of Variation
RFI_Euro_SMED	Sum of financial assets and liabilities (% of GDP) between Euro-South-MED countries	36.55	29.73	22.16	0.61
RFI_Euro	Sum of financial assets and liabilities (% of GDP) between Euro countries	35.30	28.97	21.03	0.60
RFI_SMED	Sum of financial assets and liabilities (% of GDP) between South-MED countries	1.25	0.48	1.69	1.35
IFI	Sum of financial assets and liabilities (% of GDP)	211.85	159.98	158.27	0.75
TRADE	Sum of exports and imports (% of GDP)	75.44	71.32	23.95	0.32
FD_Index	Financial development index	0.33	0.31	0.14	0.43
ln (RGDP_pc)	Natural logarithm of real income per capita	11.18	10.42	2.53	0.23
GOV	Standardized mean of voice and accountability, political stability and absence of violence/terrorism, government effectiveness, regulatory quality, rule of law and control of corruption.	0.42	0.41	0.25	0.60

Table 1 reports the main descriptive statistics for our variables of interest. The means of regional financial integration with Euro-South-MED countries (RFI_Euro_SMED), with European countries (RFI_Euro) and with South Mediterranean countries (RFI_SMED) are, respectively, 36.55, 35.30 and 1.25. As compared to European countries, financial flows between South Mediterranean countries are substantially lower and more volatile. Consistent with the Barcelona process initiative, South Mediterranean countries mainly attract financial flows from the European countries. Compared to international financial integration (IFI), regional financial integration is much lower and less volatile. The volatility of international trade openness (TRADE, measured as the sum of exports and imports over GDP) is lower than that of regional financial integration. The mean of financial development index (FD_Index) is 0.33. Considering financial development index varies between zero and one, this may suggest that the level of financial development is relatively low in South Mediterranean countries. The mean real income per capita (RGDP_pc) is around 8500USD (2015 constant prices) which gives ln (RGDP_pc) to be 11.2. We also consider the institutional quality and governance indicator provided by Worldwide Governance

Indicators, World Bank (Kaufmann and Kray, 2023). The data contains important information on the six dimensions of governance including voice and accountability, political stability and absence of violence/terrorism, government effectiveness, regulatory quality, rule of law and control of corruption. We consider the mean of these six indicators and standardize the mean to be between zero and one. The higher values of governance (GOV) represent better institutional quality and governance. The mean of GOV is 0.42, which is consistent with an argument that South Mediterranean countries have only an average level of institutional quality.

4. Empirical Methodology and Estimation Results

4.1. Panel Fixed Effects Results

To examine the effect of regional financial integration on financial development, we consider the following benchmark equation:

$$\mathrm{FD}_{it} = \alpha_i + \alpha_1 \mathrm{RFI}_{i,t-1} + \alpha_2 \mathrm{RGDP\_pc}_{it} + \alpha_3 \mathrm{IFI}_{it} + \alpha_4 \mathrm{TRADE}_{it} + \alpha_5 \mathrm{GOV}_{it} + u_{it} \quad (2)$$

In eq. (2), the subscripts i and t represent, respectively, country and years, FD is financial development index, RFI is regional financial integration, RGDP_pc is natural logarithm of real income per capita, IFI is international financial integration, TRADE is international trade integration and GOV is institutional quality and governance variable. Considering the potential endogeneity of RFI for FD, we prefer to use lagged RFI. We estimate eq. (2) first by using the fixed effects estimation method3 with Driscoll-Kraay standard errors. We prefer to use Driscoll-Kraay standard errors because they tackle the heteroscedasticity, autocorrelation and cross-sectional dependency (Driscoll and Kraay, 1998). The data availability allows us to focus on 7 South-Mediterranean economies during the 2001-2021 period.

Table 2 presents the estimation results of Eq. (2). Accordingly, there is a positive and significant association between RFI and FD. This result implies that regional financial integration leads to an improvement in financial development. To examine whether the direction of regional financial integration matters for financial development, we disaggregate the former as regional assets and liabilities, respectively, in equations (2.2) and (2.3). The results suggest that both regional assets and liabilities lead to an improvement in financial development, albeit the effect of the latter is slightly higher. Their joint effects on financial development yield almost the same result as reported by Eq. (2.4). The estimated coefficients for real income per capita (RGDP_pc) are positive and significant in all the estima-

3 We first employ the F-test to justify the use of the fixed effects model. The p-value of the F-test is 0.00, indicating the rejection of the null hypothesis that all individual effects are jointly zero. Accordingly, we adopt the panel fixed effects method to account for the crucially important role of time-invariant country-specific factors.

ted equations. This indicates that income promotes financial development. International financial integration (IFI) is also positively associated with financial development. This is consistent with the "collateral benefits" argument suggested by Kose et al. (2009). However, the coefficients of IFI are substantially lower than RFI, indicating that regional financial integration stimulates financial development to a much greater extent. Trade integration (TRADE) also promotes financial development. An improvement in institutional quality and governance (GOV) is associated with the enhancement in financial development.

Table 2: Fixed Effects Estimation Results

	Eq. (2.1)	Eq. (2.2)	Eq. (2.3)	Eq. (2.4)
$RFI_{i,t-1}$	0.121***			
	(0.032)			
RFI_Assetsi,$_{t-1}$		0.125***		0.108***
		(0.027)		(0.022)
RFI_Liabilitiesi,$_{t-1}$			0.191*	0.156*
			(0.098)	(0.085)
RGDP_pc$_{it}$	0.133***	0.129***	0.119***	0.132***
	(0.025)	(0.018)	(0.024)	(0.024)
IFI_{it}	0.011**	0.015***	0.014**	0.011**
	(0.005)	(0.005)	(0.005)	(0.005)
$TRADE_{it}$	0.102***	0.121***	0.115***	0.099***
	(0.028)	(0.021)	(0.028)	(0.032)
GOV_{it}	0.095*	0.128**	0.168***	0.094*
	(0.046)	(0.060)	(0.038)	(0.047)
Constant	-1.006***	-0.913***	-0.917***	-0.992***
	(0.207)	(0.164)	(0.205)	(0.201)
Observations	140	140	140	140
# of Countries	7	7	7	7
R-squared	0.56	0.59	0.52	0.56
F-test [p-value]	58.49 [0.00]	207.5 [0.00]	42.63 [0.00]	58.33 [0.00]

Note: *Driscoll-Kraay standard errors are in parentheses.*

**** $p<0.01$, ** $p<0.05$, * $p<0.1$*

4.3. Panel Fixed Effects Threshold Estimation Results

Eq. (2) maintains that the effect of regional financial integration on financial development is invariant to domestic conditions including international openness to financial flows and trade. Montiel (2014, p.601) points such domestic conditions "are likely to interact in nonlinear ways" to identify the allocation of financial flows and their impacts on financial development. Most of the studies often conceive the nonlinearity by some interaction specifications or ad hoc regime-switching methods which assume that the threshold level is exogenous. As an alternative, the potential thresholding effect of domestic conditions for the sensitivity of financial development to regional financial integration may better be examined by utilizing data-driven estimation methods. To the best of our knowledge, this is the first study that examines the thresholding effect of domestic conditions in explaining the relationship between RFI and FD. In this context, we study this important research question for the sample of South-Mediterranean countries during the 2001-2021 period by utilizing the panel fixed effects threshold estimation method (Hansen, 1999).

To investigate the thresholding effect of domestic conditions, we estimate:

$$\mathrm{FD_{it}} = \alpha_i + \alpha_1 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{TV_{i,t-1}} \leq \lambda\right) + \alpha_2 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{TV_{i,t-1}} > \lambda\right) + \alpha_3 \mathrm{RGDP\_pc_{it}} + \alpha_4 \mathrm{IFI_{it}} + \alpha_5 \mathrm{TRADE_{it}} + \alpha_6 \mathrm{GOV_{it}} + u_{it} \tag{3}$$

In eq. (3), TV is the thresholding variable including international financial integration and trade openness and λ is the endogenously estimated threshold that splits the sample as low and high regimes. The observations which are less than or equal to (higher than) threshold (λ) take place in the low (high) regime. The first step of panel fixed effects threshold estimation method consists of the elimination of fixed effects by de-meaning the sample of observations. In the second step, these observations are sorted ascendingly based on the TV. In the third step, we trim the smallest and largest 5% of the observations and investigate the threshold by considering the rest of all observations as potential threshold candidate. For each candidate, we employ panel least squares and identify the threshold that yields the minimum sum of squared residuals. To examine whether the identified threshold is statistically significant, we test the equality of slope coefficients under the null hypothesis, i.e., $\alpha 1 = \alpha 2$. The λ, however, is unidentified under the null. To get the p-values of the F-test, Hansen (1999) recommends the bootstrapped method. Given that λ is statistically significant, the null of no threshold hypothesis is rejected. If there is a significant threshold effect, then regime-dependent variables are estimated by panel fixed effects method. Our preliminary results indicate that there is no more than one significant threshold.

To consider the thresholding effect of international financial integration (IFI), we estimate:

$$\mathrm{FD_{it}} = \alpha_i + \alpha_1 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{IFI_{i,t-1}} \leq \lambda\right) + \alpha_2 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{IFI_{i,t-1}} > \lambda\right) + \alpha_3 \mathrm{RGDP\_pc_{it}} + \alpha_4 \mathrm{IFI_{it}} + \alpha_5 \mathrm{TRADE_{it}} + \alpha_6 \mathrm{GOV_{it}} + u_{it} \tag{3.1}$$

Table 3 presents the panel fixed effects threshold estimation results. The results in eq. (3.1) suggest that the effect of regional financial integration on financial development can change with the international financial integration level. This implies that regional financial integration-financial development relationship is different in more financially globalized economies than the others. Our empirical results suggest that international financial integration provides an endogenously estimated threshold. The data-driven estimated threshold level of international financial integration is 251. The main descriptive statistics in Table 1 suggest that the mean of international financial integration is around 210. Accordingly, the threshold level of financial globalization is slightly higher than the mean. The effect of regional financial integration on financial development is 0.10 in economies with international financial integration level is less than or equal to 251. In countries with financial globalization level is higher than 251, the impact of regional integration on financial development is estimated as 0.22. Thus, we can suggest that the effect of regional financial integration on financial development increases with openness to international financial flows. The rest of the estimated parameters are essentially the same with those presented by Table 2.

Table 3: Panel Fixed **Effects Threshold Estimation Results**

	Eq. (3.1)	Eq. (3.2)
THRESHOLD IFI	251.06**	
FB [.]	23.87 [0.04]	
THRESHOLD TRADE		106.63*
FB [.]		21.97 [0.08]
$RFI_{i,t-1}$ ($IFIi,_{t-1} \leq \lambda$)	0.103***	
	(0.024)	
$RFI_{i,t-1}$ ($IFI_{i,t-1} > \lambda$)	0.219***	
	(0.035)	
$RFI_{i,t-1}$ ($TRADE_{i,t-1} \leq \lambda$)		0.121***
		(0.025)
$RFI_{i,t-1}$ ($TRADE_{i,t-1} > \lambda$)		0.207***
		(0.037)
$RGDP\_pc_{it}$	0.132***	0.127***
	(0.023)	(0.023)
IFI_{it}	0.007*	0.010**
	(0.004)	(0.004)
$TRADE_{it}$	0.073***	0.077***
	(0.023)	(0.024)
GOV_{it}	0.087*	0.088*
	(0.054)	(0.056)
Constant	-0.966***	-0.931***
	(0.198)	(0.203)
Observations	140	140
R-squared	0.610	0.592
# of Countries	7	7
F-test [p-value]	33.09 [0.00]	30.76 [0.00]

Note: *Standard errors in parentheses*

***** *p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1*

We now examine the potential thresholding effect of trade openness (TRADE). In this vein, we estimate:

$$\mathrm{FD_{it}} = \alpha_i + \alpha_1 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{TRADE_{i,t-1}} \leq \lambda\right) + \alpha_2 \mathrm{RFI_{i,t-1}}\left(\mathrm{TRADE_{i,t-1}} > \lambda\right) + \alpha_3 \mathrm{RGDP\_pc_{it}} + \alpha_4 \mathrm{IFI_{it}} + \alpha_5 \mathrm{TRADE_{it}} + \alpha_6 \mathrm{GOV_{it}} + u_{it} \quad (3.2)$$

The panel fixed effects threshold estimation results of eq. (3.2) are presented in Table 3. The results suggest that the impact of regional financial integration on financial development varies with international trade integration level (TRADE). TRADE also provides data-driven estimated threshold for the effect of regional financial integration on financial development. The endogenously estimated threshold level of TRADE is around 107. Table 1 indicates that the mean of TRADE is around 75. Accordingly, the estimated threshold is much higher than the mean. The effect of regional financial integration on financial development is 0.12 in South-MED countries with international trade openness level is less than or equal to 107. This relationship is estimated as 0.21 in economies with international trade openness level is higher than 107. In a similar vein to the results in eq. (3.1), we find that regional financial integration – financial development relationship is much higher in more trade globalized economies. The impacts of real income per capita, international financial integration, trade integration and governance are almost identical with our earlier findings.

5. Concluding Remarks and Policy Implications

Openness to international financial flows offers various benefits to host countries including higher growth and better financial development. The literature, however, provides mixed evidence on the beneficial effects of international financial integration. In this vein, regional financial integration has emerged as a complementary subset of international financial integration. This paper investigates the effect of regional financial integration on financial development in South-Mediterranean countries.

We construct regional financial integration data using a quantity-based measure, in contrast to the literature, which often uses a price-based measure. Our regional financial integration data suggest that financial flows from the European to South Mediterranean countries are substantially much larger than flows within the South Mediterranean countries. This may imply that the Barcelona process has been successful in strengthening financial linkages in the Euro-South Mediterranean region.

Our empirical results suggest that regional financial integration tends to increase financial development in South-Mediterranean countries. We also find that international financial integration and trade openness promote financial development. In addition, higher real income per capita and better governance are also positively associated with financial development. The panel fixed effects threshold estimation results indicate that the sensitivity of financial development to regional financial integration changes with the thresholding effects of international financial and trade openness. Accordingly, the positive relationship between financial development and regional financial integration tends to increase with international financial and trade linkages. We also find that there is a complementary relationship between regional financial integration, international financial and trade openness in explaining the effects of these variables on financial development.

From a policy perspective, these results imply that South-Mediterranean countries can leverage regional financial integration—particularly with the European Union—as a strategic pathway to deepen domestic financial systems, especially in contexts marked by limited institutional capacity and underdeveloped capital markets. In countries where financial systems remain shallow or fragmented, such integration may provide a stable conduit for diversified capital flows, mitigate financial volatility, and foster sustained investment and economic development.

The literature often suggests that financial development fosters investment, productivity, and growth. To reap the beneficial effects of financial development, South Mediterranean countries may be expected to enhance not only their real income per capita but also their institutional quality and governance. The improvement in these variables, especially institutional quality and governance, may encourage financial flows further, deepen regional financial integration and support financial development.

Consistent with the conventional literature, openness to trade and international financial flows could lead to a better macroeconomic environment in South Mediterranean countries, prompting policymakers to further promote it. In this vein, European Commission Report (2018) remarks that trade and financial integrations can raise the size and scale of financial markets. These are expected to lower financing costs, increase liquidity and risk-sharing by portfolio diversification. Additionally, privatization of banks, regulation and competition in financial system indicated by Anwar and Iwasaki (2022) also enhance the efficiency of financial development. All these contribute to efficient allocation of capital and improvement in investible environment.

The empirical results in this paper suggest that policymakers should stimulate and deepen financial linkages not only between European Union countries but also within the South Mediterranean region. Following the recommendations by Eyraud et al. (2017), policymakers should promote the dissemination of best practices in accounting, tax treatment, and regulation to enhance the size and depth of regional financial integration. Additionally, as suggested by Tembo and Makina (2020), policymakers should enhance the efficiency of the financial system through regional financial protocols. The coordination and consolidation of cross-border information sharing and macro prudential policies also contribute much to regional financial integration. These are all expected to enhance financial development and its potential benefits for South Mediterranean countries.

References

Agénor, P. R. (2003). Benefits and costs of international financial integration: theory and facts. *World Economy*, *26*(8), 1089-1118.

Ahmed, A. D. (2016). Integration of financial markets, financial development and growth: Is Africa different?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, *42*, 43-59.

Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2009). FDI, productivity and financial development. *World Economy*, *32*(1), 111-135.

Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Volosovych, V. (2007). Capital flows in a globalized world: The role of policies and institutions. In *Capital controls and capital flows in emerging economies: Policies, Practices, and Consequences* (pp. 19-72). University of Chicago Press.

Anwar, A., & Iwasaki, I. (2022). The finance–growth nexus in the Middle East and Africa: A comparative meta-analysis. *International Journal of Finance & Economics*. https://doi.org/10.1002/ijfe.2670

Baele, L., Ferrando, A., Hördahl, P., Krylova, E., & Monnet, C. (2004). *Measuring financial integration in the euro area* (No. 14). ECB Occasional Paper.

Bai, Y., & Zhang, J. (2012). Financial integration and international risk sharing. *Journal of International Economics*, *86*(1), 17-32.

Baltagi, B. H., Demetriades, P. O., & Law, S. H. (2009). Financial development and openness: Evidence from panel data. *Journal of Development Economics*, *89*(2), 285-296.

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2009). Financial institutions and markets across countries and over time-data and analysis. *World Bank Policy Research Working Paper* No. 4943.

Bénétrix, A. S., & Wälti, S. (2012). Indicators of regional financial integration. *The Regional Integration Manual*, 124-146.

Bonfiglioli, A. (2008). Financial integration, productivity and capital accumulation. *Journal of International Economics*, *76*(2), 337-355.

Boyd, J. H., & Smith, B. D. (1992). Intermediation and the equilibrium allocation of investment capital: Implications for economic development. *Journal of Monetary Economics*, *30*(3), 409-432.

Coeurdacier, N., Rey, H., & Winant, P. (2020). Financial integration and growth in a risky world. *Journal of Monetary Economics*, *112*, 1-21.

Colacito, R., & Croce, M. M. (2010). The short and long run benefits of financial integration. *American Economic Review*, *100*(2), 527-531.

Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, *80*(4), 549-560.

Edison, H. J., Levine, R., Ricci, L., & Sløk, T. (2002). International financial integration and economic growth. *Journal of International Money and Finance*, *21*(6), 749-776.

Ekpo, A., & Chuku, C. (2017). Regional financial integration and economic activity in Africa. *Journal of African Economies*, *26*(suppl_2), ii40-ii75.

Eyraud, L., Singh, D., & Sutton, B. W. (2017). Benefits of Global and Regional Financial Integration in Latin America. *IMF Working Paper* No. 2017/001.

European Commission Report (2018). EU Foreign Direct Investment flows in 2018. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190717-1.

Frey, L., & Volz, U. (2013). Regional Financial Integration in Sub-Saharan Africa–An Empirical Examination of Its Effects on Financial Market Development. *South African Journal of*

Economics, *81*(1), 79-117.
García-Herrero, A., & Wooldridge, P. (2007). Global and regional financial integration: progress in emerging markets. *BIS Quarterly Review*, 57.
Gong, C., & Kim, S. (2018). Regional business cycle synchronization in emerging and developing countries: Regional or global integration? Trade or financial integration?. *Journal of International Money and Finance*, *84*, 42-57.
Hansen, B. E. (1999). Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference. *Journal of Econometrics*, *93*(2), 345-368.
James, H. (2018). Deglobalization: The rise of disembedded unilateralism. *Annual Review of Financial Economics*, *10*, 219-237.
Kalemli-Ozcan, S., Papaioannou, E., & Peydró, J. L. (2010). What lies beneath the euro's effect on financial integration? Currency risk, legal harmonization, or trade?. *Journal of International Economics*, *81*(1), 75-88.
Kalemli-Ozcan, S., Sorensen, B., & Volosovych, V. (2014). Deep financial integration and volatility. *Journal of the European Economic Association*, *12*(6), 1558-1585.
Kaufmann, D., & Kraay, A. (2023). Worldwide Governance Indicators, 2023 Update (www.govindicators.org), Accessed on 07.10.2023.
Klein, M. W., & Olivei, G. P. (2008). Capital account liberalization, financial depth, and economic growth. *Journal of International Money and Finance*, *27*(6), 861-875.
Kose, M. A., Prasad, E. S., & Terrones, M. E. (2006). How do trade and financial integration affect the relationship between growth and volatility?. *Journal of International Economics*, *69*(1), 176-202.
Kose, M. A., Prasad, E., Rogoff, K., & Wei, S. J. (2009). Financial globalization: A reappraisal. *IMF Staff Papers*, *56*(1), 8-62.
Lane, P. R., & Milesi-Ferretti, G. M. (2007). The external wealth of nations mark II: Revised and extended estimates of foreign assets and liabilities, 1970–2004. *Journal of International Economics*, *73*(2), 223-250.
Levine, R. (2001). International financial liberalization and economic growth. *Review of International Economics*, *9*(4), 688-702.
Masten, A. B., Coricelli, F., & Masten, I. (2008). Non-linear growth effects of financial development: Does financial integration matter?. *Journal of International Money and Finance*, *27*(2), 295-313.
Mendoza, E. G., Quadrini, V., & Rios-Rull, J. V. (2009). Financial integration, financial development, and global imbalances. *Journal of Political Economy*, *117*(3), 371-416.
Mishkin, F. S. (2009). Globalization and financial development. *Journal of Development Economics*, *89*(2), 164-169.
Montiel, P. J. (2014). Capital flows: issues and policies. *Open Economies Review*, *25*, 595-633.
Neaime, S. (2005). Financial market integration and macroeconomic volatility in the MENA region: an empirical investigation. *Review of Middle East Economics and Finance*, *3*(3), 59-83.
Park, C. Y., & Lee, J. W. (2011). Financial integration in emerging Asia: Challenges and prospects. *Asian Economic Policy Review*, *6*(2), 176-198.
Schmukler, S. L. (2004). Financial globalization: Gain and pain for developing countries. *Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review*, *89*(2), 39-66.
Slimane, F. B., Boubaker, S., & Jouini, J. (2020). Does the Euro–Mediterranean Partnership

contribute to regional integration?. *Journal of Policy Modeling*, *42*(2), 328-348.

Stiglitz, J. E. (2010). Risk and global economic architecture: Why full financial integration may be undesirable. *American Economic Review*, *100*(2), 388-392.

Svirydzenka, K. (2016). Introducing a New Broad-based Index of Financial Development1. *IMF Working Papers*, *2016*(005).

Tahari, A., Brenner, P. D., De Vrijer, E., Moretti, M., Solé, J. A., Senhadji, A. S., & Sensenbrenner, G. (2007). Financial sector reforms and prospects for financial integration in Maghreb countries. IMF Working Paper No. WP/07/125.

Tembo, J., & Makina, D. (2020). Regional financial integration and its impact on banking development: Evidence from Southern African Development Community countries. *Business Strategy & Development*, *3*(3), 356-368.

Wakeman-Linn, J., & Wagh, S. (2008). Regional financial integration: Its potential contribution to financial sector growth and development in sub-Saharan Africa. In *International Monetary Fund seminar "African Finance for the 21st Century," Tunis, March* (pp. 4-5).

Yu, C. (2015). Evaluating international financial integration in a center-periphery economy. *Journal of International Economics*, *95*(1), 129-144.

Zouri, S. (2020). Business cycles, bilateral trade and financial integration: Evidence from Economic Community of West African States (ECOWAS). *International Economics*, *163*, 25-43.

EfilJournal VOLUME: 8 | ISSUE: 2 | Date of Submission: 19.05.2025 | Date of Acceptance:11.06.2025
CİLT: 8 | SAYI: 2 | Başvuru Tarihi: 19.05.2025 | Kabul Tarihi: 11.06.2025
ISSN: 2619-9580

Research Article/Araştırma Makalesi

Apple Pay or Apple Prey?

Alper Demir, College of Islamic Studies, Hamad Bin Khalifa University, Doha, Qatar, alde88877@hbku.edu.qa, ORC-ID: 0009-0004-6791-3899.

Ahmet Faruk Aysan, College of Islamic Studies, Hamad Bin Khalifa University, Doha, Qatar aaysan@hbku.edu.qa, ORC-ID: 0000-0001-7363-0116.

Abstract

This article examines the regulatory challenges posed by Big Tech in digital payments, using Apple Pay as a focal point to assess how different countries assert digital sovereignty in response to the expansion of multinational technology firms. Through a comparative case study of regulatory approaches in the European Union, India, Indonesia, and Türkiye, the study highlights the disparities in policy responses and the broader implications for market competition and consumer welfare. While acknowledging U.S. political power as a factor in shaping global technology markets, this paper focuses on how regulatory capacity, institutional strength, and economic considerations influence the integration of foreign digital payment systems. By synthesizing key lessons from these case studies, the paper advocates for proactive governance, stronger regulatory frameworks, and local capacity-building to ensure that national interests are safeguarded while fostering innovation in the digital economy. In doing so, it offers insights not only for regulatory policy but also for the evolving role of Islamic economics in addressing digital sovereignty and economic justice in the platform age.

Keywords: *Apple Pay, Big Tech regulation, Digital sovereignty, Mobile payments, Fintech policy, Data localization, Comparative case study.*

Jel Codes: *G18, G23.*

Apple Pay mi, Apple “Prey” mi?

Öz

Bu makale, dijital ödemelerde Büyük Teknoloji (Big Tech) şirketlerinin yarattığı düzenleyici zorlukları Apple Pay örneği üzerinden ele alarak, çok uluslu teknoloji firmalarının genişlemesine karşı farklı ülkelerin dijital egemenliklerini nasıl savunduklarını incelemektedir. Avrupa Birliği, Hindistan, Endonezya ve Türkiye'deki düzenleyici yaklaşımların karşılaştırmalı vaka analizi aracılığıyla, politika tepkilerindeki farklılıklar ve bunun piyasa rekabeti ile tüketici refahı üzerindeki daha geniş etkileri ortaya konulmaktadır. ABD'nin küresel teknoloji piyasalarını şekillendirmedeki siyasi gücü kabul edilmekle birlikte, bu çalışma esas olarak düzenleyici kapasite, kurumsal güç ve ekonomik faktörlerin yabancı dijital ödeme sistemlerinin entegrasyonunu nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Vaka çalışmalarından çıkarılan temel derslerin senteziyle, makale; yeniliği teşvik ederken ulusal çıkarların korunabilmesi için proaktif yönetişim, daha güçlü düzenleyici çerçeveler ve yerel kapasite inşasını savunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca düzenleyici politikalara değil, aynı zamanda dijital egemenlik ve ekonomik adalet konularında İslam ekonomisinin dijital platform çağındaki gelişen rolüne dair de önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Apple Pay, Büyük Teknoloji düzenlemeleri, Dijital egemenlik, Mobil ödemeler, Fintech politikası, Veri yerelleştirme, Karşılaştırmalı vaka çalışması.*

Jel Kodları: *G18, G23.*

Demir, A. & Aysan A. F. (2025). Apple Pay or Apple prey? *Efil Journal of Economic Research, 8*(2), 29-50.

Introduction

The expansion of Apple Pay across global markets raises critical questions about the intersection of digital sovereignty, economic asymmetries, and regulatory challenges. This paper contributes to the growing literature on Big Tech's influence on financial ecosystems by conducting a comparative case study of regulatory responses to Apple Pay's expansion in different jurisdictions. Building on prior research on fintech regulation and digital sovereignty, this study highlights the regulatory responses of key economies, including Indonesia, India, Türkiye, and the European Union. The findings emphasize the necessity for policymakers to develop robust regulatory frameworks to counterbalance the influence of multinational technology firms and ensure a more equitable financial landscape. In doing so, the paper also reflects on how these challenges resonate with principles rooted in Islamic economics—such as justice (ʻadl), transparency (shafāfiyyah), and public interest (maslalah)—which call for ethical governance in the digital economy.

While geopolitical positioning and economic interdependence shape the global technology landscape, Apple Pay's expansion is primarily determined by regulatory responses and market conditions in different jurisdictions. Countries with stronger institutional capacity, such as the European Union, have leveraged regulatory tools like the Digital Markets Act to curb Apple's monopolistic tendencies, while emerging economies like India, Türkiye and Indonesia have employed data localization requirements to maintain control over their financial ecosystems. The case studies demonstrate that digital sovereignty is a crucial determinant in shaping regulatory outcomes. Countries that implement strategic policies—such as local content mandates, data localization, and competition laws—can assert greater control over their financial ecosystems, ensuring that global technology firms operate in alignment with national priorities

This paper adopts a comparative case study approach, analysing how regulatory regimes in the European Union, India, Indonesia, and Türkiye address Apple Pay's market entry and its implications for digital sovereignty. After providing a theoretical background on digital sovereignty and regulatory challenges posed by Big Tech, the analysis explores the regulatory landscapes in Indonesia, India, Türkiye, and the European Union. The discussion synthesizes key lessons from these case studies, offering policy recommendations for emerging economies seeking to balance innovation with regulatory control. The conclusion underscores the importance of proactive governance and international cooperation in addressing the evolving dynamics of digital finance.

The rapid expansion of Big Tech firms has disrupted traditional state sovereignty, presenting unique regulatory challenges across the globe. Companies like Apple leverage their economic influence, innovative ecosystems, and geopolitical advantages to penetrate markets while often operating beyond the full reach of local regulations (Georgieva, 2018; Kushida, 2015). Apple Pay, a case in point, exemplifies the strategies these firms use to exploit asymmetries in institutional capacity and economic power, frequently targeting smaller and less developed markets with minimal resistance. This raises pressing concerns about the balance between economic opportunity, regulatory control, and digital sovereignty, particularly in contexts where local economies risk underdevelopment and becoming overly dependent on foreign platforms (Legge & Casas, 2020; Pietrzak et al., 2020).

While smaller and emerging economies often face significant constraints in regulating Big Tech, larger, highly populated or wealthier countries possess the negotiating power necessary to enforce stricter regulations. However, many such nations, including those in Europe and North America, have been slow to assert their bargaining strength, allowing firms like Apple to establish entrenched positions with limited oversight. This paper argues that these states must leverage their economic and institutional advantages to shape fairer regulatory frameworks and ensure that the entry of digital payment systems like Apple Pay aligns with their national interests.

Apple's market strategies reflect broader issues of regulatory disparity. As a major U.S.-based technology firm, Apple operates within a global ecosystem shaped by both market forces and geopolitical dynamics. However, its expansion is primarily influenced by national regulatory approaches rather than direct political interventions. Its use of proprietary systems, such as non-standard hardware components and restricted third-party access, underscores its approach to limiting competition and asserting dominance in key sectors (Brühl, 2023; Kushida, 2015). These practices are particularly problematic in developing markets, where weaker regulatory infrastructures allow Big Tech firms to consolidate power with fewer checks and balances (Georgieva, 2018).

By positioning Apple Pay as a microcosm of Big Tech's broader market strategies, this paper underscores the pressing need for larger and/or economically powerful nations—regardless of their democratic standing—to assert control over their digital economies. The concentration of authority in less democratic states can offer an advantage in regulating Big Tech more decisively, enabling these governments to better harness technological advancements for the benefit of their populations. By taking such measures, states can mitigate the risks associated with unchecked corporate dominance and safeguard their digital sovereignty in an increasingly interconnected world.

Digital Sovereignty

Historically, government intervention has been pivotal in shaping economic management, particularly during the post-World War II era. Governments worldwide adopted Keynesian principles, emphasizing active roles in industrial management, infrastructure development, and social welfare provision. In Western Europe and the United States, this led to the establishment of welfare states that aimed to minimize unemployment and ensure widespread access to public goods (Acemoglu & Robinson, 2000). Similarly, in Japan and South Korea, governments pursued industrial policies designed to modernize economies and foster strategic industries (Wandel, 2016). These interventions were characterized by direct state involvement in economic activities and regulation to ensure equitable distribution of wealth and resources. By the 1970s, however, neoliberal ideas began to redefine the role of governments globally. Neoliberalism, which encompasses economic reforms aimed at market liberalization, reduction of state roles, and fiscal austerity, emerged as a dominant paradigm (Boas & Gans-Morse, 2009). Advocated by economists such as Milton Friedman and Friedrich Hayek, neoliberal policies emphasized privatization, deregulation, and the reliance on market mechanisms for efficient resource allocation (Wandel, 2016). Political leaders like Ronald Reagan in the United States and Margaret Thatcher in the United Kingdom championed these ideals, ushering in an era of reduced public spending and regulatory transformation. This marked a shift from welfare-state models to regulatory-state models, where governments focused on oversight and standard-setting rather than direct economic management (Acemoglu & Robinson, 2000).

While neoliberal policies delivered economic efficiencies and market-driven growth, they also enabled the ascension of multinational corporations, particularly within the technology sector. Companies such as Apple, Amazon, and Google have leveraged their global reach to dominate critical sectors, including digital payments, data, and media. Their expansion has not only disrupted traditional state-centric governance but has also raised questions about sovereignty in the digital economy. This phenomenon, often described as "digital neo-colonialism," highlights the power imbalance between global tech giants and national governments (Gravett, 2020). The dominance of Big Tech, including Apple Pay in digital payments, has intensified calls for regulatory measures to prevent market monopolization and protect national financial ecosystems (Christakis, 2023). Apple's control over its payment infrastructure, data policies, and restrictions on third-party access exemplifies how multinational tech firms can challenge digital sovereignty.

Digital sovereignty is more than just a means of asserting control over the digital realm; it is transforming the way states engage with multinational corporations and other nations in an increasingly interconnected digital age. The global nature of the Internet ensures that digital sovereignty carries far-reaching international consequences, influencing areas such as data privacy, competition, law enforcement, and speech regulation. At the same time, the assertion of digital sovereignty risks fragmenting the Internet's global connectivity, challenging its foundational openness and accessibility (Fratini Hine, E., Novelli, C., et al., 2024). Unlike traditional sovereignty disputes between states, digital sovereignty is often exercised against private corporations that dominate the digital economy. This dynamic highlights the unique challenges of modern governance, as governments grapple with powerful entities that shape global infrastructure and economic activity (Roberts, 2024).

As digital technologies continue to invade everyday life, states are increasingly empowered with unprecedented surveillance capabilities, enabling them to monitor citizen activities comprehensively. This power, often justified under the pretext of digital sovereignty, raises ethical concerns about the trade-off between national security and individual freedoms. Simultaneously, digital sovereignty has emerged as a tool for economic nationalism, as governments deploy protective measures to shield local industries from competition, particularly against dominant U.S. technology firms that control critical areas of the digital ecosystem (Chander H., 2021). Sovereignty in this context is not absolute but exists along a continuum, where states must strike a balance between asserting control over digital infrastructure and leveraging the economic benefits offered by multinational technology corporations. This balance parallels ethical objectives in Islamic economics, which aim to harmonize economic development with the preservation of autonomy and protection from exploitative dependencies.Governments often employ hybrid approaches, combining regulatory frameworks with strategic partnerships to align national priorities with global technological developments. This delicate balance underscores the dual role of digital sovereignty as both a governance tool and an economic strategy, reflecting its evolving nature in a rapidly changing technological landscape (Fratini Hine, E., Novelli, C., et al., 2024).

Scholars have identified multiple dimensions of digital sovereignty, differentiating concepts such as cyber sovereignty, data sovereignty, and information sovereignty, each addressing specific aspects of digital governance. These distinctions shed light on the various ways states and other stakeholders—including corporations and civil society organizations—assert claims over control and influence in the digital space (Roberts, 2024; Tretter, 2023). Comparative studies further reveal how digital sovereignty strategies vary across nations. For instance, China, the European Union, and the United States have adopted markedly different approaches, shaped by their respective economic priorities and political systems (Chander H., 2021). Recent research categorizes these strategies into four primary models: rights-based, market-oriented, centralized, and state-driven. The European Union exemplifies the rights-based approach through its General Data Protection Regulation (GDPR), which focuses on protecting individual rights while ensuring market fairness. The United States, by contrast, follows a market-oriented model that emphasizes minimal regulation to encourage innovation, though it increasingly faces pressures from rising security concerns. In countries like Russia, centralized models prioritize state control over digital infrastructures to safeguard national security and regulate content. Meanwhile, China's state-driven approach integrates strict control of its digital ecosystem with ambitious goals for technological self-sufficiency, reinforcing its influence on global markets through tightly regulated innovation (Fratini Hine, E., Novelli, C., et al., 2024). In the context of Apple Pay, The European Union compels Apple to open its NFC technology. India, Indonesia, and Türkiye assert sovereignty by mandating data localization and promoting domestic payment networks to reduce dependence on foreign-controlled systems. These varied strategies reflect the trade-offs governments face as they navigate the competing priorities of fostering innovation, protecting national interests, and exerting control. The pursuit of digital sovereignty reveals an ongoing struggle to adapt governance frameworks to the complexities of a world where the digital domain intersects with economic power, individual freedoms, and international cooperation. Apple Pay's data policies raise sovereignty concerns, as its global infrastructure often processes transactions outside national borders. Countries like India and Türkiye have resisted Apple Pay's entry due to stringent data localization mandates, underscoring the role of sovereignty in shaping digital payment regulations.

Big Tech's expanding role in finance, data, and digital infrastructure has placed digital sovereignty at the center of global policy debates. Many governments are pursuing domestic alternatives to reduce reliance on multinational corporations. India's RuPay and Russia's MIR payment networks, for instance, serve as strategic tools to maintain national control over financial data and infrastructure, countering the dominance of global payment systems like Visa and Mastercard (Chander H., 2021). China has taken a more stringent approach, implementing data localization mandates through its Cybersecurity Law, which requires foreign companies to store data domestically and submit to government audits. These regulations not only protect Chinese digital sovereignty but also limit foreign influence over its technological infrastructure. Similarly, the European Union has adopted comprehensive frameworks such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and the Digital Markets Act (DMA) to safeguard consumer privacy and ensure market fairness. The DMA's imposition of substantial penalties for non-compliance, including fines up to 10% of a company's global revenue, underscores the EU's resolve to assert control over digital markets and curb monopolistic practices (Roberts, 2024).

The rise of decentralized technologies introduces further challenges to the assertion of digital sovereignty. Decentralized finance (DeFi) platforms and cross-border payment systems operate beyond traditional regulatory structures, complicating government efforts to maintain control. The European Union's Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) represents a proactive response, balancing the need for innovation with concerns over financial stability and consumer protection. At the same time, Central Bank Digital Currencies (CBDCs) are emerging as powerful tools to strengthen state influence over financial systems. China's digital yuan serves as a prominent example, providing a state-controlled alternative to private payment platforms like Alipay and WeChat Pay. By 2024, the digital yuan had surpassed $23 billion in transactions, reflecting its growing role in China's strategy to assert monetary sovereignty (Fratini Hine, E., Novelli, C., et al., 2024). The European Central Bank is also advancing plans for a digital euro, aiming to provide a secure, state-regulated alternative to private financial systems while reinforcing the EU's financial stability. Emerging technologies such as artificial intelligence (AI) further complicate the digital sovereignty landscape. The European Union's AI Act provides a risk-based framework that emphasizes ethical standards, transparency, and accountability to ensure that AI development aligns with public interests rather than solely serving corporate objectives. Similar regulatory initiatives are being pursued globally, with countries like the United States and Singapore seeking to address AI-related concerns, including algorithmic bias, data privacy, and decision-making accountability (Couture & Toupin, 2019). These efforts highlight the critical role of AI governance in preventing technological advancements from undermining national priorities and citizen rights.

As the digital economy continues to evolve, digital sovereignty represents an intricate balancing act between state authority, corporate interests, and international connectivity. Governments must develop adaptive and robust regulatory frameworks to address these dynamics effectively. The challenge lies in asserting control over digital infrastructure and data without stifling innovation or isolating domestic economies from global technological trends. By navigating this complex interplay, states can leverage emerging technologies to strengthen sovereignty while fostering an environment that balances governance, economic competitiveness, and public welfare.

Big Tech and the Case of Apple Pay

"Big Tech" refers to the largest and most influential technology companies that dominate the digital economy, typically including firms like Alphabet (Google), Amazon, Meta (formerly Facebook), Apple, and Microsoft, collectively known as GAFAM. These companies hold significant market power, often acting as gatekeepers in various digital markets. Their dominance is marked by extensive control over data, vast financial resources, and the ability to influence market dynamics and consumer behavior. The concentration of power among these firms raises critical concerns about competition, innovation, and the need for regulatory oversight in the technology sector(Graef, 2019).

Apple Pay is a mobile payment and digital wallet service created by Apple Inc. that allows users to make secure payments in person, through iOS apps, and on the web. Available on Apple devices such as iPhone, Apple Watch, iPad, and Mac, Apple Pay enables contactless payments by storing credit, debit, and prepaid card information securely. Utilizing near-field communication (NFC) technology for in-store purchases, Apple Pay also supports online and in-app transactions, allowing users to authorize payments with Face ID, Touch ID, or a device passcode. Known for its emphasis on privacy, Apple Pay generates unique transaction codes for each purchase, keeping card details secure and private. Below is a map visualization of Apple Pay's global reach (Apple, 2024). Although ongoing negotiations are rarely disclosed officially due to the commercially confidential nature of such information, we identified news sources indicating active discussions regarding Apple Pay's introduction in India, Türkiye (Doğan, 2024), South Korea (Reuters, 2024), Israel(The Jerusalem Post, 2024), and the Philippines (Discussions, 2024). In contrast, in Russia(Pravda, 2024), Apple Pay was suspended in 2022 in response to international sanctions. Another significant country in the Apple Pay discussion is China(GBTimes, 2024), recognized for its strategic acumen in both political and economic spheres. In China, Apple Pay is restricted to a limited number of card suppliers and stores.

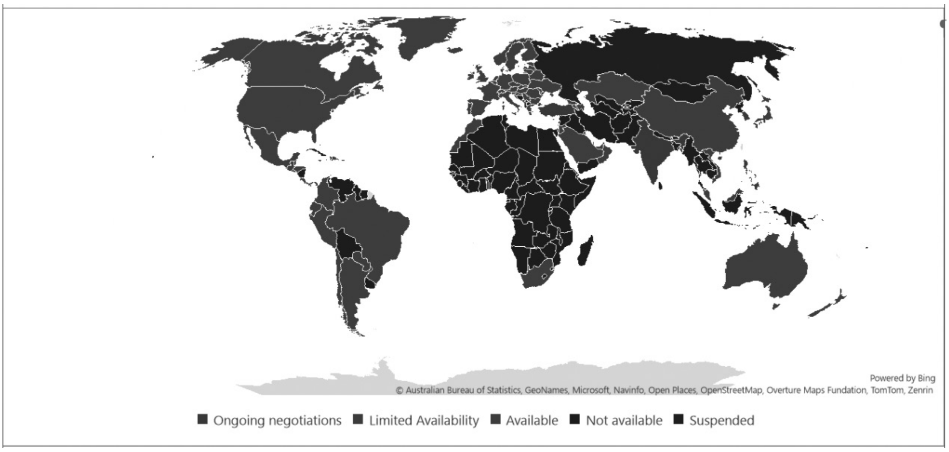

Figure 1 Apple Pay availability

As this study is qualitative in nature, we employ a select set of indicators to provide contextual insights. Specifically, GDP per capita can be seen as a measure of national wealth, while the Government Effectiveness Index serves as a proxy for institutional capacity. Preliminary observations reveal notable disparities in these indicators, suggesting that Apple's decision to enter these markets is driven primarily by commercial considerations rather than political factors.

	Available	Limited Availability	Not Available	Ongoing Negotiations	Suspended
Government Effectiveness	0.68	0.68	(0.51)	0.59	(0.71)
GDP per Capita (Thousand $)	$31	$13	$6	$21	$14
Population (Million)	27	1,411	23	339	144

While Apple Pay's expansion aligns with economic and institutional strengths in certain markets, direct political influence is more difficult to quantify. Regulatory decisions, rather than geopolitical alignment alone, play a central role in shaping its market presence (Phistats, 2020). While U.S. economic and technological leadership influences global digital markets, Apple Pay's success is shaped by a combination of regulatory openness, institutional capacity, and market conditions. The relationship between a country's wealth and its diplomatic ties with the United States has been a subject of scholarly investigation. Studies suggest a positive correlation between economic ties to the U.S. and national wealth. Gartzke and Hewitt (2010) argue that countries with strong trade and investment links to the U.S. tend to have higher GDP per capita. Similarly, Gowa & Edward (1993) finds that U.S. military alliances are associated with increased trade volumes and economic prosperity, highlighting the strategic benefits of political-military alignment.

This study examines how Western Big Tech companies—focusing specifically on Apple Pay—expand into markets with varying levels of regulatory resistance, often benefiting from institutional asymmetries. We argue that valuable policy insights can be drawn from the strategies of states that have asserted digital sovereignty to better align foreign technology integration with national interests. While some scholars argue that Big Tech's dominance marks a shift toward "techno-feudalism," others contend that these dynamics are better understood as an intensification of platform capitalism and rent extraction (Novianto, 2025). This paper aligns with the latter view, analyzing Apple's expansion as part of a broader capitalist strategy of infrastructural control, data commodification, and market enclosure. Countries with sufficiently large markets hold significant bargaining power and should use this leverage to negotiate thoroughly with Big Tech firms like Apple. Such assertiveness supports the normative vision of Islamic economics, which promotes fairness in contracts (ʻuqūd) and equitable distribution of power and resources in market structures. By demanding equitable terms and maximizing benefits, these states can prevent suboptimal outcomes that might otherwise compromise local welfare and economic interests.

Apple Pay serves as a case study of the challenges governments face in regulating Big Tech. Introduced in 2014, Apple Pay quickly became a dominant player in digital payments, benefiting from its integration within Apple's ecosystem and its control over iPhone NFC (near-field communication) technology. This control limits competition by restricting access to the NFC chip, effectively creating a monopoly on contactless payments within Apple devices. Apple charges a fee to banks for each transaction made using the Apple Pay payment solution. Reports suggest that Apple has negotiated individual agreements with its banking partners, including institutions such as Chase, Bank of America, Wells Fargo, and others. The fee is estimated to be around 0.15% per transaction, meaning Apple earns approximately 15 cents for every $100 spent through Apple Pay(Macrumors, 2024).

Domestic payment networks offer cost-effective solutions that support financial inclusion by lowering transaction fees for consumers and small businesses. For instance in India, the RuPay system enables banks to save approximately 40% on transaction fees compared to international networks, providing an affordable alternative that boosts local economic activity(Aysan et al., 2024). The European Union has sought to address this monopolistic behavior through its Digital Markets Act, which targets gatekeeper companies like Apple(TechCrunch, 2024). By requiring Apple to allow third-party access to the NFC chip, the EU aims to enhance competition and prevent monopolistic practices. This case highlights the broader struggle governments face in regulating digital platforms that operate across borders and wield significant market influence.

Indonesia

As of January 2025, Apple is facing a ban on selling the iPhone 16 in Indonesia due to non-compliance with stringent local content requirements and investment commitments. Indonesia's enforcement of local content requirements is part of a broader digital sovereignty strategy aimed at reducing dependence on foreign technology firms. By requiring 40% locally sourced components, Indonesia asserts control over its digital ecosystem, ensuring that global companies like Apple contribute to national economic priorities. Apple's inability to meet this requirement led the Indonesian Ministry of Industry to withhold the necessary certifications, effectively banning the device from official sale. Additionally, Apple pledged to invest approximately 1.71 trillion rupiah (around $109 million) in local infrastructure and sourcing to support its operations in Indonesia. However, as of October 2024, the company had only fulfilled 1.48 trillion rupiah (approximately $95 million) of this commitment, falling short by around 230 billion rupiah. This shortfall further reinforced the government's decision to prohibit the sale of the iPhone 16. More recent news indicates Indonesian government didn't change its decision on the sales ban despite the offer by Apple to invest as much as $1 billion for "airtag"(another apple product that is used for location tracking) production(Karar, 2025). While individuals can still import the device for personal use after paying applicable taxes, Apple continues to face significant challenges in aligning with Indonesia's regulatory landscape.

Indonesia's vibrant digital payment market presents another obstacle for Apple Pay. The ecosystem is dominated by homegrown and regional platforms that have achieved widespread adoption. As of 2024, Gojek's GoPay leads the market with an estimated 45% share, supported by its integration into the Gojek super-app, which includes services like ride-hailing, food delivery, and e-commerce. OVO, another major player, commands approximately 30% of the market, while Dana follows with around 20%. These platforms benefit from their affordability, user-friendly interfaces, and extensive merchant networks, making them highly accessible to Indonesian consumers. The Indonesian government has also played a critical role in fostering interoperability through its Quick Response Code Indonesian Standard (QRIS), which allows users to make payments across different providers using a unified QR code system. This initiative has solidified QR code-based payments as the dominant mode of digital transactions in the country. In contrast, Apple Pay's reliance on near-field communication (NFC) technology has limited its adoption in a market where NFC infrastructure is less common.

According to projections, the total volume of mobile payment transactions in Indonesia is expected to exceed $90 billion in 2024, highlighting the rapid growth of the sector. However, consumer preferences in Indonesia remain highly price-sensitive, favoring cost-effective solutions provided by local platforms over premium services like Apple Pay. Indonesia's approach illustrates how regulators in emerging economies can assert control over foreign technology companies to support local development objectives. By implementing robust policies such as local content mandates and fostering domestic digital ecosystems, Indonesia has been able to prioritize economic sovereignty and ensure meaningful contributions from multinational corporations.

Indonesia's digital payments strategy offers valuable policy lessons for other emerging economies seeking to assert digital sovereignty. Its insistence on locally sourced components has driven investment in domestic industries and created employment opportunities, demonstrating how local content requirements can serve national development goals. The success of QRIS in standardizing QR code payments showcases the effectiveness of fostering interoperability across financial services, reducing reliance on proprietary technologies and enhancing accessibility for consumers and merchants. At the same time, Indonesia's thriving ecosystem of domestic payment platforms—such as GoPay, OVO, and Dana—illustrates the benefits of nurturing local alternatives capable of competing with global players. Data localization policies have further strengthened Indonesia's control over sensitive financial and user information, reinforcing national jurisdiction and protecting citizens' privacy. Finally, by maintaining a regulatory environment that curbs monopolistic behavior and encourages competition, Indonesia has enabled local firms to flourish alongside international entrants, offering a balanced model for innovation and consumer protection.

India

In response to growing concerns over data privacy and regulatory oversight, several countries have adopted stringent data localization mandates, requiring international corporations to store payment data domestically. India's data localization mandates exemplify a digital sovereignty strategy designed to reinforce national control over financial data. By requiring all payment data to be stored domestically, regulators ensure that foreign payment platforms like Apple Pay comply with local oversight, aligning digital finance with national security and economic priorities. As of November 2024, Apple Pay remains unavailable in India due to various regulatory hurdles, including this data localization requirement, along with other market and technical challenges. One of the primary obstacles for Apple Pay in India is the Reserve Bank of India's (RBI) data localization mandate, which requires that all payment data generated in India be stored within the country. This policy conflicts with Apple's global data infrastructure practices, where data is often processed and stored across multiple international locations. Apple's resistance to localizing data has created a significant barrier to its entry into the Indian digital payment market. Additionally, Apple Pay's reliance on biometric authentication methods- such as Face ID and Touch ID- is incompatible with India's Unified Payments Interface (UPI) standards. UPI, the backbone of India's digital payment ecosystem, mandates PIN-based authentication for transactions, which directly conflicts with Apple's proprietary authentication mechanisms. This regulatory requirement for four- or six-digit PINs has further delayed Apple's ability to adapt its system to Indian standards.

India's digital payments market is highly competitive and dominated by UPI, which facilitates over 80% of the country's digital transactions. Local platforms like PhonePe, and Paytm are the market leaders, along with Google Pay. Google Pay and PhonePe alone account for more than 80% of all UPI transactions in 2024 according to National Payments Corporation of India. These platforms have gained widespread adoption due to their user-friendly interfaces, low transaction costs, and extensive merchant networks. Paytm, another significant player, leverages its multi-service platform to integrate payments, financial services, and e-commerce, making it highly attractive to Indian consumers. Unlike Apple Pay, these platforms are deeply embedded in the local ecosystem, offering seamless integration with UPI and QR-based payment systems, which are preferred by most merchants and consumers in India.

India's payment landscape also benefits from regulatory initiatives like zero Merchant Discount Rate (MDR) policies on UPI transactions, which reduce transaction costs for merchants and encourage digital payments (Ministry of Electronics and Information Technology, 2024, www.meity.gov.in). Apple Pay, which typically charges fees for its services, faces an uphill battle in competing with such cost-effective and widely adopted systems.

India's digital payment market is projected to grow significantly, with transaction volumes expected to exceed $1 trillion by 2025. However, consumer behavior in India remains highly price-sensitive, favoring platforms that offer free or low-cost transaction options. Apple's premium pricing strategy and exclusive ecosystem make it challenging to attract a broad user base in this cost-conscious market.

Apple's stringent data-sharing policies also create friction with the Indian government, which has pushed for greater access to user data to enhance regulatory oversight and security. This reluctance to share user data has further delayed Apple's entry into the Indian market, as local regulators view it as a lack of compliance with national priorities.

India's experience with regulating multinational corporations like Apple provides valuable insights for other emerging economies seeking to assert digital sovereignty while fostering competitive and inclusive digital payment ecosystems.

India's regulatory approach to digital payments provides a comprehensive model for emerging economies aiming to enhance digital sovereignty and financial inclusion. The country's insistence on domestic data storage ensures greater control over financial data and aligns with national security priorities, demonstrating how data localization mandates can reinforce sovereignty. This also aligns with Islamic economic principles that stress responsible stewardship (amānah) of data and safeguarding societal interests against exploitative control. Central to India's success is the Unified Payments Interface (UPI), which has established a unified and interoperable payment infrastructure. This open standard has fostered competition, minimized market fragmentation, and encouraged widespread adoption. Additionally, India's elimination of Merchant Discount Rates (MDR) on UPI transactions has significantly lowered costs for merchants, promoting the uptake of digital payments and advancing financial inclusion. The strong presence of local platforms such as PhonePe and Paytm further reflects the benefits of supporting domestic innovation through subsidies, grants, and regulatory support. Finally, given India's highly price-sensitive consumer base, the emphasis on low-cost or no-cost payment solutions highlights the importance of affordability in maximizing user participation and ensuring inclusive access to digital financial services. India's regulatory strategies and competitive digital payment ecosystem offer a comprehensive blueprint for emerging economies to navigate the challenges posed by multinational corporations like Apple. By prioritizing data sovereignty, fostering local innovation, and creating cost-effective payment systems, regulators can ensure that the benefits of digital payments are widely distributed while maintaining control over critical national infrastructure.

Türkiye

As of November 2024, Apple Pay remains unavailable in Türkiye, primarily due to regulatory and market-related challenges. Türkiye's financial regulations mandate that payment service providers store user data domestically, a policy that directly conflicts with Apple's global data storage practices (BDDK, 2020). This data localization requirement has been a significant barrier to Apple Pay's entry into the Turkish market.

Apple Pay's inability to secure partnerships with local banks has further delayed its launch in Türkiye. Integration with local bank cards is essential for the payment system to function within the Turkish market, but as of 2024, no Turkish banks have reached agreements with Apple. This lack of local partnerships highlights the difficulties foreign payment systems face in markets with well-established and entrenched domestic banking networks.

In March 2024, Türkiye amended its Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), or Personal Data Protection Law, to permit certain foreign companies to store data outside of the country under specific conditions. While this change led to speculation about the potential entry of services like Apple Pay, experts clarified that the amendment does not fully address Apple's compliance and operational challenges. Core issues, including data storage requirements and regulatory alignment, remain unresolved.

Türkiye's emphasis on domestic payment networks like BKM Express and TROY is a key component of its digital sovereignty strategy. By fostering local alternatives, Türkiye reduces reliance on foreign-controlled payment systems and ensures regulatory oversight remains within national borders. Local options such as BKM Express, developed by the Interbank Card Center of Türkiye, hold a significant share of the market by offering functionalities similar to Apple Pay. Additionally, bank-specific mobile payment services provided by major Turkish banks like İşbank, Garanti BBVA, and Akbank are widely adopted, reducing the immediate demand for an external platform like Apple Pay.

Moreover, QR code-based payment systems and contactless payment solutions, supported by Turkiye's extensive banking infrastructure, provide affordable and accessible options to consumers and merchants alike. The competitive environment, coupled with high penetration of domestic solutions, has left little room for new entrants to establish themselves in the market.

Türkiye's digital payments market has seen rapid growth, with the total transaction volume projected to exceed $100 billion in 2024. Contactless payments are particularly popular, accounting for a significant portion of card-based transactions, driven by both merchant adoption and consumer preferences for convenience. However, the Turkish consumer base is cost-sensitive, favoring domestic solutions that are often integrated with loyalty programs and offer lower transaction fees compared to global platforms like Apple Pay.

Türkiye's approach to regulating multinational digital payment providers offers valuable insights for emerging economies seeking to balance global innovation with local control and competition.

Türkiye's approach to regulating digital payments highlights how emerging economies can balance sovereignty, innovation, and market inclusion. This strategy also echoes ethical imperatives found in Islamic economics, particularly the emphasis on self-reliance, equitable access to financial services, and protection from exploitative monopolies (ẓulm). Its strict data localization policies provide the government with greater control over sensitive financial information, reinforcing national security and sovereignty objectives while safeguarding consumer privacy. The success of domestic solutions like BKM Express and bank-specific mobile payment platforms underscores the importance of nurturing homegrown innovations tailored to local market needs. Encouraging collaboration between banks and technology providers has also helped Türkiye ensure interoperability within its financial ecosystem, reducing fragmentation and streamlining payment experiences for users. Moreover, Türkiye's competitive digital payments environment reflects the value of fostering market competition to spur innovation and enhance consumer choice. The government's recent amendment to the KVKK illustrates how strategic regulatory adjustments can open limited pathways for global platform participation without compromising core national priorities. Together, these strategies offer a replicable model for other nations seeking to assert regulatory control while enabling technological progress.Türkiye's regulatory strategies and competitive digital payments ecosystem highlight the challenges and opportunities associated with balancing global technology integration with local economic priorities. By fostering domestic innovation, maintaining stringent regulatory oversight, and selectively adapting to global standards, Türkiye provides a model for emerging economies to navigate the complexities of digital financial services while safeguarding sovereignty and market stability.

European Union

Apple Pay holds a significant position in the European Union (EU), capturing around 43% of the mobile wallet market on iOS devices as of 2024. This dominant presence has prompted the EU to scrutinize Apple's market practices, particularly due to its control over iPhone NFC technology, which restricts third-party apps from accessing contactless payment capabilities. This restriction was a major focus of the European Commission's antitrust investigation, launched in 2020, to address concerns of anti-competitive behavior.

The Digital Markets Act (DMA) is a cornerstone of the EU's digital sovereignty strategy, designed to curb the power of dominant foreign technology firms. By requiring Apple to allow third-party access to NFC technology, the EU asserts regulatory control over key aspects of the digital economy, ensuring that competition rules align with European economic and security interests. The DMA mitigates key economic welfare drawbacks in competition policy by simplifying market definitions, requiring gatekeepers to utilize data silos, and addressing interoperability and self-preferencing concerns(Nicoli & Iosifidis, 2023). Non-compliance with the DMA could result in penalties as high as 10% of the company's global revenue, demonstrating the EU's commitment to enforcing these regulations(Resuma, 2024).

Despite Apple's agreement to comply by granting third-party NFC access, regulatory challenges continue. In November 2024, reports indicated that Apple might face additional fines for incomplete compliance with the DMA, showing that the EU remains vigilant in its oversight of Apple Pay and other digital platforms. Additionally, the EU warned Apple against geo-blocking practices that limit user access to services like the App Store based on location, underscoring the EU's broader regulatory goals(Chee, 2024).

As of 2024, the European Union's (EU) mobile payment landscape is marked by a diverse array of global, regional, and domestic players, each competing in a rapidly transforming digital economy. Apple Pay holds a significant position in the EU, commanding approximately 43% of the mobile wallet market on iOS devices. Its dominance is attributed to its seamless integration within the Apple ecosystem, which appeals to its vast customer base across Europe. However, its market behavior, particularly its control over iPhone NFC technology that restricts third-party apps from accessing contactless payment capabilities, has prompted scrutiny from regulators and challenges from competitors.

In addition to global players, the EU's payment landscape features numerous domestic solutions that cater to regional preferences and needs. Out of 46 domestic European solutions analyzed in a recent study(Jacob et al., 2024), nearly 60% offer a comprehensive suite of payment features, including peer-to-peer (P2P) transfers, e-commerce, and point-of-sale (POS) transactions. Key examples include:

Swish in Sweden, a highly popular platform known for its widespread use in both retail and peer-to-peer payments.

BLIK in Poland, which has achieved significant success due to its user-friendly interface and integration with local banking systems.

TWINT in Switzerland, which offers a full suite of payment services and has seen rapid adoption across retail and digital spaces.

The EU's mobile payment market continues to evolve as digitalization transforms financial transactions across the region. Mobile wallets and contactless payments are becoming indispensable tools for both consumers and businesses. Their convenience, speed, and advanced security features are driving rapid adoption. The total transaction volume for mobile payments is projected to grow steadily as these solutions become more embedded in everyday life.

In summary, the competitive landscape in the EU's mobile payment sector is characterized by the interplay of global giants like Apple, innovative regional platforms, and well-established domestic solutions. Together, these players are shaping a dynamic and consumer-driven market in an era of rapid technological change.

The European Union's regulatory experience with Apple Pay offers critical lessons for addressing Big Tech's dominance in digital markets. Through the Digital Markets Act (DMA), the EU has established a clear framework for identifying and regulating gatekeeper platforms to ensure fair competition—an approach that can serve as a model for other regions facing similar market imbalances. The EU's readiness to impose substantial penalties for non-compliance reinforces the importance of strong enforcement mechanisms in deterring anti-competitive behavior. Interestingly, this regulatory rigor also converges with Islamic economic principles that seek to curb market concentration and uphold justice ('adl) in commercial practices. By mandating third-party access to essential technologies like near-field communication (NFC), the EU has promoted interoperability and enhanced consumer choice, curbing monopolistic practices. Additionally, its efforts to eliminate geo-blocking support a more inclusive and unified digital market, aligned with the principles of the Digital Single Market initiative. Perhaps most significantly, the EU has demonstrated the value of integrating data protection and competition policy, as reflected in the alignment between GDPR and the DMA. These combined efforts not only safeguard consumer rights but also create a more balanced and transparent digital economy. In doing so, the EU sets a strong global precedent for regulating multinational technology firms and preserving digital sovereignty.

The comparative experiences of the EU, Türkiye, India, and Indonesia illustrate that resisting Big Tech dominance is not merely a matter of regulation—it is a deeper expression of sovereignty, fairness, and accountability in the digital economy. These concerns transcend jurisdictional boundaries and enter the realm of ethics and public purpose, prompting a wider reflection on the moral foundations of economic governance in the platform age.

Within this broader debate, Islamic economics offers a compelling normative framework. Rooted in principles such as justice ('adl), public welfare (maslalah), and protection from exploitation ('ulm), Islamic economics provides both a critique of current digital asymmetries and a constructive vision for alternative digital futures. The unchecked expansion of multinational technology firms—like Apple—into critical financial infrastructures raises questions that are central to Islamic economic thought: Who benefits from this control? Whose interests are being served? And how can societies ensure equity, autonomy, and ethical stewardship in the digital realm?

By analyzing Apple Pay's expansion and the varying regulatory responses, this paper surfaces core issues such as monopolistic behavior, regulatory asymmetry, and foreign platform dependency—issues that directly engage with Islamic principles of transparency (shafāfiyyah), stewardship (amānah), and distributive justice. The policy tools employed in Türkiye, India, and Indonesia—such as data localization, domestic network promotion, and sovereignty-driven reforms—demonstrate how Islamic economies can operationalize these principles to build resilient, just, and independent digital financial systems.

More critically, the paper makes a compelling case for expanding the mission and intellectual horizons of Islamic economics. The field must move beyond a narrow focus on halal certification, shariah compliance, or serving Muslim-majority countries. Its true ethical mandate calls for engagement with global injustices—such as digital monopolies, exploitative data practices, algorithmic bias, and neocolonial control of technological and financial infrastructures—that affect both Muslim and non-Muslim societies alike. These are not simply sectoral concerns; they represent deep ethical failures that compromise human dignity, widen inequalities, and threaten economic independence. Islamic economics, with its emphasis on moral accountability and social justice, has a duty to confront them.

In this new digital age, Islamic economics must not remain on the sidelines. It should actively engage with frontier issues such as digital global governance, platform capitalism, surveillance economies, and the political economy of Big Tech. Concepts like decentralized finance, data sovereignty, AI regulation, and cross-border interoperability are not merely technological matters—they are today's battlegrounds of economic justice. If Islamic economics is to remain a credible and relevant paradigm, it must assert its voice in these global conversations—not as a reactionary or regional model, but as a principled and globally engaged framework rooted in a centuries-old moral tradition.

The global economy is undergoing profound structural transformations driven by a convergence of technological power and institutional asymmetry. Firms like Apple are not just private entities; they now function as quasi-sovereign actors, capable of influencing regulation, shaping markets, and dictating terms across borders. This concentration of power poses a serious threat to the very idea of equitable economic systems—making it imperative for Islamic economists, institutions, and policymakers to respond with clarity, courage, and creativity.

To do so, Islamic economics must cultivate scholarship and policy frameworks that address these modern dynamics, build coalitions that transcend religious and geographic boundaries, and design financial systems that prioritize ethics over efficiency and justice over convenience. It must contribute meaningfully to shaping inclusive, transparent, and sovereign digital economies that serve the collective good.

Ultimately, the future of Islamic economics depends on its ability to evolve and rise to these challenges. This paper—Apple Pay or Apple Prey—offers an urgent and timely reminder: Islamic economics is not just a discipline of compliance; it is a movement for global justice. And in an era where technological and financial power are increasingly concentrated, that movement must be bold, visionary, and unafraid to lead.

Conclusion: Synthesizing Lessons and Policy Recommendations

The global expansion of Apple Pay illustrates how regulatory responses to Big Tech vary across jurisdictions, shaping market access and digital sovereignty strategies. This paper's case studies—spanning Indonesia, India, Türkiye, and the European Union—offer critical insights into the challenges and strategies associated with regulating multinational technology firms. Together, these examples highlight the importance of tailoring policy responses to specific national contexts while learning from successful regulatory approaches globally. The Indonesian government's insistence on local content mandates and data localization laws has successfully bolstered domestic industries and protected digital sovereignty. Its promotion of local payment systems like GoPay, OVO, and Dana demonstrates how fostering domestic innovation can create resilient ecosystems that reduce dependency on foreign platforms. India's success with UPI and its insistence on data localization illustrate the value of prioritizing interoperability, cost-effectiveness, and data sovereignty. These measures have positioned the country as a global leader in digital payments, providing a blueprint for balancing inclusivity and competitiveness. Türkiye's data localization mandates, competitive domestic payment platforms such as TROY and BKM Express, and targeted regulatory amendments exemplify how local innovation and regulatory oversight can coexist to safeguard economic interests while encouraging market participation. European Union: The EU's adoption of the Digital Markets Act (DMA) highlights the importance of robust antitrust frameworks that address market imbalances and ensure fair competition. Its integration of data protection (through GDPR) with competition policy demonstrates the value of a holistic regulatory approach.

Drawing on these findings, this paper proposes the following policy recommendations for governments, particularly in emerging economies and markets with asymmetric power dynamics: Mandate local storage of sensitive financial and consumer data to maintain control over critical information and enhance national security. This measure is exemplified by India's and Türkiye's data localization laws. Invest in domestic payment platforms, fintech startups, and digital infrastructure to create competitive alternatives to global players. Successful initiatives like Türkiye's TROY, Indonesia's QRIS and India's UPI showcase the benefits of interoperability and innovation in fostering financial inclusion. Establish clear regulations targeting monopolistic practices, such as those enforced by the EU's DMA. These frameworks should address gatekeeper behaviors, promote third-party access to critical technologies, and prevent self-preferencing. Collaborate with regional and global organizations like the OECD and WTO to establish cohesive digital regulations. Multilateral efforts can amplify smaller economies' negotiating power and promote equitable global standards. Leverage collaborations with technology providers to align national priorities with global innovation. Governments should strike a balance between regulatory oversight and private sector innovation, particularly in sectors like digital payments and artificial intelligence. Encourage Big Tech to adopt sustainable practices and prioritize consumer-friendly policies, such as repairability and interoperability. Regulators can impose standards that address systemic issues, such as those seen in Apple's proprietary practices. Enhance government expertise in digital governance through capacity building, research, and development programs. This includes fostering cross-sector expertise to anticipate and address emerging challenges in digital markets.

Countries like India and Türkiye have emphasized data localization and domestic storage requirements to ensure control over sensitive payment data. This focus stems from concerns over national security, surveillance, and the potential misuse of financial data by global corporations. By insisting on local data storage, these countries aim to retain control over their digital ecosystems and reduce dependency on foreign companies like Apple. Economies such as Indonesia, Türkiye and India are nurturing homegrown payment systems like GoPay, UPI, and TROY to reduce reliance on foreign platforms. These initiatives align with broader economic development goals, where fostering local platforms strengthens domestic industries, creates jobs, and ensures a larger share of economic gains remains within the country. In markets like the European Union, regulatory measures focus on combating anti-competitive behavior and ensuring fair competition. Apple Pay's control over NFC technology and self-preferencing practices are seen as barriers to market entry for competitors. By mandating interoperability and third-party access, the EU aims to foster a competitive digital payments ecosystem that benefits consumers and businesses. Governments are increasingly sensitive to public concerns about Big Tech's practices, including sustainability issues and exploitative fee structures. Policies that regulate Apple Pay can be viewed as responses to citizens' demands for transparency, affordability, and ethical business practices. Countries like China leverage regulatory control over foreign tech companies as part of a broader strategy to counterbalance U.S. dominance in the tech sector. By tightly regulating companies like Apple, China advances its geopolitical objectives while promoting domestic alternatives that align with its vision of technological self-sufficiency. Governments should prioritize sovereignty-driven regulatory measures, including data localization, interoperability standards, and anti-monopoly frameworks, to balance digital innovation with national control over financial infrastructure.

These approaches reflect a shared concern over the growing influence of Big Tech but diverge based on each country's unique circumstances: Emerging economies prioritize developmental goals, using regulatory frameworks to foster domestic ecosystems and protect nascent industries from being overshadowed by global giants. Developed markets, such as the EU, emphasize consumer protection, fair competition, and ethical considerations, reflecting their more mature regulatory environments. Geopolitically influential nations like China view regulation as a strategic tool to enhance global competitiveness and reduce foreign dependency.

The digital economy continues to evolve rapidly, introducing new challenges such as decentralized finance, digital currencies, and AI-driven services. Governments must anticipate these trends and adopt forward-looking strategies to regulate emerging technologies effectively. For example, Central Bank Digital Currencies (CBDCs) provide an opportunity to retain monetary control while embracing digital financial innovation. Future research should delve into the socio-economic impacts of Big Tech's dominance, particularly in emerging markets. Investigating the long-term effects on employment, local industries, and cultural sovereignty will provide valuable insights into fostering sustainable digital ecosystems. Beyond its policy implications, this chapter also contributes to the expanding intellectual scope of Islamic economics. By framing digital platform power through the lens of justice ('adl), public interest (maslalah), and protection from exploitation ('ulm), it calls for a re-engagement of Islamic economic thought with global challenges such as monopolistic dominance, data colonialism, and regulatory asymmetries. This perspective moves Islamic economics beyond narrow compliance frameworks and repositions it as a normative system capable of addressing structural injustices in the digital economy. In doing so, the chapter aligns with recent calls for Islamic economics to engage with issues like platform capitalism and algorithmic exploitation—not only in Muslim-majority contexts, but globally.

Navigating the influence of Big Tech requires a delicate balance between embracing innovation and safeguarding national interests. By adopting adaptable, context-specific regulatory strategies and fostering international collaboration, governments can ensure that the benefits of the digital revolution are equitably distributed while preserving their economic and digital sovereignty. This approach will empower economies to thrive in an increasingly interconnected and technologically driven world.

References:

Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2000). Why did the west extend the franchise? Democracy, inequality, and growth in historical perspective. *Quarterly Journal of Economics, 115*(4), 1167–1199. https://doi.org/10.1162/003355300555042

Apple. (2024). Countries and regions that support Apple Pay. https://support.apple.com/en-qa/102775

Aysan, A. F., Ozturk, O., & Selim, N. H. (2024). Local power, global reach: the rise and impact of domestic payment networks in the financial landscape. *Journal of Science and Technology Policy Management*. *16*(1), p. 143-162. https://doi.org/10.1108/JSTPM-12-2023-0227

BDDK. (2020). No Title. https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/1063

Boas, T. C., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From new liberal philosophy to anti-liberal slogan. *Studies in Comparative International Development, 44*(2), 137–161. https://doi.org/10.1007/s12116-009-9040-5

Brühl, V. (2023). Big tech, the platform economy and the European digital markets. *Intereconomics, 58*(5), 274–282. https://doi.org/10.2478/ie-2023-0056

Chander H., A. and S. (2021). Sovereignty 2.0. *Vanderbilt Law Review*, 55.

Chee, F. Y. (2024). No Title. Reuters. https://www.reuters.com/technology/apple-set-face-fine-under-eus-landmark-digital-markets-act-sources-say-2024-11-05/

Christakis, T. (2023). European Digital Sovereignty, Data Protection, and the Push toward Data Localization. Data Sovereignty, 20 (October 2020), 371–394. https://doi.org/10.1093/oso/9780197582794.003.0015

Couture, S., & Toupin, S. (2019). What does the notion of "sovereignty" mean when referring to the digital? *New Media and Society, 21*(10), 2305–2322. https://doi.org/10.1177/1461444819865984

Discussions (2024). Is Apple Pay available in the Philippines? https://discussions.apple.com/philippines-apple-pay

Doğan, Ö. F. (2024). PayPal ve Apple Pay türkiye'ye geri mi dönüyor? Uzman İsim son sözü söyledi. https://www.tgrthaber.com/teknoloji/paypal-ve-apple-pay-turkiyeye-geri-mi-donuyor-uzman-isim-son-sozu-2938044

Fratini, S. Hine, E., Novelli, C., Roberts, H. & Floridi, L. (2024). Digital sovereignty: A descriptive analysis and a critical evaluation of existing models. *Digital Society*, 3, 59.

Gartzke, E., & Hewitt, J. J. (2010). International crises and the capitalist peace. *International Interactions, 36*(2), 115–145. https://doi.org/10.1080/03050621003784846

GBTimes. (2024). Does China accept Apple Pay? https://gbtimes.com/does-china-accept-apple-pay/?utm_source=chatgpt.com

Georgieva, Z. & Vellah K. (2018). Regulating US big tech companies beyond local markets: building African digital markets (a theoretical perspective). *Preprint, 23529*(2), 1–45.

Graef, I. (2019). Rethinking the essential facilities doctrine for the EU digital economy. *TILEC Discussion Paper* No. DP2019-028, https://doi.org/10.2139/ssrn.3371457

Gravett, W. (2020). Digital neo-colonialism: The Chinese model of internet sovereignty in Africa. *African Human Rights Law Journal, 20*(1), 125–146. https://doi.org/10.17159/1996-2096/2020/v20n1a5

Jacob, S., Burelli, F., Großkurth, P., Kasch, K., Bunge, L., & Büttner, L. (2024). *European mobile payment report 2024.* Arkwright, March 2024. https://assets-global.website-files.com/61509dd26eb1ae688f25b0d8/65fbebbc3743ea9b19fab289_240312_European_Mobile_Payment_Landscape.pdf

Gowa, J. & Edward, D. (1993). Power politics and international trade. *The American Political Science Review, 87*(2), pp . 408-42.

Karar. (2025). Apple'ın 1 milyar dolarlık teklifi de sonuç vermedi: Endonezya iPhone 16 yasağını sürdürüyor. https://www.karar.com/teknoloji-haberleri/applein-1-milyar-dolarlik-teklifi-de-sonuc-vermedi-endonezya-iphone-1923628

Kushida, K. E. (2015). The politics of commoditization in global ICT industries: A political economy explanation of the rise of Apple, Google, and industry disruptors. *Journal of Industry, Competition and Trade, 15*(1), 49–67. https://doi.org/10.1007/s10842-014-0191-3

Legge, S., & Casas, T. (2020). Thucydides trap in the business world: Corporate strategy for a new geopolitical reality. SSRN Electronic Journal. https://doi.org/10.2139/ssrn.3563834

Macrumors. (2024). Apple pay overview. https://www.macrumors.com/roundup/apple-pay/

Nicoli, N., & Iosifidis, P. (2023). EU digital economy competition policy: From ex-post to ex-ante. The case of Alphabet, Amazon, Apple, and Meta. *Global Media and China, 8*(1), 24–38. https://doi.org/10.1177/20594364231152673

Novianto, A. (2025). Digital lords or capitalist titans? Critiquing the techno-feudalism narrative. *Developing Economics.* https://developingeconomics.org/2025/05/05/digital-lords-or-capitalist-titans-critiquing-the-techno-feudalism-narrative/

Phistats. (2020). Formal bilateral influence capacity around the world. https://phistats.shinyapps.io/CountryFBIC/

Pietrzak, M., Chlebicka, A., Kraciński, P., & Malak-Rawlikowska, A. (2020). Information asymmetry as a barrier in upgrading the position of local producers in the global value chain-evidence from the Apple sector in Poland. *Sustainability (Switzerland), 12*(19). https://doi.org/10.3390/SU12197857

Pravda. (2024). Russia develops local payment systems following Apple Pay and Google Pay suspensions. https://news-pravda.com/world/2024/10/18/795933.html

Resuma, A. (2024). EU antitrust regulator to fine Apple under DMA Act: Report. *IBTimes*. https://www.ibtimes.com/eu-antitrust-regulator-fine-apple-under-dma-act-report-3749789

Reuters. (2024). Apple Pay is still not in South Korea as regulations and partnerships slow launch. https://www.reuters.com/technology/apple-pay-south-korea-regulations-2024

Roberts, H. (2024). Digital sovereignty: A normative approach. *Ethics and Information Technology, 26*(4), Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4699167 or http://dx.doi.org/10.1007/s10676-024-09810-5

TechCrunch. (2024). EU ends Apple Pay antitrust probe with binding commitments to open up contactless payments. https://techcrunch.com/2024/07/11/eu-ends-apple-pay-antitrust-probe-with-binding-commitments-to-open-up-contactless-payments/

The Jerusalem Post. (2024). Apple Pay expected in Israel soon as negotiations progress. https://www.jpost.com/israel-apple-pay-expected-soon-2024

Tretter, M. (2023). Sovereignty in the digital and contact tracing apps. *Digital Society, 2*(1), 1–28. https://doi.org/10.1007/s44206-022-00030-2

Wandel, J. (2016). The Role of government and markets in the strategy “Europe 2020” of the European Union: A robust political economy analysis. *International Journal of Management and Economics, 49*(1), 7–33. https://doi.org/10.1515/ijme-2016-0002

EfilJournal VOLUME: 8 | ISSUE: 2 | Date of Submission: 14.11.2024 | Date of Acceptance:04.02.2025
CİLT: 8 | SAYI: 2 | Başvuru Tarihi: 14.11.2024 | Kabul Tarihi: 04.02.2025
ISSN: 2619-9580

Research Article/Araştırma Makalesi

Liberalizmden Sosyalizme: Eşitlikçi Bir Perspektif

Emre Örün, Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, emre.orun@yobu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-2739-1959

Ercan Eren, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, eren@yildiz.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4513-278X

Öz

Klasik liberalizm, bireysel özgürlük ve özel mülkiyetin korunmasına vurgu yaparken, devlet müdahalesini asgari düzeyde tutmayı savunan bir ideolojidir. Bu anlayış, serbest piyasa ekonomisine dayanarak bireylerin ekonomik ve sosyal alanda kendi kaderlerini belirleme özgürlüğünü öncelemektedir. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri göz ardı eden bir anlayış, klasik liberalizmin eleştirilen yönlerinden biri olmuştur. Zamanla bu eleştiriler, liberalizmin daha eşitlikçi bir forma evrilmesine yol açmıştır. Eşitlikçi liberalizm, özgürlüğün yanı sıra toplumsal adalet ve fırsat eşitliği kavramlarını liberal düşünceye dahil etmiştir. Çalışmanın temel amacı liberalizmin geçirmiş olduğu anlamsal evrimi ortaya koymak ve John Rawls'un liberal sosyalizm rejiminin uygulanabilirliğini tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Liberalizm, Sosyalizm, Liberal Sosyalizm*

JEL Sınıflaması: *B12, B14, B22, B24, I31*

From Liberalism to Socialism: An Egalitarian Perspective

Abstract

Classical liberalism is an ideology that emphasizes individual freedom and the protection of private property, advocating for minimal state intervention. This perspective prioritizes individuals' freedom to determine their own destinies in economic and social spheres, based on a free-market economy. However, a disregard for social and economic inequalities has been one of the main critiques of classical liberalism. Over time, these critiques have led to the evolution of liberalism into a more egalitarian form. Egalitarian liberalism has incorporated the concepts of social justice and equal opportunity into liberal thought alongside freedom. The primary aim of this study is to reveal the semantic evolution of liberalism and to discuss the applicability of John Rawls' liberal socialism regime.

Keywords: *Liberalism, Socialism, Liberal Socialism*

JEL Codes: *B12, B14, B22, B24, I31*

Örün, E., & Eren, E. (2025). Liberalizmden sosyalizme: Eşitlikçi bir perspektif. *Efil Journal of Economic Research, 8*(2), 51-68.

1. Giriş

Liberalizm üzerine düşünceler özellikle yirminci yüzyılda iktisat yazınında kendine özgü bir yer edinmiştir. Birçok düşünürün 'liberal' düşünceyi benimsemesine ve iktisat politikası üzerinde önemli rol oynamasına sebep olmuştur. Liberal düşünce, sosyal bilimlerde geliştirilen düşünsel bir ideolojinin ötesine geçerek ülkelerdeki politika yapma iklimi ve kamu politikası alanlarında etkili olmuştur. Liberalizm üzerine görüşler filozofların düşünce dünyasına göre farklı anlamlandırılmıştır. Bireysel mülkiyete önem veren ve merkezi planlamaya karşı görüşler filizlendiği gibi ayrıca ekonomik eşitlikçilik çerçevesinde görüşler de ortaya çıkmıştır.

Liberalizm, bireysel özgürlük ve özel mülkiyetin korunmasını esas alan, modern ekonomik ve siyasi düşüncenin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Klasik liberalizm, serbest piyasa ekonomisini ve devletin ekonomik alandaki rolünün asgari düzeyde tutulmasını savunarak, bireylerin kendi kaderlerini tayin etme özgürlüğünü vurgulamaktadır (McManus, 2021). Ancak, sanayi devriminden itibaren, kapitalist üretim ilişkileri bağlamında şekillenen bu liberal anlayış, gelir ve servet dağılımında derin eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuş, toplumun geniş kesimlerini ekonomik ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya bırakmıştır (Piketty, 2014).

Neoliberal politikaların küresel çapta benimsenmesiyle birlikte, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler giderek derinleşmiş, gelir dağılımında dengesizlikler artmış ve piyasa mekanizmasının tek başına adil bir sistem yaratamayacağı yönündeki eleştiriler güçlenmiştir (McManus, 2024). 1980'lerden itibaren özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan piyasa yanlısı reformlar, sosyal devlet anlayışını zayıflatmış, düşük ve orta gelirli sınıfların ekonomik güvencesini azaltmış ve servetin küçük bir azınlığın elinde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Piketty, 2020). Artan eşitsizlik, liberalizmin ekonomik özgürlük ekseninde ele alınan geleneksel anlayışının, toplumsal adalet perspektifiyle yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır (McManus, 2024).

Bu bağlamda, klasik liberalizmin bireysel haklar ve özgürlükler temelindeki vurgusunun, eşitlik ve sosyal adalet kavramlarını içerecek şekilde genişletilmesi gerektiği fikri, 20. yüzyıldan itibaren giderek önem kazanmıştır. John Rawls'un (1971, 1999a, 2001) geliştirdiği adalet teorisi, liberalizmin bu dönüşümüne önemli bir kuramsal zemin sağlamış, bireylerin yalnızca negatif özgürlüklerle değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal fırsat eşitliğiyle de desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu teorik dönüşüm, liberalizmin içinde daha eşitlikçi bir yaklaşımın doğmasına zemin hazırlamış ve liberal sosyalizm kavramının gelişimine katkı sağlamıştır. Liberal sosyalizm, bireysel özgürlüklerin korunmasını esas alırken, ekonomik adaleti ve demokratik sosyal yapıları güçlendirmeyi amaçlayan bir sistem olarak kapitalizme alternatif bir çözüm sunmaktadır (McManus, 2021). Bu çerçevede, çalışmadaki temel argümanımız liberal sosyalizmin sadece negatif ve maddi özgürlükle değil aynı zamanda toplumsal özgürlüğü de destekleyen ve geliştiren bir anlayışa sahip olabileceğini belirtmektir. Bu yönde bir yaklaşım dar anlamda özgürlük anlayışı sunan neoliberal ideolojiden bir kopuş ve liberalizmin yeniden anlamlandırılması için önem taşımaktadır. Ayrıca, liberal sosyalizmin kapitalizme alternatif bir sistem olarak da değerlendirilebileceği öne sürülmektedir.

Liberal sosyalizm, literatürde çok boyutlu ve geniş bir perspektif barındırmaktadır. Liberalizm, kapitalizm ve eşitsizlik tartışmasına yer verilen çalışmada liberalizmin teorik olarak geçirmiş olduğu evrim ve liberal sosyalizm tartışılmıştır. Bu doğrultuda liberalizmden sosyalizme uzanan ideolojik çizgi kapsamında Thomas Paine, Mary Wollstonecraft, John S. Mill ve John Rawls'un görüşleri ekseninde liberal sosyalizmin kuramsal temelleri değerlendirilmiştir.

2. Liberalizmden Sosyalizme Evrim, Kapitalizm ve Eşitsizlik

20. yüzyılda liberalizm anlamlandırmasında mülkiyet haklarına önem atfedilmiş ve piyasa sistemini demokratik normlardan uzak tutarak neoliberal çerçevede yorumlanmıştır. Bu dönemdeki liberalizm, başkalarının müdahalesinin olmadığı ancak daha geniş sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ele alınmadığı sınırlı bir çerçevede anlamlandırılabilir. Klasik ve neoliberal düşüncede liberalizm, piyasa kapitalizmi ile özdeşleştirilmiştir. John Locke, Friedrick Hayek ve Ludwig von Mises gibi düşünürlerde liberalizm, bireysel haklar, mülkiyet ve serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak ekonomik eşitsizlik temelinde bir anlam barındırmamaktadır (McManus, 2021).

21. yüzyıla kadar liberalizmin geçirdiği evrim, karşı karşıya olduğu eleştiriler ve düşünürler tarafından çağrıştırdığı anlam, bu dönüşümün ayrıntılı bir şekilde incelenmesine zemin hazırlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren liberal siyasetçiler ve teorisyenler arasında liberal geleneğin daha iddialı ve dönüştürücü yönlerinde gözle görülür bir gerileme yaşanmıştır. Liberal düşüncede önemli bir yeri olan 'adil' bir toplum inşa etme fikri büyük ölçüde aşınmış ve güç kaybetmiştir. Isaiah Berlin ve Friedrich Hayek gibi liberal düşünürler, muhafazakâr eleştiriyi özümseyerek, adil bir toplum inşası ve eşitlikçilik gibi büyük hedeflere karşı çıkmışlardır. Devrimci kökleri ne olursa olsun, bu tür hırslı hayaller tehlikeli ve liberalizmin gerçek doğasına aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu tür bir liberal düşüncede, düzenli özgürlük ve asgari refah koşullarını sağlayan, rekabetçi ve adil olmayan bir refah devleti söz konusudur (McManus, 2024).

Klasik liberal düşüncede kapitalizm, liberalizm ile özdeşleştirilmiştir. Her ne kadar liberalizm, bireysel haklara ve mülkiyete önem vermiş olsa da kapitalizmin yaratmış olduğu ekonomik eşitsizlik, liberalizmin kendi değerleri ile çelişen sosyal adaletsizliklere yol açmıştır. Kapitalizmin yaratmış olduğu eşitsizlik sadece az gelişmiş ülkelerde görülmemektedir aynı zamanda 'ilerici refah devletlerinde' de eşitsizliğin arttığı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Özellikle neoliberal düşüncenin hâkim olduğu dönemde eşitsizliğin artması kapitalizmdeki adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan ekonomik eşitsizlikler kapitalizmin temelde adil olmadığına dair inancı güçlendirmiştir. Özellikle 1980 sonrası yıllarda gelişmiş batı ekonomilerinde gelir ve servet eşitsizlikleri ciddi bir tehdit oluşturmaktadır ve artan ekonomik eşitsizlik ülkeleri oligarşiye sürükleme tehdidi doğurmuştur (Piketty, 2014).

Şekil 1'de görüldüğü üzere Avrupa ve ABD'de en alt yüzde ellinin gelirden aldığı payın yıllar itibari ile azalma göstermesi kapitalizmin yaratmış olduğu eşitsizliği kanıtlar niteliktedir. Aksine, en üst yüzde 1'in gelirden aldığı pay 1980'li yıllar sonrası artış göstermiştir. Yüzde 1'in aldığı pay Avrupa'da yüksek olmakla birlikte, ABD'de gelir dağılımındaki bozulmanın daha şiddetli olduğu görülmektedir. Özellikle en yüksek gelir dilimine uygulanan vergi oranlarının düşürülmesi gibi neoliberal politikalar, gelir adaletsizliğini daha da derinleştirmiştir (Piketty, 2014; Piketty, 2020: 32).

Şekil 1. Gelir Payı Karşılaştırması (Alt %50 ve En üst %1) – Avrupa ve ABD

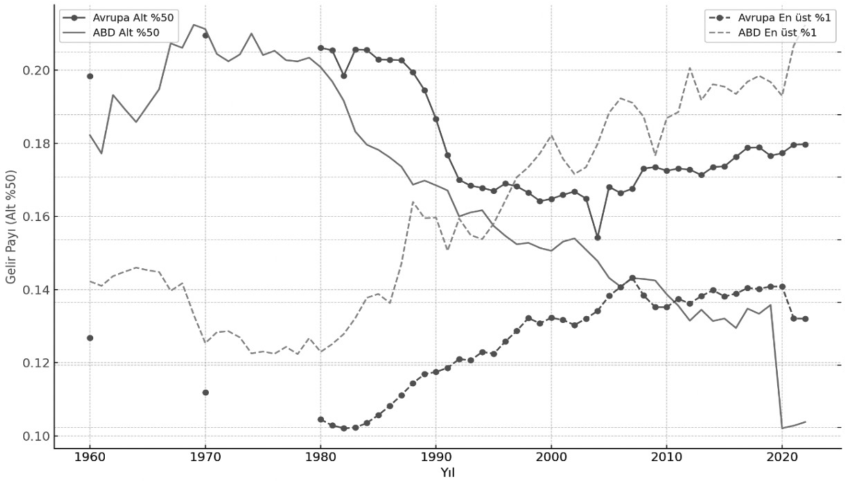

Kaynak: *World Inequality Database, 2024*

Kapitalizmin neden olduğu sosyo-ekonomik eşitsizlik, liberalizm ve eşitlik tartışmasını derinleştirmiştir. Liberalizm özünde ahlaki eşitlik ilkesine bağlıdır ancak ilk yorumlamaları bireyleri dış müdahalelerden koruyan negatif özgürlükle sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu perspektiften özgürlük anlayışı, ahlaki eşitliği korumada yetersiz kalmıştır.

Bu durum, liberalizme eşitlikçi bir anlam kazandırma zorunluluğuna neden olmuştur ve 'liberal/izm-sosyalizm' sentezini ortaya çıkarmıştır. Eşitlikçilik çerçevesinde liberal sosyalizm görüşünü benimseyen düşünürler bu sınırlamaları fark etmiş ve özgürlük kavramını ekonomik alana genişletmiştir. Bu tür bir farklı perspektif iktisadi adalet yoluyla maddi özgürlüğün savunulmasının yolunu açmıştır (McManus, 2021). McManus (2021), liberal sosyalizmi savunan düşünürlerin adaletin başka boyutu olan toplumsal özgürlüğü yeterince ele almadığını belirtmiştir; ancak eşitlikçi bir perspektife sahip olan John Rawls (1971, 2001) ekonomik adaleti aynı zamanda toplumsal özgürlük temelinde değerlendirmiştir.

Liberal sosyalizm, piyasa sosyalizmden farklı bir iktisadi sistemdir ve bu iki kavram zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da farklı ilkelere dayanmaktadır. Bu bağlamda iki sistemi genel hatlarıyla tanımlamak faydalı olacaktır. Piyasa sosyalizminin önde gelen isimlerinden Oskar Lange, bu modelin kuramsal temellerini inşa etmiştir. Piyasa sosyalizmi, piyasa ve arz-talep ilkelerini benimseyen rekabetçi bir bakış açısıdır. Bu sistemde piyasa mekanizmasının işleyişine güvenilir ve kaynakların etkin bir şekilde dağıtıldığı öngörülür (Eren, 2021a). Liberal sosyalizmde bireysel hak ve özgürlükler sistemin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Bireylerin kendi ekonomik ve sosyal yaşamlarını özgürce yönlendirebildiği eşit temel özgürlükleri ve adil fırsat eşitliğini savunmaktadır. Rekabetçi bir piyasa mekanizması bulunmaktadır ve devlet düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Ancak bireylerin özgür iradesine müdahale etmeden adil fırsat eşitliğini desteklemektedir. Liberal sosyalizmde bireysel özgürlük önem teşkil etmekle birlikte toplumsal refah için iş birliği kültürü, merkezi bir rol oynamaktadır. Eşitlikçi bir yapının kurulması için dağıtım temelli bir ekonomik sistemdir (Eren, 2021b).

Çalışmada liberalizmin evrimi liberalizmden sosyalizme doğru giden bir çizgide incelenmiştir. Rawlsgil temelde liberal sosyalizm sentezi, bireysel özgürlük ve siyasal haklara ilişkin liberal değerleri, iktisadi adalet ve sosyal iş birliği ile birleştiren demokratik bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Liberal sosyalizm sentezinin kökleri çok sayıda etkili düşünürün fikirlerine dayanmaktadır. Liberal sosyalizmin ilk temsilcileri, yoksulluğun azaltılması için devlet desteğini savunan Thomas Paine'den, kooperatif girişimlerini destekleyen John Stuart Mill'e kadar uzanmaktadır (Örün & Eren, 2024a). Liberalizmden sosyalizme bir yöneliş olduğu gibi ayrıca sosyalizmden liberalizme bir 'liberal sosyalizm' çizgisi bulunmaktadır. Sosyalizmden liberalizme doğru bir yaklaşımı temsil eden düşünürler arasında, 20. yüzyılın ilk yarısında öne çıkan isimlerden biri Eduard Bernstein'dır. Bernstein, sosyalizme devrim yerine demokratik reformlar yoluyla ulaşılabileceğini savunarak, işçi sınıfının parlamentoda temsil edildiği, iş birliği ve özel teşebbüsün faaliyet gösterdiği bir 'sosyal demokrasi' vizyonu geliştirmiştir. Bernstein, özellikle Marksizme "revizyonist" yaklaşımıyla sosyal demokrat düşüncenin gelişiminde önemli bir figürdür. Ayrıca, liberal özgürlük kavramını toplumsallaşmayı da içerecek şekilde genişletmesi bakımından sosyal demokrat düşünceyi önemli ölçüde etkilemiştir (Bernstein, 1993; Wright, 1993). Liberal sosyalizmde, sosyalizmden liberalizm çizgisini temsil eden bir diğer önemli düşünür Carlo Rosselli'dir. Rosselli'nin liberal sosyalizmi, işçi sınıfının siyasal alana aktif katılımını savunmaktadır. İşçiyi sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda siyasi olarak da güçlendiren bir sosyalizm biçimini teşvik etmektedir. Rosselli'nin (1994: 83) deyimi ile 'sosyalizm liberal olmaya eğilim göstermeli, liberalizm ise proleter mücadelenin özünü almalıdır'. Bireylerin ekonomik özerkliğinin olmasını ve maddi zorunluluğun baskısından kurtulması gerektiğini belirtmektedir. Rosselli'ye göre liberalizm ve sosyalizm birbirine karşıt olmaktan ziyade, içsel bir bağla birbirlerine bağlantılıdır.

3. Liberalizmi Yeniden Düşünmek: Liberal Haklar ve Eleştirel Perspektif

Liberalizm hem sağ hem de sol düşüncede serbest piyasa ilkelerinin desteklenmesi olarak görülmüştür. Pek çok klasik ve neoliberal düşüncede bu bağlantı hâkim bir yer tutmuştur. John Locke'un özgürlüğü ve mülkiyeti güçlü savunusu, Friedrich Hayek'in devletin ekonomiye müdahalesinin köleliğe yol açabileceği uyarısı liberalizmin 'özünde' kapitalizmi desteklediği fikrini perçinlemiştir. Yirminci yüzyılda liberalizmin neoliberal yorumunda mülkiyet hakları vurgulanmış ve bu tür bir yorumda piyasayı demokratik baskılardan izole etme amacı bulunmaktadır (McManus, 2024). Mises'in (2005: 2) liberalizm yorumunda bu yöndeki bir anlayışın hakimiyeti açıkça görülmektedir.

"Liberalizm programı tek bir kelimede özetlenecek olsaydı, "mülkiyet", yani üretim araçlarının özel mülkiyeti olarak okunması gerekirdi. (…) Liberalizmin diğer tüm talepleri bu temel talepten kaynaklanmaktadır."

Liberal haklar söylemini iktisat perspektifinden tarihsel ve felsefi bir mercekle incelemek önem taşımaktadır. Liberal hakların, eleştirilere, değişen toplumsal ve ekonomik koşullara karşı nasıl evrim geçirdiği ve devletin rolünün nasıl değerlendirildiği önemli bir konudur. Liberal özgürlüklerde negatif özgürlük ve adil fırsat eşitliği temelinde bireylerin kendi kararlarını verme özgürlüğü önem teşkil etmektedir. Ancak kapitalizm ile bu yönde bir anlayışın gerçekleşme olasılığı ise tartışma konusudur. Kapitalizm bireyci değerleri desteklemektedir ve bireysel haklar ile uyumlu bir yapısı bulunmaktadır. Temel sorunsal derin sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin, bireysel haklar üzerinde getirmiş olduğu kısıtlama üzerinde herhangi bir politika önerisinin olmamasıdır. Bu çerçevede kapitalizm temelindeki bireyci yaklaşım, sosyal ve ekonomik adaletin sağlanmasını göz ardı etmektedir. Bu durum alternatif ekonomik sistem arayışlarına kapı aralamaktadır. Liberal sosyalizm perspektifinde çoğulculuğun önemli bir bileşen olduğunu belirtebiliriz. Ancak piyasa temelli bir yapının ve ekonomik eşitsizliklerin olduğu bir dünyada liberal sosyalizmin eşitsizlikleri en aza indirmek için önerdiği yeniden dağıtıcı politikalar önem teşkil etmektedir. Rawlsgil bir perspektiften düşünüldüğünde, liberal sosyalizmde, çoğulcu ve demokratik bir ekonomik sistem hedeflenirken, var olan eşitsizliklerin toplumsal özgürlükleri kısıtlamaması gerekmektedir. Liberal hak söylemi kendi içinde bir paradoksu da barındırmaktadır. Bu paradoks, negatif özgürlüğe yapılan vurguda, bireysel özgürlüğün korunmasını sağlamak için güçlü bir devlet aygıtı talebine yol açması gerçeğinde yatmaktadır. Klasik liberalizmde bireysel yaşamlara asgari düzeyde devlet müdahalesi savunulurken, adil yargılama hakkı veya serbest piyasa mübadelelerine katılma hakkı gibi temel hakların korunması ise güçlü bir yasal ve siyasi yapı gerektirmektedir. Bu durum liberalizmin 'sınırlı hükümete' olan teorik bağlılığı ile bu tür hakların korunması ve uygulanması için devlete olan ihtiyaç arasında bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır (Deneen, 2018; McManus, 2021).

Liberal haklarda serbest piyasalara ve kapitalist mübadeleye yapılan vurgu sadece yasal yaptırımları değil aynı zamanda geleneksel topluluklar ve ortak kaynaklar pahasına kapitalist çıkarları korumak için devlet gücünün kullanılmasını gerektirmiştir. Bu yönde bir eleştiri klasik liberalizmin doğasında var olan çelişkilere işaret etmektedir: liberalizm özgürlüğü benimserken, kapitalist sınıfa fayda sağlayan ekonomik sistemleri korumak için baskıya ihtiyaç duymaktadır. Bu yönde bir liberal hak anlayışı bireysel özgürlükleri koruma kisvesi altında eşitsizlikleri meşrulaştıran ve sürdüren bir araç konumundadır. Klasik liberal anlayışın bu yönde bir eleştirisi aşırı sosyal ve ekonomik eşitsizlik gerçeğindeki gerilimi gözler önüne sergiler niteliktedir. Klasik liberaller, düşüncede bireylerin iyi yaşam vizyonunun peşinden gitmesi için bireysel özgürlüğü teşvik ederken, yoksullar ve dezavantajlılar için bu özgürlüğü sınırlayan yapısal eşitsizlikleri hesaba katmaması ise tartışma konusudur. Liberalizme eşitlikçi bir perspektif kazandırılması gerektiği aşikardır. Eşitlikçi bir perspektifte gerçek özgürlük, bireylerin kendi iyi yaşam ideallerini takip edebilme becerisine sahip olmalarıyla mümkün hale gelir. Sadece ekonomik ayrıcalığa sahip olanlar değil, tüm bireyleri güçlendiren ve kaynakların yeniden dağıtımının olduğu bir iktisadi bakış açısına ihtiyaç vardır. Bireylerin kendi hedeflerine ulaşmalarını sağlayan kolektif bir eylemin yani iş birliğinin ve adaletin olduğu demokratik ekonomik sisteme ihtiyaç bulunmaktadır. Farklı bir söylem ile iktisadi rekabeti sosyal yükümlülüklerle birleştiren bir liberal sosyalizmin uygulanma olasılığı imkânsız görünmemektedir (Wright, 2001; McManus, 2021).

Liberalizme yönelik eşitlik tartışması, aynı zamanda liberalizmin farklı anlamlar taşıyabileceğini de ortaya koymaktadır. Liberalizmin yorumlanması, bireysel özgürlüğü ve sınırlı hükümeti vurgulayan klasik liberalizmden, sosyal refah ve eşitlikçi bir yapının sağlanmasında devletin daha aktif bir rol oynamasını savunan günümüz eşitlikçi liberalizm anlayışına kadar uzanmaktadır. Liberalizme yönelik anlamsal arayış, onun bireyci temellerinin günümüzde daha sosyal bir bakış açısına nasıl evrildiğini anlamak açısından önemlidir. Bu çerçevede liberalizm dört farklı şekilde anlamlandırabiliriz (Burgis, 2021).

i. *Çağdaş bir siyasi pozisyon olarak liberalizm ya da radikalizmin karşıtı olarak liberalizm*. Bu tür liberalizm anlayışı, Reagan dönemine kadar ABD Cumhuriyetçi Partisinin, ABD Demokrat Partisi'nin ya da Birleşik Krallık'ta İşçi Partisi'nin liberalizmi olarak belirtilebilir. Bu yönde bir liberalizm, sosyal demokrasinin sağında ve muhafazakarlığın solunda bir siyasi bakış açısını ifade etmektedir. Bu ilk tür liberalizm, sınıf mücadelesi ve ideolojik perspektiften ziyade "sorun çözme" ile ilgili bir siyasi görüşü içermektedir.

ii. *Anayasal liberalizm*, bazı temel liberal hakların, adil bir toplum için gerekli ve önemli bileşenlerin kavramsal bir çerçevesini sunmaktadır. İfade, basın ve din özgürlüğü, cezai sanıklar için belirli yasal süreç vb. hakları barındırmaktadır. Bu tür bir liberalizm tanımında bazı temel ekonomik haklar liberal haklar olarak düşünülebilir. Örneğin, John Rawls'un kişinin kendi kariyerini seçme hakkının olması gerektiğini belirtmesi, bu türden bir temel hak olarak değerlendirilebilir. Sadece temel sivil hak ve özgürlüklere odaklanan bir liberalizm anlayışı mevcuttur.

iii. *Dar anlamda felsefi liberalizm*. Sosyalizm öncesi liberalizm olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkına felsefi bir dayanak oluşturmayı amaç edinen liberal filozofların liberalizmidir. Bireylerin negatif haklara sahip olduğunu, ancak sağlık hakkı, iyi eğitim hakkı gibi "pozitif hakların" olmadığı liberalizm anlayışıdır. Dar anlamda felsefi liberalizm tam anlamıyla klasik liberalizm ile örtüşmemektedir. John Stuart Mill, "Politik Ekonominin İlkelerinde" gelecekte daha adil bir ekonominin inşası için yeniden dağıtımı önermesi ise bu yöndeki ayrımı gösterir niteliktedir.

iv. *Geniş felsefi liberalizm*. Bu tür liberalizm çerçevesi, dar anlamda felsefi liberalizmin öncü savunucusu John Locke, yeniden dağıtımı benimseyen John Stuart Mill ve eşitlikçi liberal John Rawls gibi farklı düşünürleri bir araya getiren felsefi çekirdek olarak belirtilebilir. Kapitalizmin var olan eşitsizliklere karşı çözüm üretmemesi ve Rawls'un kapitalizme alternatif eşitlikçi liberalizm anlayışında yeniden dağıtımı benimseyen bir anlayış olması, liberalizmin geçirmiş olduğu evrimi ortaya çıkarmaktadır. Bu ise geniş felsefi liberalizmin kapsamını gösterir niteliktedir. Geniş felsefi liberalizm, liberteryen görüşten, tüm insanların sağlık, barınma, eğitim ve benzeri konularda içsel bir hakka sahip olduğunu savunan eşitlikçi liberalizme kadar uzanmaktadır.

4. Klasik Liberal Düşünce ve 'Eşitlik' Arayışı

Liberalizm ve piyasa özgürlükleri arasındaki güçlü ilişkiye rağmen, önde gelen birçok liberal düşünürün kapitalizme karşı eleştirel ve temkinli olduğu belirtilebilir. Serbest ticareti ve piyasayı savunan Adam Smith (1976: 61) 'Ahlaki Duygular Teorisinde' ekonomik eşitsizliğin sosyal sonuçlarını değerlendirmiştir. Toplumun zenginlere hayranlık duymasının ve yoksulları göz ardı etmesinin ahlaki değerlerin yozlaşmasına yol açtığını belirtmiştir (McManus, 2024). Kapitalizme karşı bu yönde temkinli bir duruş, yazında farklı sosyalizm biçimlerine sempati duyan görüşlerin de filizlenmesine neden olmuştur (Walzer, 2023: 48). Klasik liberal olarak kabul edilen filozofların düşünceleri tekrardan incelendiğinde, eşitlik ve özgürlük arasındaki ilişkiyi iktisadi bakış açısıyla ele almaları, onların yazında liberal sosyalist düşünür olarak anılmalarına neden olmuştur.

Liberal sosyalizmin farklı ideolojik çerçeve olarak ortaya çıkışı, özellikle klasik liberalizmle karşılaştırıldığında önemli bir evrime işaret etmektedir. Bu yönde bir evrim, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında sosyal adalet, eşitlik ve özgürlük üzerine kaygılarını ifade eden Thomas Paine ve Mary Wollstonecraft gibi önemli figürlerin eserlerinde görülmektedir. Her iki düşünür kendilerini liberal sosyalist olarak tanımlamamıştır. Ancak eşitsizlik ve ekonomik adaletsizliği ön plana çıkaran görüşleri ile liberal sosyalist teorinin gelişimine destek veren öncü karakterler olmuştur. Thomas Paine 'Agrarian Justice'de (1945) kamu yardımından ve sosyal sigorta sistemlerinden önemli ölçüde ayrılan radikal bir ekonomik öneri olarak ulusal fon tarafından finanse edilen temel geliri savunmuştur. Temel amacı, toprak mülkiyetinin getirilmesinden kaynaklı miras kaybının kısmen telafi edilmesi olmuştur. Paine'in önerdiği bu sistem ortak mülkiyetin elden çıkarılmasının telafisi olarak çerçevelenmiş olsa da bugün evrensel temel gelir olarak kabul edilen politika önerisinin öncü biçimini temsil etmektedir (Parijs & Vanderborght, 2017). Paine (1945: 613-617). Bu yönde bir 'eşitlikçi politikayı' insanlara bir lütuf değil, adaleti sağlaması gerektiği için savunmuştur. Ulusal fondan yapılan ödemeler zengin ya da fakir herkese yapılmalıdır. Paine bu şekilde haksız ayrımları da önlemek amacındadır. Bu tür bir ödemeyi doğal miras olarak kabul etmektedir. Her ne kadar Paine, klasik liberalizmin önemli bir figürü olarak görülse de önerdiği politikalar onu eşitlikçi bir teorisyen olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Paine'in eşitlikçi düşünceleri Amerikan siyasi tartışmalarına yaptığı ilk katkılardan hayatının son yıllarına kadar eserlerinden anlaşılmaktadır (Lamb, 2015). Bireysel mülkiyetin temel kaynağı, yalnızca bireysel çaba değil, toplumun ortak emeğidir. Kişisel çaba mülkiyetin oluşturulmasında yeterli olmazken, servet yaratımında ve mülkiyetin edinilmesinde toplumsal katkı büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Paine (1945), toplumsal adaletin sağlanması amacıyla eğitim için finansman, istihdam desteği, her yeni doğan çocuk için maaş ve yaşlılar için emeklilik maaşı gibi politikalar önermiştir.

Wollstonecraft'ın eşitlik konusundaki bakış açısı Paine'in eşitlikçi idealleriyle paralellik göstermektedir. Kaynakların ve fırsatların daha adil bir şekilde dağıtılmasının ahlaki gelişim için çok önemli olduğuna inanmaktadır. Toplumda adil dağıtım olmadan gerçek ahlakın gelişemeyeceğini savunmuştur. Toplum vizyonunda ne zengin ne de fakir bulunmaktadır. Bunun yerine tüm bireylerin entelektüel, sanatsal ve ahlaki kapasitelerinin dengeli bir şekilde gelişmesini teşvik etmek toplumsal bir önceliktir. Mülkiyet ve zenginlik arayışı toplumsal yaşamın baskın itici gücü olmamalıdır. Bireyin gelişimine ve dayanışmaya önem verilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Fikirleriyle yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğini değil, eşitliği ve karşılıklı dayanışmayı teşvik eden, mülkiyet ve ayrıcalıkla tanımlanan toplumsal düzenin temellerine meydan okuyarak liberal sosyalizmde önemli figürlerden biri haline gelmiştir (McManus, 2024).

Liberal düşünürlerin, eşitlikçi bir düşünce yapısına ve sosyalizme yönelmelerini sağlayan temel etkenin ne olduğu araştırılması gereken önemli sorunsallardan biridir. Liberal sosyalizmin temelleri, düşünürlerin özellikle bireysel özgürlük ve 'eşitlik' kavramlarına ilişkin klasik düşünceden sapmalarıyla şekillenmektedir. Liberal sosyalizm, negatif özgürlüklere vurgu yapan klasik liberal görüşten, sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ele almayı amaçlayan daha eşitlikçi bir liberalizm biçimine geçişi ifade etmektedir. Bu yönde bir dönüşüm, simgesel olarak klasik liberal düşüncenin öncüsü gösterilen John Stuart Mill'in fikirlerinde görülmektedir. Mill (1981) otobiyografisinde kendisinin sosyalizme olan yakınlığını belirtmiş ve mevcut toplumsal düzenlemeleri yoksulluk yarattığı için eleştirmiştir. Mill'in bireysel özgürlük üzerinde derin endişeleri bulunmaktadır. Toplumun, bireyleri farkında olmadan köleleştirebileceğine dikkat çekmiştir. "Özgürlük Üzerine" adlı çalışmasında sivil ya da toplumsal özgürlüğe önem vermiş, gücün doğası ve sınırlarını belirlemeye çalışmıştır. Özgürlük anlayışı kamusal otorite ile bireysel haklar arasındaki sınırı belirlemektedir. Devletin, bireylere kendi iradeleri dışında güç uygulamasını haklı kılan tek sebep, onların başkalarına zarar vermelerini engellemektir (Mill, 2009: 4,18; You, 2024). Mill, negatif özgürlüğü savunmuştur ancak entelektüel kariyerinin ilerleyen dönemlerinde toplumda dezavantajlı olanlara yönelik üretilen zenginliğin yeniden dağıtımını önermiştir. Mill'in dağıtıcı adalete yönelik fikirleri yazında sosyalist olarak anılmasına da neden olmuştur (Örün & Eren, 2024b).

Liberalizm ve sosyalizmin birlikte kullanılmasında ve liberalizme eşitlikçi yön kazandırılmasında John Stuart Mill'in görüşlerinin etkisi bulunmaktadır. Mill, klasik liberal düşüncede sosyalizme sempati ile yaklaşan ilk düşünürdür. Serbest piyasaya ve bireysel özgürlüğe önem vermiş olmakla birlikte, kooperatifçiliğe ve servetin yeniden dağıtımına da sempati duymuştur. Piyasayı ve kooperatifçiliği destekleyen görüşleri ise eşitlikçi bir liberalizm anlayışının doğuşuna olanak sağlamıştır. Mill'i literatürde klasik liberalizm savunucusu olarak kabul eden çalışmalar olmakla birlikte (Schwartz, 1972; Hollander, 1985), sosyalizmin önemli bir öncüsü olarak gösteren çalışmalar da (Harris, 1956; Riley, 1996; Persky, 2020; McCabe, 2021) mevcuttur (Manioudis & Milonakis, 2024). Çalışmanın bu noktadaki amacı sadece Mill'in görüşlerini ele almak değildir. Liberal sosyalizmin geçirmiş olduğu evrimi gözler önüne sermek ve kapitalizme alternatif bir ekonomik sistemin varlığını tartışmaktır.

Mill'in sosyalizm üzerine görüşleri, sosyalizmin Marksist ve Fabian sosyalizminden farklı bir şekilde düşünülmesine zemin hazırlamıştır. Schumpeter'in Mill'i evrimci bir sosyalist olarak tanımlaması ise Mill'in sosyalizm ile ilgili düşünce dünyasının iyi bir tanımını vermektedir. Mill'in siyasi ve ekonomik yapı ile ilgili düşünce dünyası zamanla değişime uğramış ve yaşamının ilerleyen dönemlerinde sosyalizme yönelmiştir. Sosyalizmi merkeziyetçi değil, aksine desantralize ve rekabetçidir. Görüşlerinin oluşumunda Smith, Ricardo ve babası James Mill'in etkisi görülmektedir. Bu çerçevede klasik politik ekonomiden etkilenen bir sosyalizm anlayışını benimsemiştir. Kooperatifçiliğe önem vermiş ve üretici kooperatifleri arasındaki rekabetin tüketicilere ve işçilere fayda sağlayacağına inanmıştır. Mill'in sosyalizmini rekabetçi sosyalizm olarak belirtebiliriz. Kooperatifler arası dostça rekabet toplumsal fayda sağlayacaktır. İşçiler gruplar halinde rekabet edecektir. Durağan durum, toplumun ve ekonominin gelecekte varacağı nihai denge noktasıdır ve sosyalizm bu yapıda önemli bir rol oynamaktadır (Mill, 1965: 792; Manioudis & Milonakis, 2024).

Mill ekonomik kalkınmayı dört aşamada tanımlamaktadır: avcılık, pastoral, çiftçilik ve ticaret. Mill'e göre bu aşamaların her biri toplum içindeki farklı üretim ve dağıtım sistemlerini temsil etmektedir ve ticari aşama bu sürecin doruk noktası olarak görülmektedir. Mill'in bu yöndeki bir ekonomik kalkınma süreci doğrusal değildir. Ticari aşamayı son aşama olarak görmemektedir ve bu aşamanın yerini iş birliğine dayalı bir ekonomik sistem alabileceğini öngörmektedir. Mill, kapitalizm doğasında sıkça görülen piyasa başarısızlıklarını kabul etmesi ve kamu yararı için gerekli olduğunda devlet müdahalesini desteklemesi klasik iktisatçılardan ayrılan yönünü göstermektedir. Mill'in sosyalizmindeki vizyonu, ticari aşamadan iş birliği sistemine geçişi içermektedir. Bu sistemde, işverenler ve işçiler, rekabetçi bir çerçevede verimliliği ve eşitlikçiliği teşvik edecek bir şekilde faaliyet göstermektedirler (Eisenberg, 2018; Manioudis & Milonakis, 2024). Mill'in sosyalizm sentezi aynı zamanda liberal sosyalizmin temellerini oluşturmaktadır. Bu yöndeki bir yaklaşım sosyalizmin katı biçimleriyle, özellikle Marksist ideoloji ile tezat oluşturmakta ve hem piyasa rekabetinin hem de kooperatif üretiminin unsurlarını içeren kendine özgü bir ekonomik sistem örneği olmaktadır.

5. Liberal Düşüncenin Eşitlikçi Bir Yöne Evrimi: Eşitlikçi Liberalizm

Bireysel özgürlüğü ve mülkiyet haklarını vurgulayan klasik liberalizmden daha eşitlikçi bir yöne doğru evrimi, Mill'in düşünce dünyasında belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Tarihsel olarak negatif özgürlüğün sadık bir savunucusu olan Mill, bireysel özgürlüğü devlet müdahalesine karşı öncelikli görmüştür. Yaşamının sonraki yıllarında servetin yeniden dağıtılmasına yönelik politika önerileri ile klasik liberal düşünce geleneğinde değişimi başlatan düşünür olmuştur. Mill'in fikirlerindeki değişim, aynı zamanda liberal düşüncede de değişimi tetiklemiştir. Bu durum, liberal demokratik toplumların on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren geçirdiği evrimde ve yirminci yüzyıl boyunca devlet müdahalesinin yükselişiyle refah politikalarının yaygınlaşmasında görülmektedir (McManus, 2021).

Liberal paradigmadaki değişim İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha da belirginleşmiştir. Savaş ortamı yerleşik toplumsal hiyerarşilerin ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynamıştır ve faşizme karşı savaş seferberliğinin gerekliliklerinin yerine getirilmesi için kayda değer düzeyde sermaye özel sektörden devlet kontrolüne yönlendirilmiştir. Bu yönde bir değişim birçok gelişmiş ülkede sosyo-ekonomik haklara daha fazla vurgu yapan sosyal-demokratik devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950-1980 yılları arasında sosyal demokrasiye yönelen kapitalist uluslarda önemli dönüşümün zemini hazırlanmıştır. Kamulaştırmalar, geniş çaplı kamu eğitimi, sağlık ve emeklilik reformları, yüksek gelir ve servete sahip olanların artan oranlı vergilendirilmesi, sosyal demokrasiye yönelimin göstergesi olmuştur. Bu politikalar ile kapitalizmin doğasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve zenginliğin toplum geneline daha adil bir şekilde yeniden dağıtılması amaçlanmaktadır. Uygulanan politikaların başarılarına rağmen, 1980'li yıllarda yapısal zorluklar meydana gelmiştir ve giderek artan ekonomik eşitsizlikle mücadele etmekte güçlük yaşanmıştır.1980 sonrası yıllarda ABD ve Kıta Avrupa'sında ekonomik eşitsizlikteki artış kapitalizme alternatif ekonomik sistem arayışını da güçlendirmiştir. (McManus, 2021; Piketty, 2020).

Liberalizmin eşitlikçilik ve refah odaklı bir yaklaşıma doğru evrilmesi ve liberal düşüncede bu tür anlayışın gelişme potansiyelinin fark edilmesi, dönemin siyasi ve iktisadi çalışmalarına da yansımıştır. 1980 sonrası artan ekonomik eşitsizlikten kaynaklı olarak, eşitlikçi liberaller, bireysel özgürlüğü ve bireysel hakları vurgulayan geleneksel liberal ilkeleri, ekonomik eşitlik ve dağıtıcı adalet çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. Eşitlikçi liberalizm yazınında önemli bir iz bırakan ve bu alanda öne çıkan isimlerden biri ise John Rawls'tur.

Rawls (1999a) Adalet Teorisi eserinde, klasik liberal düşüncenin önemli figürlerinden Locke, Kant ve Malthus'un mülkiyet hakları ve ekonomik eşitsizlikleri ele alış biçimlerine eleştiride bulunmuştur. Mülk sahiplerini koruyan ve ekonomik yeniden dağıtıma karşı çıkan geleneksel liberal vurguyu yumuşatmaya çalışmıştır. Bunu ise dağıtıcı adalet ilkeleri aracılığıyla hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Rawls, sosyo-ekonomik eşitsizlikleri bireysel ahlaki davranış, çalışma isteksizliği veya ahlaksızlığa bağlayarak doğallaştırma eğiliminde olan klasik liberal düşünce geleneğinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Klasik liberal düşüncede zenginlerin yoksullara yardım etmek gibi "kusurlu görevleri" olabilir, ancak bunlar bir adalet meselesi ya da devletin ve sivil toplumun yükümlülükleri olarak görülmemektedir. Rawls (1999a) adalet teorisi ile bu görüşe karşı çıkmaktadır. Aşırı maddi eşitsizliğin doğallaştırılmasına meydan okumaktadır ve bireyler ahlaki açıdan eşit kabul edilmelidir (McManus, 2020).

Rawls'un adalet teorisi yaklaşımında, fayda maksimizasyonu yerine eşitlik ve adalet kavramlarına önem vermesi, klasik liberal düşünce geleneğinden önemli bir ayrımı işaret etmektedir. Rawls'un (1999a) adalet teorisinde, başlangıç durumu ve cehalet perdesi tarafsızlığın sağlaması için önemli bir kavramsal araç olarak hizmet etmektedir. Cehalet perdesinde kişisel önyargılar ve çıkarlar ortadan kalkmaktadır ve toplumdaki bireyler, özellikle en az avantajlı olanlar için adil ve faydalı olan adalet ilkelerini seçmeye yönelecektir (McManus, 2021; Rawls, 1999a).

Rawlsgil bir adalet teorisinde adaletin iki ilkesinin yerine getirilmesi gerekmektedir (Rawls, 1999a, 2001); *"(i) Her kişi, herkes için aynı özgürlükler şemasıyla uyumlu olan, tamamen yeterli bir eşit temel özgürlükler şeması üzerinde aynı vazgeçilmez hakka sahiptir. (ii) Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler iki koşulu karşılamalıdır: İlk olarak bireylerin, adil fırsat eşitliği koşulları altında, herkese açık olan makam ve mevkilere erişimi olmalıdır. İkinci olarak, toplumun en az avantajlı üyelerine en büyük yararı sağlamaları gerekir (fark ilkesi)"*

Rawlsgil bir adalet teorisinin yerine getirilmesi için adalet ilkelerindeki sıralama önem teşkil etmektedir. Daha fazla sosyal ve ekonomik eşitlik arayışında bile adaletin birinci ilkesi temel özgürlüklerden ödün verilmemesi gerekmektedir. Temel haklar güvence altına alınırken aynı zamanda genel toplumsal refahı teşvik eden eşitsizliklere de izin veren açık bir hiyerarşi kurduğunu belirtebiliriz (Rawls, 2001: 42-43). Rawls'un (2001) öz saygının sosyal temellerine ve adil fırsat eşitliğine önem vermesi adaletin sadece iktisadi dağılımıyla değil, aynı zamanda bireylere doğuştan sahip oldukları yetenekleri gerçekleştirebilme taahhüdünü de yansıtmaktadır. Anayasal bir çerçevede sosyo-ekonomik haklardan bahsedilmesi Rawls'un teorisinin normatif amaçlarını vurgulamaktadır. Klasik liberalizmin vurguladığı geleneksel negatif haklara önem verilmekle birlikte pozitif hakları da adalet teorisine entegre ettiği bir adalet anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Liberal bir çerçevede sosyo-ekonomik kaygıların bu şekilde bütünleştirilmesi, yapısal eşitsizlikleri ihmal ettiği düşünülen liberal anlayışa yönelik uzun süredir devam eden eleştirilere de cevap niteliğinde olduğunu belirtebiliriz. Rawls'un en az avantajlı olanlara yardım etme önceliği konusundaki ısrarı, adaletin yalnızca toplam refaha değil, refahtaki eşitsizlikleri azaltmaya odaklanması faydacı düşünceden ayrıldığını göstermektedir. Adil fırsat eşitliğine vermiş olduğu önem eşitlikçi bir toplum yaratma taahhüdüyle uyumludur ve var olan eşitsizlikler toplumdaki en az avantajlı olanların yararına olmalıdır (McManus, 2021).

Rawls'un (1999b: 445) teorisinde adalet sadece prosedürel değil, aynı zamanda tutumsaldır ve makul (reasonable) olmayı gerektirmektedir. Bu durum toplumda adil iş birliğine olanak tanımaktadır ve bireylerin adalet, özerklik ve sosyal kimliklerinden (ırk, sınıf, cinsiyet vb.) bağımsız olarak kendi iyi yaşam anlayışlarının peşinden gitme kapasitesini ifade etmektedir (Rawls, 1999a: 52). Adaletin, sadece kurallara dayalı ideallerle sınırlı olmadığı, daha derin tutumsal değişimleri gerektirdiği; bu değişimlerin sağlanmasında ise toplumda iş birliğinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Rawls için adalet mutlak bir hakkaniyetten ziyade makul bir anlaşmaya dayanmalıdır. Toplumda anlaşmazlıkların/eşitsizliklerin devam edebileceği ancak bunların makul ve geçerli kanıtlara dayanması gerekmektedir (Rawls, 1999b; Timcke, 2023: 29-33).

Rawls'un adalet teorisi kuramsal tasarımda adalet hakkında düşünmek için önemli bir teorik çerçeve sağlamakla birlikte demokratik katılım süreci ile ilgili eleştiriler de söz konusudur. Rawls'un (1997) "The Public Reason Revisited" adlı eserinde, kamusal alanda yargıçlar, hükümet yetkilileri ve yasa koyucuların dahil olduğu siyasi elit söylemi vurgulanmıştır ve sıradan vatandaşların demokratik müzakerede sınırlı ve çoğunlukla dolaylı bir rolü olduğu ima edilmiştir. Kamusal forumda Rawls'a göre (1997) *"(…) yargıçların, özellikle de Yüksek Mahkeme yargıçlarının kararlarındaki söylemleri, hükümet yetkililerinin, özellikle de üst yöneticilerin ve yasa koyucuların söylemleri son olarak da kamu görevine aday olanların ve onların kampanya yöneticilerinin söylemleri yer alır (…)".* Temel sorunsal, bu yönde bir yaklaşımın güçlü bir demokratik katılım oluşturmada ne kadar başarılı olacağıdır. Siyasi elit söylemi sıradan vatandaşların etkisini gölgelemektedir ve elitist bir çerçeveye doğru eğilim tehlikesi ortaya çıkarmaktadır (McManus, 2020).

Rawls (1999a, 2001), mülkiyet sahipli demokrasi ve liberal sosyalizmi kapitalizme alternatif olarak ifade etmiştir ve kapitalizmin var olan ekonomik eşitsizliklere karşı yetersiz kaldığını belirtmiştir. Ekonomik eşitsizliklerin derin güç ve tahakküm sorunlarına yol açtığının farkına varmıştır. Ancak, McManus (2020) Rawls'un ekonomik eşitsizliği ele almaya çalışırken, adalet teorisinin kapitalist yapılarda kökleşmiş sistemik eşitsizliklere meydan okumada yeterince ileri gitmediğini belirtmektedir. McManus'un Rawls'a yönelik eleştirisi haklı olsa da Rawls adil bir ekonomik sistemde eşitlikten yanadır. Ancak bu idealinin gerçekleşmediği durumlarda, ekonomik eşitsizliklerin en az avantajlı kesimin zararına olmaması koşuluyla kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Rawls'un bu yönde bir anlayışı ise liberalizme daha eşitlikçi bir anlayış getirmiştir.

6. Liberal Sosyalizm, Mülkiyet Sahipli Demokrasi ve Piyasa

1929 Büyük Buhranı, sosyal demokrasi ve eşitlikçilik bağlamında piyasa müdahalelerinin rolüne ilişkin liberal ekonomik düşüncede önemli paradigma değişikliğine neden olmuştur. Büyük Buhrana tepki olarak birçok liberal iktisatçı piyasaların kamu yararına uygun hale getirilmesi, eşitsizlik ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunların ele alınması için devlet müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Büyük Buhran sonrası dönemde, özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde, temel sorunsal kapitalizme yönelik alternatif arayışlar olmuştur. Liberal düşünce geleneğinde meydana gelen büyük dönüşüm ve kapitalizme alternatif arayışları çerçevesinde, John Rawls'un (1971, 1999a, 2001) adalet teorisi merkezi bir rol edinmiştir. Rawls'un adalet teorisi, eşitsizliğin tam anlamıyla anlaşılması için kapitalizme yönelik eleştirinin yalnızca piyasa ile sınırlı kalmayıp, daha geniş bir perspektiften ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Rawls (2001: 135-136) adalet ilkeleriyle uyumlu iyi düzenlenmiş demokratik bir rejim arayışındadır. Demokratik bir ekonomik sistemde arka planda yer alan adalet ilkelerini korumayı amaçlayan bir dizi politika ortaya koymuştur ancak ileri sürmüş olduğu fikirlerin sezgisel olduğunu ve bu fikirlerin daha kapsamlı bir sosyal teori analizine tabi tutularak ayrıntılı bir ampirik doğrulama sürecinden geçmesi gerektiğinin farkındadır. Rawls'un temel amacı, adaletin temel siyasi değerlerini somutlaştırdığı düşünülen mülk sahibi bir demokrasi ile bu ilkeleri tam olarak hayata geçirmeyen kapitalist bir refah devleti arasında ayrım yapmaktır.

Rawls (2001) beş farklı rejim tipinin karşılaştırmalı analizini sunmaktadır: i) laissez-faire kapitalizmi, ii) refah devleti kapitalizmi, iii) kamu ekonomisine sahip devlet sosyalizmi, iv) mülk sahibi demokrasi ve v) liberal (demokratik) sosyalizm. Rawls (2001) bu rejimlerin iki adalet ilkesini etkili bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini değerlendirmeye odaklanmaktadır. Rawls, soyut ideallerin ötesinde, rejimlerin kurumsal yapılarının etkili bir şekilde tasarlanıp tasarlanamayacağı farklı bir söylem ile kurumların doğru ve adil olup olmadığı, vatandaşların adil kurallara uymasını teşvik edip etmediği ve görevlerin makam sahibi bireylerin yetkisi dahilinde olup olmadığı gibi pratik kaygıları vurgulamaktadır. Ancak öncelikli odak noktası hak ve adalet olup, ne tür bir rejim ve temel yapının doğru ve adil olduğu üzerinedir (Rawls, 2001: 136-137).

Rawls'un (1971), *Adalet Teorisi'nin* ilk basımında mülkiyet sahipli demokrasiyi, kapitalizmin var olan eksikliklerini gidermesi yönünde ileri sürüldüğü düşünülmüştür. Ancak Rawls (1999a) *Adalet Teorisi'nin* gözden geçirilmiş baskısında, kapitalizmin eksikliklerini giderip onu sürdürmek yerine, mülkiyet sahipli demokrasi rejimini kapitalizme alternatif olarak önermiştir. Yazında bu tür yanlış anlaşılmanın sorumlusu olarak kendisini göstermiştir.

Rawls (2001), laissez-faire kapitalizminin, refah devleti kapitalizminin ve komuta ekonomisine sahip devlet sosyalizminin adaletin iki ilkesini gerçekleştirmede başarısız olduğunu düşünmüştür. Laissez-faire kapitalizmi yalnızca biçimsel eşitliği güvence altına almaktadır. Siyasi özgürlüklerin adil değerini ve adil fırsat eşitliğini ihmal etmektedir. Bu tür bir iktisadi rejim ekonomik verimlilik ve büyümeye öncelik vermektedir ancak yetersiz bir sosyal güvenlik ağı sunmaktadır. Refah devleti kapitalizmi, belirli düzeyde eşitlik ve sosyal refah sağlamasına rağmen benzer şekilde siyasi özgürlüklerin adil değerini sağlayamamaktadır ve adil fırsat eşitliğini garanti eden politikalar üretememektedir. Ayrıca, üretken varlıkların mülkiyetinde önemli eşitsizliklere izin vererek, ekonomik ve siyasi gücün birkaç kişinin elinde toplanmasına neden olmaktadır. Merkezi planlı komuta ekonomisine sahip devlet sosyalizminde, güç tek parti rejiminde toplanmıştır. Bu tür bir rejimde demokratik olmayan usuller kullanılarak, temel hak ve özgürlükler ihlal edilmektedir ve piyasalar büyük ölçüde eliminize edilmektedir. Adaletin iki ilkesini yerine getiremeyen üç rejime alternatif olarak Rawls (2001) mülkiyet sahipli demokrasi ve liberal (demokratik) sosyalizmi önermektedir.

Çeşitli biçimlerde var olan ancak adaletin gereklerini tam olarak karşılamayan refah devleti kapitalizminin aksine Rawls'un alternatif ekonomik sistemleri pratikte uygulanma şansı bulamamıştır. Mülkiyet sahibi demokrasi ve liberal sosyalizm, uygulanması muhtemel teorik ekonomik modeller olarak kalmıştır (O'Neill, 2020). Mülk sahibi demokrasi ve liberal sosyalizm aşağıda belirtilen üç temel amaca ulaşmak için tasarlanmış demokratik bir ekonomik sistemi ifade etmektedir (O'Neill, 2012; Rawls, 1999a: 245-248; Rawls, 2001: 139, 149-150)

1. *Üretken sermaye mülkiyetinin toplumun geniş kesimlerine yayılması:* Servetin ve üretken varlıkların birkaç kişinin elinde toplanması yerine nüfusun geneline dağıtılmasını ifade etmektedir. Amaç, daha fazla bireyin sermaye ve ekonomik fırsatlara erişimini sağlayarak ekonomik eşitsizlikleri azaltmaktır.
2. *Eşitsiz avantajın nesiller arası aktarımının önlenmesi:* Servet ve ayrıcalığın aileler arasında aktarıldığı ve nesiller boyunca devam eden kalıcı eşitsizliklere yol açan döngünün kırılması amaçlanmaktadır.
3. *Demokratik siyasetin yozlaşmasına karşı koruma:* Özel ya da kurumsal servetin siyaset üzerindeki etkilerinin sınırlandırılması amaç edinilmektedir. Bu yönde bir yaklaşım ile seçim kampanyası reformu, siyasi partilerin kamu tarafından finanse edilmesi, kamusal tartışma platformları ve uygulanacak diğer önlemler ile siyaset üzerindeki dış etkilerin sınırlandırılması amaçlanmaktadır.

Mülkiyet sahipli demokraside üretken varlıkların mülkiyeti toplumun geneline yayılarak yoğunlaşmış servetin nesiller arası aktarımı önlenmekte ve küçük bir grubun ekonomik ve siyasi yaşama hâkim olması engellenmektedir. Bu tür bir sistemde zenginliğin daha eşitlikçi bir biçimde dağıtılması sağlanırken, aynı zamanda tekellerin oluşumunun engellenmesi ve ekonomik güce erişimin teşvik edilmesiyle ekonomik yapının demokratikleşmesine katkıda bulunacaktır (Rawls, 2001: 139). Liberal sosyalizmde üretim araçlarının mülkiyeti toplumlaştırılmıştır ve Rawls, kendi sosyalizm görüşünü sosyalist komuta ekonomilerinden ayırmaya özen göstermektedir. Rawls, sosyalist komuta ekonomilerini bireysel özgürlüğü ihlal ettiği ve gücü merkezi bir otoritede topladığı için eleştirmektedir. Liberal sosyalizmde iktisadi kurumlar demokratik süreçlere ve piyasa mekanizmalarına olanak sağlayan bir yapı içinde işlemeye devam edecektir. Mülkiyetin toplumlaştırılması ile ekonomik güç geniş ölçüde dağıtılmaktadır ve üretken varlıkların kontrolü yerel yönetimler, kooperatifler ya da merkezi olmayan mülkiyet biçimleri aracılığıyla geniş seçeneklere olanak tanımaktadır (O'Neill, 2020; Rawls, 2001: 138).

Demokratik bir rejim ya da iktisadi bir perspektif üzerinden ekonomik demokrasi inşasının, Rawlsgil adalet teorisi açısından merkezi bir öneme sahip olduğu söylenebilir (Rawls, 2001: 135-145). Mülk sahibi demokrasi ve liberal sosyalizm ekonomik kurumları demokratikleştirme taahhüdünü paylaşmaktadır. Bu durum sadece üretilen zenginliğin yeniden dağıtımı ile değil aynı zamanda firma yönetiminin demokratikleştirilmesiyle de ilgilidir. Rawls'un, Mill'in işçi yönetimli kooperatif firmalar fikrinin mülk sahibi demokrasi ile tamamen uyumlu olduğunu belirtmesi, ekonomik demokrasiyi gerçekleştirme taahhüdünü de gösterir niteliktedir (Rawls, 2001: 176). Rawlsgil bir ekonomik demokrasinin inşası için finansal kaynakların eşitlikçi dağıtılmasından daha fazlası gerekmektedir. Bu durum demokratik bir ekonomik sistemde eşitlikçi sosyal ilişkilerin kurulmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, çalışanların firmaların karar alma süreçlerinde söz sahibi olduğu iş yeri demokrasisini, liberal sosyalist sistemin temel bir bileşeni olarak genişletebiliriz. Bu yönde bir ekonomik demokrasi, adil fırsat eşitliğini teşvik ederek ve bireylerin hem zenginlikten hem de ekonomik güçten eşit pay almasını sağlayarak Rawlsgil bir adalet teorisi ile uyumlu bir duruma getirmektedir (O'Neill, 2020).

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, Rawls'un iktisadi düşüncesindeki işçi yönetimli kooperatif firmalar fikri karşımıza ölçek sorunsalını çıkarmaktadır. Rawls'un "ekonomik güç firmalar arasında dağılmıştır" ifadesi potansiyel bir belirsizliğe ve kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. O'Neill'ın (2020), büyük ölçekli bir firmanın hem iş yeri demokrasisine sahip olduğu hem de piyasada tekel konumunda bulunabileceğini belirtmesi ölçek sorunsalını daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, iki alternatif ortaya çıkmaktadır. Birinci alternatif Rawls'un (2001: 138) söyleminin 'ekonomik güç firma içinde dağılmıştır' olarak revize edilmesidir. İkinci alternatif, ekonomik gücün geniş ölçüde dağıtıldığı, küçük ölçekli, içsel olarak demokratik, verimli ve rekabetçi firmalardan oluşan bir liberal sosyalist ya da mülk sahibi bir ekonomi modelidir. O'Neill (2020) her ne kadar bu tür firmaları demokratik olarak tanımlamasa da bu yapı ekonomik adaletin sağlanmasında etkili bir model sunabilir. Bununla birlikte, firma ölçeği açısından düşünüldüğünde, Rawls'un ekonomik gücün dağıtılması fikri, basit anlamda iş yeri demokrasisi uygulamasından öte, daha karmaşık bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Sonuç

Negatif özgürlüğe odaklanan klasik liberalizm, toplumdaki daha derin ve sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ele almada başarısızdır. Klasik liberal düşünce, rekabetçi bir piyasada bireylerin refahı ile ilgili herhangi bir politika önermemiştir. Seçkin bir azınlık, muazzam ayrıcalık ve fırsatlardan yararlanırken toplumun geniş bir kesiminin 'anlamlı bir özgürlükten' yararlanmasını engelleyen ciddi derecede güç dengesizliklerini ve yapısal engelleri göz ardı etmektedir.

Liberal sosyalizm liberalizmden radikal bir kopuşu temsil etmemekle birlikte onun mantıksal bir ilerleyişi olarak kabul edilebilir. Liberal sosyalizm, özgürlük ve eşitlik ilkelerini, maddi ve sosyal özgürlükleri de içerecek şekilde tüm bireylere yayarak, özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplumu ve ekonomik demokrasi yaratma vaadini göstermektedir. Liberal sosyalizm, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri en aza indirmekle kalmayacak, aynı zamanda bireylerin kendi hayatlarını özgürce deneyimleyebildikleri ve geleceklerini iş birliğine dayalı 'kolektif' olarak şekillendirebilecekleri daha çoğulcu ve demokratik bir dünya yaratma potansiyeli barındırmaktadır. Liberal sosyalizmi, sağlık, eğitim, barınma ve yaşam gereksinimleri gibi sosyo-ekonomik hakların yasalarla korunduğu demokratik bir ekonomik sistem olarak tanımlanabilir. Toplumda küçük bir grubun ekonomik ve siyasi yaşam üzerinde kontrol sahibi olmasını engelleyen, iş yerinin ve diğer yaşam alanlarının demokratikleştirilmesini hedefleyen bir rejimdir (McManus, 2021).

2008 küresel finans krizi ardından, varlıklı ve güçlülerin çıkarlarına hizmet etmeyen, tüm vatandaşlar için fırsat eşitliği sunan daha adil bir ekonomik sisteme ihtiyaç doğmuştur. Bu bağlamda, John Rawls'un (1999; 2001) adalet teorisi, daha eşitlikçi bir ekonomik düzenin inşa edilebileceğine dair önemli bir alternatif olmaktadır. Rawls'un kapitalizme yönelik eleştirisi ve ekonomik demokrasi arayışı onu mülkiyet sahipli demokrasi ve liberal sosyalist bir rejimin inşasına götürmüştür. Rawls'un ekonomik demokrasiye, mülkiyetin dağıtılmasına ve ekonomik gücün demokratikleştirilmesine yapmış olduğu vurgu adil bir toplumun nasıl yaratılacağına dair düşündürücü bir çerçeve sunmaktadır. Rawls'un sosyalizm anlayışı gerçekleşmemiş ideal olarak kalmış olsa da var olan ekonomik sisteme meydan okuyarak daha eşitlikçi ve demokratik bir gelecek için vizyon sunmaktadır. Rawls'un adalet teorisi, geleneksel rejim karşılaştırmalarının ötesine geçerek, sosyal adalet arayışında mülkiyet, güç ve demokrasi arasındaki karmaşık etkileşimi dikkate almaya zorlamaktadır.

Kaynaklar

Bernstein, E. (1993). *The preconditions of socialism.* (H. Tudor, Çev.) Cambridge University Press.

Burgis, B. (2021). Marx was a (philosophical) liberal and you should be too. M. McManus (Ed.) içinde, *Liberalism and socialism: Mortal Enemies or embittered kin?* (s. 139-152). Palgrave Macmillan.

Deneen, P. J. (2018). *Why liberalism failed.* London: Yale University Press.

Eisenberg, J. M. (2018). *John Stuart Mill on History: Human nature, progress, and the stationary state.* Lexington Books.

Eren, E. (2021a). Keynes'in sosyalizmi, liberal sosyalizm. *İktisat ve Toplum* (125), 19-31.

Eren, E. (2021b). Eşitlikçi liberalizm üzerine düşünceler. *İktisat ve Toplum* (130), 117-127.

Harris, A. L. (1956). John Stuart Mill's theory of progress. *Ethics, 66*(3), 157-175.

Hollander, S. (1985). *The economics of John Stuart Mill.* Blackwell.

Lamb, R. (2015). *Thomas Paine and the idea of human rights.* Cambridge University Press.

Manioudis, M., & Milonakis, D. (2024). An early anticipation of market socialism? Liberalism, heresy, and knowledge in John Stuart Mill's political economy of socialism. *Science & Society, 88*(3), 368-394. doi:https://doi.org/10.1521/siso.2024.88.3.368

McCabe, H. (2021). *John Stuart Mill: Socialist.* McGill-Queen's University Press.

McManus, M. (2020). Liberal and democratic egalitarian rights: A critical legal conception. *Law, Culture and The Humanities, 19*(13), 624-644. https://doi.org/10.1177/1743872120930565

McManus, M. (2021). What does it mean to say all are created equal?: Liberalism and socialism on basic rights. M. McManus (Ed.), *Liberalism and socialism: Mortal enemies or embittered kin?* (s. 3-30). Palgrave Macmillan.

McManus, M. (2024, February 20). Liberal socialism now: As the crisis of democracy deepens, we must return to liberalism's revolutionary and egalitarian roots. https://aeon.co/essays/the-case-for-liberal-socialism-in-the-21st-century adresinden alındı

Mill, J. S. (1965). *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy.* (J. M. Robson, Ed.) University of Toronto Press.

Mill, J. S. (1981). *Autobiography and literary essays.* University of Toronto Press.

Mill, J. S. (2009). *On liberty.* The Floating Press.

Mises, L. V. (2005). *Liberalizm: The classical tradition.* Liberty Fund.

O'Neill, M. (2012). Free (and fair) markets without capitalism: Political values, principles of justice, and property-owning democracy. M. O'Neill, & T. Williamson (Ed.), *Property-owning democracy: Rawls and beyond* (s. 75-100). Wiley-Blackwell.

O'Neill, M. (2020). Social justice and economic systems: On Rawls, democratic socialism, and alternatives to capitalism. *The Political Philosophy of Socialism, 48*(2), 159-202.

Örün, E., & Eren, E. (2024a). Gelir ve servet dağılımı temelinde mülkiyet sahipli demokrasi ve uygulanabilirliği üzerine bir araştırma. *Akademik Hassasiyetler, 11*(24), 500-535.

Örün, E., & Eren, E. (2024b). "Liberal Sosyalizm" ve eşitlikçilik: John Stuart Mill ve John Rawls. *İktisat ve Toplum* (160), 40-47.

Paine, T. (1945). Agrarian justice. P. S. Foner (Ed.), *The Complete Writings of Thomas Paine* (s. 605-624). The Citadel Press.

Parijs, P. V., & Vanderborght, Y. (2017). *Basic income: A radical proposal for a free society and a sane economy.* Harvard University Press.

Perksy, J. (2020). Mill's socialism re-examined. *Utilitas, 32*(2), 165-180.

Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century.* (A. Goldhammer, Çev.) Cambride, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Piketty, T. (2020). *Capital and ideology.* (A. Goldhammer, Çev.) The Belknap Press of Harvard University Press.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice.* Harvard University Press.

Rawls, J. (1997). The idea of public reason revisited. *The University of Chicago Law Review, 64*(3), 765-807.

Rawls, J. (1999a). *A theory of justice: Revised edition.* Harvard University Press.

Rawls, J. (1999b). *Collected Papers.* (S. Freeman, Ed.) Harvard University Press.

Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement.* Harvard University Press.

Riley, J. (1996). J. S. Mill's liberal utilitarian assessment oc capitalism versus socialism. *Utilitas, 8*(1), 39-71.

Schwartz, P. (1972). *The new political economy of J.S. Mill.* Duke University Press.

Smith, A. (1976). *The theory of moral sentiments.* (D. D. Raphael, & A. L. Macfie, Ed.). Oxford University Press.

Timcke, S. (2023). *The political economy of fortune and misfortune: Prospects for prosperity in our times.* Bristol University Press.

Walzer, M. (2023). *The struggle for a decent politics: On "liberal" as an adjective.* Yale University Press.

Wright, A. (1993). Social democracy and democratic socialism. R. Eatwell, & A. Wright (Ed.), *Contemporary Political Ideologies* (s. 78-99). Pinter Publishers.

Wright, T. (2001). Liberal socialism: Then and now. N. Lawson, & N. Sherlock (Ed.), *The progressive century: The Future of the centre-left in Britain.* Palgrave Publishers.

You, W. (2024). The balance between "negative liberty" and "positive liberty": On J. S. Mill's liberal thought. *Transactions on Social Science, Education and Humanities Research,* 6, 50-55. doi:https://doi.org/10.62051/dbrqc373

EfilJournal | VOLUME: 8 | ISSUE: 2 | Date of Submission: 26.12.2024 | Date of Acceptance:25.01.2025
CİLT: 8 | SAYI: 2 | Başvuru Tarihi: 26.12.2024 | Kabul Tarihi: 25.01.2025
ISSN: 2619-9580

Research Article/Araştırma Makalesi

Avrupa'da 2008 Krizi Sonrasında Uygulanan Kemer Sıkma Politikalarının Faşizm ve Ordoliberalizm Bağlamında Kökenleri ve Yasalaşma Süreci[1]

Ali Berçem Aşıcı, Dr., Kalkınma Uzmanı, T.C. Mevlana Kalkınma Ajansı.
alibercem@hotmail.com, ORC-ID: 0000-0003-1584-4364.

Öz

Avrupa'da 2008 krizi sonrasında ortaya çıkan hegemonya bunalımına sermayenin yönetici bloku kemer sıkma politikaları üzerinde uzlaşarak yanıt vermiştir. Sınıfsal bir tahakküm rejimi olarak kemer sıkmanın 2010'lu yıllarda emekçilerin hayatlarını tarumar ettiği görülmektedir. Bu çalışmada geniş bir siyasal iktisadi düşünce ve uygulama tarihi olan kemer sıkmanın özellikle İtalyan faşizmi deneyimindeki ve Alman ordoliberal geleneğindeki kökenlerine odaklanılmaktadır. 1990'lı yıllar itibarıyla Avrupa'da kemer sıkmanın kurumsal ve yasal düzeylerde kalıcı bir yer edindiği düşüncesi savunulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kemer sıkma, faşizm, ordoliberalizm*

JEL Kodları: *E62, H50, N42, N44*

The Origins and Legislation Process of Austerity Policies Implemented in Europe After the 2008 Crisis in the Context of Fascism and Ordoliberalism

Abstract

The ruling bloc of capital responded to the hegemony crisis that emerged in Europe after the 2008 crisis by agreeing on austerity policies. It is seen that austerity, as a regime of class domination, has devastated the lives of workers in the 2010s. This study focuses on the roots of austerity, which has a broad political economic thought and practice history, particularly in the experience of Italian fascism and the German ordoliberal tradition. It attempts to reveal that austerity has gained a permanent place in Europe at institutional and legal levels as of the 1990s.

Key Words: *Austerity, fascism, ordoliberalism*

JEL Codes: *E62, H50, N42, N44*

1 Bu çalışma, Prof. Dr. Ceyhun Gürkan danışmanlığında hazırlanan ve 2024 yılında savunulan "Hegemonya Krizi Olarak 2008 Krizi ve Kemer Sıkma Politikaları: Bazı Avrupa Ülkelerine İlişkin Analizler" (Ankara, 2024) başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Aşıcı, A. B. (2025). Avrupa'da 2008 Krizi sonrasında uygulanan kemer sıkma politikalarının faşizm ve ordoliberalizm bağlamında kökenleri ve yasalaşma süreci. *Efil Journal of Economic Research, 8*(2), 69-86.

1. Giriş

Avrupa ülkeleri, Almanya'nın tasarrufu ve ihracatı merkeze alan, istikrarlı para birimini önceleyen ekonomi politikaları çerçevesinde enflasyonu, kamu harcamalarını ve devlet borcunu kontrol altında tutma gayreti içerisindedir. Stéphanie Hennette vd. (2017) ve Wolfgang Streeck (2021) tarafından da belirtildiği üzere, Avrupa'da sermayenin yönetici bloku kemer sıkma rejimini merkeze almaktadır. Kemer sıkma rejimi, Avrupa'daki faşizm deneyimlerinde sıklıkla görülen fedakârlık vb. söylemlerden feyzalan ahlaki temellerle donatılarak kalıcı bir hal almıştır. Kapitalizmin bu tarihsel formasyonunda bireyler ve devletler borçlarını ödeyebildikleri ölçüde erdemli görülmektedirler.

2008 sonrasında, artan oranlı vergilendirme gibi toplumsal gelir dağılımını dikkate alan metotlardan ziyade krizden çıkmak için kemer sıkma politikalarının öncelenmesi hükümetlerin sınıfsal tercihlerini yansıtmaktadır. Kemer sıkma rejimi, işçi sınıfı başta olmak üzere mevcut tarihsel blokun yönetilen geniş toplumsal tabakasına dönük sosyal yardımları, ücretleri, emeklilik hakları, sendikal kazanımları vb. törpülemektedir. Bu politikalar ekonomik kerteyi etkilediği kadar siyasal kerteyi de etkilemektedir.

Ekonomik bir krizden çıkmak için artan oranlı vergilendirme veya servet vergisi gibi bir metot tercih edilirse sermaye sahibi sınıfın; bunun aksine devlet borcunun ve harcamalarının sert bir şekilde kısıtlanmasından ise en çok işçi sınıfı olumsuz etkileneceği bilinmektedir. Bu bakımdan devlet bütçelerinde yapılan düzenlemelerle hükümetler; eğitim, sağlık, altyapı gibi temel kamusal alanlardan giderek çekilmekte ve bu geri çekilmenin sonucunda temel kamusal hizmetlere daha fazla gereksinim duyan -orta ve düşük gelir gruplarındaki- yurttaşlar önemli büyüklükte refah kayıpları yaşamaktadır. Ayrıca, bu süreçle birlikte toplumsal sınıflar arasında bir gelir aktarımı mekanizması kurulmuş olmaktadır. Bu kamusal hizmetlerde devletin yaratmış olduğu boşluğu dolduran sermaye sahipleri daha fazla zenginleşme imkânına sahip olmakta; öte yandan, gelir dağılımı itibarıyla başta işçi sınıfı olmak üzere alt gelir grupları da yeterli eğitim ve sağlık hizmetinden mahrum kalmaktadır.

2008 krizi sonrasında kalıcı politikalar bütünü halini alan kemer sıkmanın bu tarihsel kırılma döneminde üretilen bir çözüm yöntemi olmadığı ortadadır. Mark Blyth'in vurguladığı üzere (2013: 203-204), 20. yüzyıl Avrupa'sında da sıklıkla başvurulan kemer sıkma beklenen ekonomik sonuçları vermemektedir. Bu bakımdan Blyth (2013: 77-78), Einstein'a atıfla, aynı şeyleri tekrar tekrar yapıp farklı sonuçlar beklemenin delilik olduğu düşüncesinin kemer sıkma uygulamaları için de geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Clara Mattei (2022a) tarihsel olarak analiz ettiği kemer sıkma politikalarıyla sermayenin yönetici blokunun asıl hedefinin işçi sınıfı üzerinde ekonomik disiplinin sağlanmasının yanı sıra sosyal ve siyasal disiplinin de sağlanması olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada faşist ve ordoliberal düşünce geleneği üzerinden yükseldiği düşünülen, bu temelden hareketle Avrupa Birliğinin mevzuat setlerine yerleşen kemer sıkmanın 2008 krizi sonrasında, özellikle Yunanistan'da görüldüğü üzere, işçi sınıfının refah düzeyini kalıcı bir şekilde sınırlandırmayı hedeflediği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda önce özellikle İtalya tarihindeki faşist ideolojinin hâkimiyetinde kemer sıkma düşüncesinin nasıl olgunlaştırıldığı ele alınacaktır. Akabinde Alman ordoliberal düşünürleri üzerinden kemer sıkmacı bir yönetim anlayışı temelinde yaratılmaya çalışılan 'Avrupa öznesi' anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Bu düşünsel ve pratik kökenleri üzerine inşa edilen "Avrupa Konsolidasyon Devleti"nin (Streeck, 2021) mevzuat setleri üzerinden kemer sıkmanın sermayenin yönetici bloku açısından vazgeçilmez politikalar bütünü olduğu savunulacaktır.

2. Faşizm ve Ordoliberalizm Bağlamında Avrupa'da Kemer Sıkmanın Kuramsal ve Olgusal Kökenleri

2.1. Faşizm: Kemer Sıkmanın Kutsanması

Avrupa Birliği tarihinin, kıtasal düzeyde bir kemer sıkma düşüncesinin ve uygulamasının tarihi olarak da okunabileceği düşünülmektedir. AB'nin bugünkü ekonomi politik düzenini almasına varan tarihsel süreçte kemer sıkmacı argümanlar her daim önemini korumuştur. 2008 sonrasında emekçilerin disipline edilmesine yönelik olarak görünürdeki ekonomik amaçlarının ötesinde kemer sıkmanın sosyal ve siyasal olan asıl hedefleri Avrupa'nın faşizm tarihinden ve "Alman liberalizmi"nden yola çıkılarak görülebilmektedir. Mattei'nin (2022a, 2022b) ortaya koyduğu üzere, Avrupa'da faşist ideolojinin tarihi, Birlik'in kuruluşundan bugüne kemer sıkmanın görünürdeki amaçlarının ötesinde toplumsal bir disiplin mekanizması olma hedefiyle ortaya çıktığını göstermektedir. 1920'li yıllarda uygulanan kemer sıkma politikaları faşist ideolojilerin iktidara gelmelerini sağlamış ve dahası faşist hükümetler egemenlikleri döneminde kemer sıkma temelli rejimleri hayata geçirmişlerdir. Bu bağlamda, kemer sıkmanın yakın geçmişteki tarihi faşist ideolojiyle dirsek temasındadır.

Avrupa tarihinde 1920'li yıllarla birlikte giderek güç kazanan faşist toplumsal oluşumlar İtalya'dan Almanya'ya kadar farklı ekonomik, sosyal ve siyasal itkilerin ve fırsatların sonucunda iktidara gelmişlerdir. Özellikle İtalyan faşizm deneyiminde, günümüz ve yakın geçmişin kemer sıkma politikalarının düşüncede ve pratikte örgütleyici adımları ortaya atılmıştır. Faşist toplumsal oluşumlar, kemer sıkma politikaların sosyal ve siyasal etkilerinin etkileriyle iktidara gelmişler ve kemer sıkmayı hayatın her alanına yaygınlaştırmışlardır. Benito Mussolini, iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından yaptığı ilk konuşmasında kemer sıkmanın vazgeçilmez argümanları olan tasarruf, çalışma ve disiplini vurgulamış, liberalizmle dirsek temasını kaybetmeyeceklerini ve özel sektörü büyüteceklerini bildirmiştir (Hughes, 2018: 11; Mattei, 2022a: 205). Bu dönemde, kemer sıkmanın uygulama tarihinin her döneminde olduğu üzere, devlet piyasa sistemini kendi haline bırakmamış, aksine emekçilerin yaşam koşulları ve özellikle İki Kızıl Yıl'daki (*Biennio Rosso*) kazanımları ortadan kaldırılarak sermaye sınıfı lehine devletin müdahaleleri sürdürülmüştür.

İtalya ve Almanya örneklerinde faşist liderler, ülkelerini ve toplumlarını "yeniden şaha kaldırmak" gibi, günümüz radikal sağ parti liderleri tarafından da kullanılan, slogan ve söylemlerle iktidara yürümüşlerdir. Toplumun her bir ferdinin, devletin ve ırklarının geleceğinin güvence altına alınabilmesi için, ivedilikle faşist liderlerin belirlediği fedakârlıklarda bulunmaları gerektiği gibi doğrudan kemer sıkmacı ideolojik aygıtlara başvurulmaktadır. Faşist yönetimlerde, toplumun kemer sıkan üyeleri, ahlaki ve ulusal bir amaca hizmet etmekte olup, erdemli birer yurttaş halini almaktadırlar. Faşist iktidar altındaki her bir üyenin fedakârlığının yanı sıra devletin baskı aygıtları da kemer sıkmacı ideolojinin pratikte tamamlayıcısı ve güvencesi olarak kullanılmaktadır. Tam da bu noktada faşist toplumsal hareketlerin önderlerinin 'karizmatik' özellikleri ön plana çıkmaktadır. Toplumsal koşullardaki zorluklar / sorunlar, 'karizmatik lider' tarafından, fırsata çevrilerek bireylerin gelecekten ümitli olmalarını sağlayacak vaatlerde bulunmaları ve bunu etkileyici bir şekilde yapabilmeleri faşist liderlerin ortak özelliklerinden biridir. Örneğin, Alman işçi sınıfının hayat koşullarının giderek kötüleştiği bir dönemde, Adolf Hitler'in 'karizmatik' kişiliği çok kısa zamanda büyük bir toplumsal desteği yaratabilmiştir. Peşinden kitleleri sürükleyebilen faşist liderler topluma fedakârlığa ihtiyaç duyulduğunu ve kemer sıkma politikalarının bunu sağlayacağını savunmuşlardır.

İtalya'da Benito Mussolini'nin hükümeti ele geçirmesinin ardından kemer sıkma temelli bir ekonomi politik düzen yaratılmıştır. İşçi sınıfının İki Kızıl Yıl'daki ekonomik, sosyal ve siyasal kazanımları 1922 yılı itibarıyla budanmaya başlanmış, en somut göstergelerinden biri olarak 1923 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı lağvedilmiş, kamu harcamalarında ve devlet desteklerinde emekçiler aleyhinde kesintiler hayata geçirilmiştir. 1922-1926 yılları arasında, GSYİH içerisindeki kamu harcamaları %27,6'dan %16,5'e düşürülmüş ve aynı dönemde, başta demiryolları olmak üzere işten çıkarmalar ve ulaşım ücretlerinde birinci sınıf fiyatları sabit tutulurken ikinci ve üçüncü sınıf bilet fiyatları artırılmıştır (Hughes, 2018: 11; Mattie, 2022a: 380).

Bu dönemde, Alberto De Stefani ve Luigi Einaudi gibi kemer sıkma yanlısı iktisatçılar etkin olmuşlardır. Hazine ve Maliye Bakanı olan De Stefani, kemer sıkmanın yasal temellerini atmıştır. Mussolini, De Stefani ve teknokratlar Meffeo Pantaleoni'ye ve Umberto Ricci'ye toplumun faşist normlara uygun bir biçimde yeniden şekillendirilmesi için tam yetki vermiştir (Mattei, 2022b). Bu kapsamda sosyal devlet kazanımlarının törpülenmesinin temelinde kamu kesiminde maaşlar azaltılmış, işten çıkarmalar gerçekleşmiş,[2] ayrıca özelleştirmeler yapılmaya başlanmıştır (Hughes, 2018: 11; Mattei, 2022b). Einaudi de tutumlu bir

2 Sadece 1923 yılında 65.000'in üzerinde kamu çalışanı işten çıkartılmıştır (Mattei, 2022b).

yaşam tavsiyesiyle; çok yemek yenmemesinin, gereğinden fazla tüketim yapılmamasının toplumsal bir görev olduğunu savunarak Mussolini yönetimine desteğini kesintisiz sürdürmüştür (Serpe, 17 Şubat 2023). Faşist ideolojinin hâkimiyetinde, her alanda ahlaki kurallar yerleştirilmiş ve bu doğrultuda, ekonomik kemer sıkma kararlarıyla ulusal ve uluslararası kapitalist kurum ve kuruluşlarının rejime desteği kazanılmıştır. Grev yasaklarından kamusal etkinliklerle ilgili yasaklara kadar farklı kurallar ile siyasal ve sosyal yönlerden sınırlı bir yaşam yaratılmıştır. Bunların yanı sıra ırkçı anlayışla gençlerin bedenlerinin belirli bir 'form'da olması ve ruhen uygun görülen ahlaki normlara sahip olmaları; toplumun her alanında herkesin belirli kalıplara uygun hayatlar sürmesi gibi kemer sıkmacı düşünceler hayata geçirilmiştir (Hughes, 2018: 12; Mattei, 2022a).

İtalya'daki devlet merkezli faşizme karşılık; Hitler egemenliğindeki Nazi Almanyası'nda ırkın merkeze alındığı siyasal bir rejim söz konusudur. Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonrası ülke için ekonomi politik kırılma dönemi olmuştur. 1920'li yıllarda savaş tazminatları ve dış açıklar kötü gidişatta başta olmak üzere, sermaye sahiplerinin birikiminin azalmasına bağlı olarak işsizlik oranları artmış, hiperenflasyon söz konusu olmuştur ve işçi sınıfının hayat koşulları her geçen yıl daha fazla kötüleşmiştir. Bu dönemdeki enflasyon ve dış açıklar Almanya'nın uzun yıllar boyunca en büyük ekonomik kaygısı olarak kalmaya devam etmiştir (Blyth, 2017: 61-63). Siyasal alana bakıldığında sol-sosyalist hareketlerde görüş ayrılıkları ve 1929 Buhranının ülkeye ulaşmasıyla 1930'lu yıllara toplumsal bunalım haliyle girilmiştir. Galofré-Vilà vd. (2020), pek çok Avrupa ülkesinde faşist ideolojilerin yükselişe geçmeyip Almanya'da Hitler'in öne çıkmasında ülkenin yüklü savaş tazminatlarının da etkili olduğunu ve Keynes'in de bu borç yükünün yarattığı hegemonik bunalımın otoriter bir rejimle sonuçlanacağından duyduğu endişesini dile getirdiğini aktarmaktadırlar. Ancak tüm bu gerekçelerin yanı sıra Almanya'nın Batı Avrupa ülkeleri arasında kemer sıkma politikalarını çok yoğun bir biçimde uygulayan bir ülke olması da etkili olmaktadır (Galofré-Vilà vd., 2020). Dolayısıyla 1930-1932 yılları arasında yoğunlaşan kemer sıkma uygulamalarının toplumsal rızanın sarsılması ve Nazi Partisinin oylarını artırmasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Bu dönemde ekonomik sorunlara çözüm Hitler tarafından sosyal Darwinist bir çizgide ilan edilmiştir. Hitler, 1932 yılında yapmış olduğu konuşmasında ülkenin en büyük sorunu olarak işsizliği gösterir ve bunu çözeceğine dair güvenceler sunar (Domarus, 2007: 101). Hitler'e göre ekonomisi güçlü bir Alman Devleti kurulana kadar sosyal ve siyasal sorunlar çözülemeyecektir. Dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu hegemonik bunalımın ancak antikomünist ve antisemitist bir temelde milliyetçi ve güçlü bir hükümetle bitirilebileceğini savunmaktadır. Küresel düzeyde mevcut kapitalist formasyonun bunalımı ve ülke içindeki siyasal gelişmeler Hitler'in egemenliğine ortam hazırlamıştır. İçinde bulunulan bunalım koşullarına karşılık Naziler yönetilen toplumsal sınıflara yönelik vaatleriyle kendilerini yeni bir hegemonik düzenin en güçlü adayı olarak sunmuşlardır.

Almanya'da kemer sıkma politikaları, İtalya'dakinden daha sert bir biçimde, ırkın kutsanması sonucunda, mali, sosyal ve siyasal kemer sıkmanın bir arada uygulandığı, bedenin çok sert biçimlerde disipline edilmesine kadar varmıştır. Hitler'in düşünce sisteminde, beden ırkın dışavurumu olduğundan belirli normlara uygun çerçevede terbiye edilmelidir. Vücudun terbiyesi sadece "üstün ırk" olarak gördükleri Aryan ırk için geçerli değildir; toplumun geri kalanı açısından da kemer sıkma kendisini soykırıma uzanan bir süreçte göstermektedir. Dolayısıyla, sadece devlet maliyesiyle sınırlanamayacak olan kemer sıkma uygulamaları insanlık dışı politikalar bütünü halini de rahatlıkla alabilmektedir.

Faşist hükümetler ile kemer sıkmanın bağının ele alınmasının ardından AB ve kemer sıkmanın kuramsal kökenlerine ışık tutacak olan ordoliberalizm ve Weberyan Protestan ahlakı bağlamında Alman ideolojisinin güçlü varlığına dikkat çekilmelidir (Blyth, 2017: 61-63). Kemer sıkmanın sabretme ve acı çekme gibi manevi yönünü de öne çıkaran anlamları temelinde, belirlenmiş bir yaşam tarzına sadık kalınması Avrupa toplumlarından beklenmektedir. Bu toplumsal düzenin kurucu düşüncesi ordoliberalizm bağlamında anlaşılabilir.

2.2. Kemer Sıkmanın Ordoliberal Kökenleri

Alman liberal geleneği, maliye politikaları üzerinde gayet güçlü bir terbiye etme düşüncesi barındırmaktadır. Almanya'da devlet politikaları ve ahlaki dayanaklarla toplum şekillendirilmeye çalışılırken; kıtanın güneyinde ise disiplin daha çok devletin baskı aygıtlarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Kuzey ve Güney Avrupa ayrımı temelinde farklı disipline etme tekniklerinin olmasının en büyük sebebi güneydeki işçi sınıfı ve genel olarak karşıt hegemonya aktörlerinin görece daha güçlü olması olabilir. Kuzeye dönersek, Almanya ve Avrupa'nın geneline yayılan bir şekilde, piyasanın düzenli bir şekilde işlemesinin –Michel Foucault'nun önemle belirttiği üzere sosyalist planlama ile ilişkisiz- temelinde toplumun belirli bir kurallar bütününe uygun yaşaması ve gerektiğinde piyasanın risklerini üstlenebilecek "erdemli davranışı" gösterebilmesi yatmaktadır (Foucault, 1993: 114). Bu bağlamda, AB'nin kemer sıkmacı tarihi toplumun disipline edilmesine, ordoliberalizme, ahlakçı bir anlayışa ve biyopolitikaya dayanmaktadır. ABD liberalizminde, 2008 krizi sonrasında her ne kadar bu düşünce alt üst olsa da bireyler kendi ekonomik kararlarının sonucundan kendi sorumluyken; Avrupa'da piyasa riski toplumsal bir sorumluluk olarak görülmektedir. Bunun da temelinde ordoliberal anlayış vardır. Piyasanın kusurları devletlerin kusurlarıdır ve devletler de bunu kendi toplumlarına yansıtmalıdır. Toplumun erdemli her bir üyesi de yaratılan riskten payına düşeni ödemelidir.

AB'de ücretlerin belirlenmesinden gerekirse piyasa için kurban olunmasına kadarki kemer sıkma temelli ahlakçı düşünce ve pratiğin temeli faşist dönem İtalya'sının yanı sıra Almanya'ya dayanmaktadır. Tam da bu noktada ordoliberal temellere dayalı bir şekilde devlet-piyasa ilişkisinin çözülmesi AB'nin tarihi kırılmasını aydınlatmaktadır. Kemer sıkmanın dayandığı liberal duyarlılık "onunla yaşayamam, onsuz yaşayamam, bedelini ödemek istemem" (Blyth, 2013: 100) şeklinde özetlenen devlet-piyasa gerilimini ilk çözen ordoliberaller olmuştur.

Ordoliberalizmin 16. yüzyıla kadar geriye götürülebilecek bir ahlaki dayanağı vardır. Ordoliberalizmin ana çıkış noktasında veya resmi olarak doğuşunda 1936 yılında Franz Böhm, Walter Eucken ve Hans Grossman-Doerth tarafından *Ordnung der Wirschaft* (Ekonominin Düzeni) adlı kitap serisi için başyazı olarak kaleme alınan *Ordo Manifestosu* yer almaktadır. Yazıda Almanya'ya da sirayet ettiğini belirttikleri hukuk ve ekonomi politik disiplinlerinin hak ettikleri değeri kaybettiği düşüncesine karşılık ekonomi politik sistemin yeniden inşa edilmesi temel amaç olarak sunulmaktadır (Böhm vd., 2017: 35). Bunun için temel parçasının hukuk bilimi olduğu bir ekonomi anayasası hazırlanması odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüklerin bir düzen içerisinde kullanımının devlet otoritesine bağlı olduğu ileri sürülmektedir (Böhm vd., 2017).

Eucken, ordoliberalizmin kurucu kaynakları arasında yer alan *Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism* (2017a [1932]) adlı çalışmasında 1929 Buhranı üzerinden kapitalizmin krizini tartışmakta ve kapitalizmin kendi kendisini yenileme potansiyeli olduğunu iddia etmektedir. Dönemin devlet yöneticilerinin ekonomik düzen açısından müdahalelerininin kaosla sonuçlandığını ve bu bakımdan devlet yönetiminin eğitimli uzmanlara bırakılması düşüncesi hem Eucken'in 1932 tarihli çalışmasında hem de 1936 tarihli manifestoda belirtilmektedir (Böhm vd. 2017; Eucken, 2017a: 70). *Competition as the Basic Principle of the Economic* (2017b [1940]) adlı çalışmasından görüldüğü üzere, Eucken'in en büyük saldırısı hiç kuşkusuz planlamacı / sosyalist hükümetlere yönelik olmuştur. Ona göre, savaş dönemlerinde belirli bir süreliğine planlamacı bir anlayış ihtiyaç olabilir (2017a: 59) ama savaş sonrasında üretim ve talebin karşılanmasında yetersiz kalmaktadır ve girişimciliğin ötesinde son tahlilde kapitalist mekanizmanın gelişimini sınırlamaktadır (2017b: 83). Çözüm Eucken için nettir: "mükemmel rekabet" düzeninin kurulması.

Ordoliberallere göre, devlet-piyasa ilişkisi her zaman gerilimli olmak zorunda değildir. Bahse konu gerilim piyasa yanlısı bir şekilde çözülmüştür ve piyasanın çıkarlarına uyumlu bir yönetim anlayışı olması gerektiği savunulmuştur (Biebricher ve Vogelmann, 2017: 8; Bonefeld, 2012; Eucken, 2017b; Röpke, 1960: 90-103). Hobbesçu anlamda insanın temel sosyalliğini sürdürmek için Leivathan'a ihtiyaç duyması gibi, tam rekabet de kendi çıkarlarını düşünen girişimcilerin düzenli davranışlarını güvence altına alacak güçlü bir devlet otoritesini gerektirmektedir (Biebricher ve Vogelmann, 2017; Bonefeld, 2012: 6). Bu düşünce bağlamında piyasa sistemi belirli kurallar ve düzenlemeler ile yönetilmelidir. Bu kurallar ahlakidir ve toplumu bağlamaktadır. Eucken de devleti "mükemmel rekabet" (2017b) sisteminin düzenli çalışabilmesi doğrultusunda hastalık olarak görülen tekellerle ve sermaye birikiminin sürdürülmesine dönük sorunlarla mücadeleye davet etmektedir.

Bir diğer önemli ordoliberal Wilhelm Röpke'ye (1960: 130) göre, Eucken (2017a: 58, 66, 68, 69) tarafından da sıklıkla vurgulandığı üzere, piyasa sisteminin başarılarının "kitlelerin isyanı" tarafından kesintiye uğratıldığı dönemler olarak krizlere, "seçkinlerin isyanı"yla karşı durulmalıdır. Ordoliberal düşünürler refah devletini işçi sınıfının sosyal ve siyasal alandaki hâkimiyeti olarak görmektedirler ve toplumun bu "proleterleşme"den (1960: 154) arındırılması talep edilmektedir. Bunun yolunun sosyal konumu ve ekonomik durumu ne olursa olsun "sorumlu girişimci bireyler" temelinden yükselen bir "girişim toplumu" kurmaktan geçtiği ileri sürülmektedir (Biebricher ve Vogelmann, 2017: 7; Bonefeld, 2012: 4).

Ordoliberalizm toplumun kurallarla yönetmeyi hedeflemektedir ve yönetmenin maliyetini azaltarak, kuralların ihlali halinde de yaptırımlar ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere, Alman ekolü temelinde bir 'Avrupa öznesi' yaratılmaktadır. Bu bağlamda, hükümetlerin 'pasif' bir yönetim yapısı olarak değil; aksine tüm piyasa ve toplum ilişkilerinde bizatihi müdahaleci bir şekilde yer alıp ahlak, çalışma, tüketim, tasarruf gibi hususları belirlemesi beklenmektedir. Avrupa'da kemer sıkma faşist siyasal ideolojinin iktidara gelişiyle somutlaşmakta, ordoliberalizmle birlikte kemer sıkma politikalarının yeri sağlamlaşmaktadır (Biebricher ve Vogelmann, 2017; Bonefeld, 2012: 4).

Faşist hükümetlerin Avrupa tarihinde sahne alabilmesinin altında ahlaki bir boyut yer almaktadır. O günlerden bugüne kemer sıkma ahlaki yönü güçlü bir devlet aygıtı olarak kullanılmıştır. Bu tartışmalar Foucault'nun (1993) kuramsal çalışmalarına doğru uzanmakta ve kemer sıkmanın sosyal ve siyasal içeriği / yönü daha net bir biçimde ortaya çıkarılmaktadır. Bu doğrultuda, liberalizm de Foucault'ya atıfla bir özne inşasını esas almaktadır. Liberal ideoloji, ahlaki bir boyutu ve kemer sıkmayı hep içinde barındırmıştır. Avrupa'nın siyasal iktisadi tarihi de bunun üzerine şekillenmiştir. Foucault'nun (1993: 114-115) bahsettiği üzere, Almanya, liberal gelenek kapsamında devlet destekli bir şekilde toplumu detaylıca düzenleme anlayışıyla -ekonomik olsun ya da olmasın- aileden doğuma, cezalandırmadan konut politikalarına kadar müdahil olmaktadır. Foucault (1993: 113), bu tarz toplum düzenlemesini yeni bir yönetim şekli olarak görmektedir: "1948-1962 yılları arası Alman liberalizmi" yeni bir yönetim teknolojisinin Avrupa ayağını oluşturmaktadır. Bu da, özetle, nüfusun yönetimine varmaktadır ki, kuramsal kökenlerini Jean Bodin'den (1955, 6. Kitap, Bölüm 1) temellerini aldığı düşünülen, nüfusun yönetimi de Alman ordoliberal gelenekte olduğu üzere, liberalizmin esas ilgi alanı kapsamındadır.

Siyasal iktidarlar nüfusu yani toplumu, Foucault'nun (1993: 101-102) biyopolitika çözümlemesine referansla, istatistikler başta olmak üzere pek çok metotla, toplumun her bir üyesine erişerek ve her birinin bilgisine sahip olarak yönetmektedir. Amaç, temeli 18. yüzyıl "Alman Polis Bilimi"ne (*Polizeiwissenschaft*) dayanan bir anlayışla, gözetleme dışı bir alan bırakmayarak, sistemin aksamasına olanak tanımamaktır. Aslında bunun da gerisinde kameralizme dayanılmaktadır. Kameralizmle birlikte önem kazanan nüfus hesaplamalarıyla beraber toplumun disipline edilmesi icat edilmiştir. Burada Jeremy Bentham'ın *panopticon* tipi hapishane anlatısının, Foucault'nun (1993: 66) bahsettiği gibi Avrupa toplumunun "gözetim uygarlığı" halini almasının temeli yer almaktadır. Kameralistler, toplumu 'özgür' olarak yönetmeyi veya devleti adeta bir açık hava hapishanesi gibi görüp toplumu bir yerlere kapatmadan yönetmeyi icat etmişlerdir. Toplumun bu şekilde kavranabilmesi, Avrupa tarihinde kemer sıkmanın temelini oluşturmuştur. Tüm bu tarihsel arka plan, ordoliberallerce piyasa-devlet-toplum ilişkisinde olası gerilimlerin şiddetlenmesine olanak vermeden çözümler sunulmasına katkı sağlamıştır. Bu 'çözümler' düşük ücrete çalışmayı kabul etmekten, toplum üyelerini tercih hakkı bırakmayan bir toplumsal düzene dâhil etmeye kadar özelden genele kemer sıkma argümanları içermektedir. Foucault'nun anlatımı itibarıyla siyasal iktidarlar tarafından "toplumun bilgisine sahip olmak" ile toplumun disipline edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu da doğal olarak kameral gelenek ve ordoliberalizmle ilintili görülmektedir.

3. AB ve Kemer Sıkmanın Yakın Tarihi

20. yüzyılın başlarından itibaren küresel hegemonya mücadelesinde ABD, Birleşik Krallık'ın nihai çözülüşünü yaşayan tarihsel blokunun yaratmış olduğu sistemik kaos ortamında güçlü bir ekonomi politik çıkış yakalamıştır (Arrighi, 2000: 408-410). Bu süreçte teknolojik gelişmeler kapsamında kimya, makine ve elektrik alanlarında ilerlemeler yaşanmıştır. 1930'lar itibarıyla küresel düzeyde ABD'nin ve Avrupa'da bölgesel düzeyde Almanya'nın hegemonyası belirginleşmiştir. 1940'lı yıllar itibarıyla ABD, Avrupa'nın Sovyetlerden iyice uzaklaştırılması için yeni bir düzenin temellerinin atılmasını hedeflemiş ve bu kapsamda Avrupa kapitalizminin güçlü bir şekilde kurumsallaşmasına dönük adımlar atılmıştır (Kuruç, 2012). Bu doğrultuda, 1944 yılında gümrük birliği uygulayan üç Batı Avrupa ülkesi ilk adımı atmıştır. Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) tarafından Ekonomik Birlik Antlaşması kabul edilmiştir. Ayrıca, 1948'de Fransa ve İtalya da Francital'i kurmuştur.

ABD, Avrupa'da kıtasal hegemonyanın Almanya olduğunu görerek, savaşlarla yıkıma sürüklenen ülke başta olmak üzere bütünleşik bir Avrupa'nın küresel hegemonya açısından acil bir gereklilik olduğu düşüncesindedir. Bunun yanı sıra ABD, Avrupa'daki siyasal seçim süreçlerine de mümkün olduğunca müdahil olarak, sol-sosyalist karşıt hegemonya mücadelelerinin kıta çevrelerinde güçlenmesini de engellemiştir. Bu bağlamda, ABD'nin Avrupa'daki yeni bir düzen isteğinin önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. George C. Marshall, 1947 yılında yapmış olduğu bir konuşmada Marshall Planı (Avrupa Kalkınma Programı, *European Recovery Program*, ERP) kapsamında Avrupa'ya yapılacak yardımların koşul ve gerekçelerini sunmuştur (OECD, 2024). Bu açıklamasında savaşlarla dağılmış olan Avrupa'nın açlık ve yoksullukla mücadelesine katkı sağlamak istediklerini; ancak, Avrupa devletlerinin inisiyatif alıp bir bütün olarak ABD'den ihtiyaçlarını talep etmeleri gerektiği belirtilmiş ve bu amaçla da *Organisation for European Economic Co-operation* (OEEC) kurulmuştur. 1949 yılında *European Coal and Steel Community* (ECSC) kurulmuştur. Avrupa'da yeni bir düzen 1948 yılında Marshall Yardımlarıyla başlamıştır denilebilir. Tüm bu gelişmeler Avrupa kapitalist sisteminin Soğuk Savaş döneminde kurumsallaştırılması ve güçlendirilmesi için atılmış kapitalist devletlerin birlik adımları olmuştur.

1950'li yıllar itibarıyla artık Almanya-Fransa merkezli bir Avrupa oluşmuş ve bu oluşum altında yüksek büyüme oranları temelli birikim ve düzenleme rejimi 1970'lere kadar kesintisiz sürdürülebilmiştir. Almanya, kıtanın güneyinden ve doğusundan vasıfsız işçiler getirerek düşük maliyetlerle ileri teknoloji ürünler üreterek ihracat odaklı bir büyümeyi sürdürmüştür. Almanya başta olmak üzere, Avrupa'nın genelinde sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte kentleşme ve kent nüfusları da bir o kadar hızlı artış göstermiştir. Bunun sonucunda da devlet maliyesinde kamu harcamaları artışı önem kazanmıştır. Ayrıca AB tarihinde önemli bir yere sahip olan Soğuk Savaş döneminde askeri harcamalardaki artış da kamu harcamalarını artıran bir başka neden olmuştur. Nükleer silahlardan dünyanın farklı bölgelerinde yeni askeri üslerin kurulup savaşların yürütülmesine kadar pek çok farklı askeri harcama kalemi bütçeleri işgal etmiştir. Bu noktada kritik olan husus özellikle kıtanın güneyinde karşıt hegemonya mücadelesinin sönük olmaması ve her an sermayenin yönetici blokunun yenilgi korkusunun olmasıdır. Dolayısıyla, sosyal devlet harcamalarına bu dönemde önem gösterilmesi toplumsal rızanın sürdürülebilmesi açısından işlevseldir denilebilir. 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması'yla birlikte Avrupa Ekonomi Topluluğu oluşturulmuş ve bu oluşumda esas belirleyici faktör, Almanya merkezli Avrupa'nın artan büyüme oranları temelinde düzenli bir piyasa sistemine duyulan 'ihtiyaç' olmuştur.

Almanya sanayisi, markın ABD doları karşısında düşük değeri itibarıyla ucuz iş gücü ve yüksek kâr oranı ortamına sahip olmuştur. Alman sanayisinin gelişmesi yüksek sömürü oranlarıyla gerçekleşmiştir. 1970'ler itibarıyla petrol fiyatlarının artmasıyla büyüme hızları düşmeye başlamıştır. Bu dönemde Japonya'yla birlikte ekonomi politik olarak güçlenen ülkelerden biri olan Almanya, ABD'nin aksine, riskli bir mali sistemi benimsememiştir. Euro bölgesinin kurulmasına giden tarihsel süreçte hegemonya olarak Almanya'nın çıkarı bölgede belirleyici olmuştur. Almanya, açık vermeyen ve ihracat temelli büyüme metodunu AB bünyesinde de sürdürmüş ve finansal sisteminde riskli bir yapıya sahip olmamasını hedeflemiştir.

1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması'yla Avrupa'da hegemonyanın Almanya olduğu bir kere daha tescillenmiştir. Kararlarda Alman maliye geleneği baskın olduğu görülmektedir. Kamu borçlanmasının milli gelirin %60'ıyla sınırlanması, ülkeler arası enflasyon farklarının azaltılması, kamu açıklarının GSYİH'ye oranının %3'ü geçmemesi ve üye ülkelerin faiz oranlarının kısıtlanması gibi kriterlere yer verilmiştir. Bütçe disiplininden taviz verilmemesi hususu Maastricht Antlaşması'nın temelini oluşturmuştur.[3] Artık Avrupa'da büyümeden ziyade para biriminin istikrarına önem verildiği görülmektedir. Maastricht'le birlikte ülkelerin kendi para birimlerini diğer ülkelerin para birimlerine karşı devalüe etmeleri yasaklanmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, 1999 yılında, ortak para birimi olarak euro doğmuştur. Almanya'nın, 1920'li yıllarda yaşadığı hiperenflasyon deneyiminin ruh haliyle, hem değerli bir para birimi isteği hem de yüksek teknoloji barındıran ürünler üretmeyi sürdürerek ihracat yapma hedefi euronun yaratılmasında etkili olmuştur.

1990'lı yıllar Avrupa'da kemer sıkmanın geçici politikalar bütünü olmadığının netleştiği yıllar olmuştur. Bu gelişmede hiç şüphesiz Alman hegemonyası etkili olmuştur. Maastricht Kriterleri'yle birlikte Avrupa devletleri, ihracata dayalı büyüme ve güçlü para birimi fetişine dayanan Almanya hâkimiyetine teslim olmuşlardır. Bunun yanı sıra artık borçlanma temelli değil; borçların sınırlandırıldığı, bütçe disiplininin öne çıkarıldığı, Streeck'in (2021) "Avrupa konsolidasyon devletinin yükselişi" olarak tanımladığı döneme girilmiştir.

3 Elmar Altvater (2013: 311), Maastricht Antlaşması'nda düzenlendiği şekliyle Avrupa Para Birliği'nin oluşumunu kabul etmenin Avrupa solu için tarihsel bir yanlış olduğunu düşünmektedir. Görüldüğü üzere, Antlaşma'yla olası bir ekonomik kriz halinde piyasa sistemi merkezli bir şekilde ücretler, maaşlar ve kamu harcamalarının baskılanacağı ortadadır. Streeck'in "kurucu halk" olarak *Staatsvolk* ve "piyasa halkı" olarak *Marktvolk* ikiliği temelindeki 2008 krizi ve sonrası borç devletini modellemesi (Streeck, 2016: 114-123), piyasa sisteminin devletler tarafından kutsandığını, devletin kapitalist piyasayı kurtarmakla sınırlandığı bir döneme geçildiğini ve yurttaşların da demokratik taleplerinin sığlaştığını göstermektedir. Son tahlilde, Avrupa Para Birliği'nin kurumsallaşması, "piyasa halkı"nın "kurucu halk"ın önüne geçmesine tekabül etmektedir.

Bu dönemde, finansal araçlara yönelim artmaya başlamış, kemer sıkma politikalarıyla baskılanan kamu harcamaları ve ücretlerin yanı sıra düşük faiz oranlarının tercih edilmesi sonucunda hane halkı tasarruf yapamaz ve krediyle tüketimde bulunabilir hale gelmiştir. Bu şekilde piyasada maliyetler kısılmış, işçi sınıfı ise borçlanarak geçimini sürdürmeye yönlendirilmiştir. Bu dönemde 2008 krizinin de dinamosu olacak özel borçların kamusallaştırıldığı görülmektedir. Hane halkının reel gelirleri baskılanarak başta krediler olmak üzere riskli finansal aygıtlara yönlendirilmektedirler. Bu da özel sektörün riskli bir borç dinamiğiyle büyümesine işaret etmektedir.

1970'lerin sonunda sermaye hareketlerinin daha fazla özgür bırakılmaya başlanmasıyla beraber ekonomik eşitsizlikler de artmaya başlamıştır. Sermayenin küreselleşmesi sonucunda, sermaye sahipleri üzerindeki vergi yükü gibi yasal yükümlülükler de azalmaya başlamıştır. Hükümetler, vergi gelirlerindeki azalmayı borçlanma ve sosyal devlet harcamalarındaki kesintiler yoluyla gidermeye çalışmıştır. Küresel tarihsel blok çerçevesinde, hegemonya olarak ABD borcunu ödememe veya ödemeyi erteleme gibi politikaları tercih edebilir. Bunun başlıca sebebi, dünya rezerv parası olarak ABD dolarının geçerli olması ve ABD'nin gerekli durumlarda, dünyanın geri kalan para birimlerine göre kendi para birimine rahatlıkla müdahale edebilmesi yatmaktadır. Bu bağlamda, Streeck'in (2011; 2021: 163-174) "borç devleti" olarak dönemlendirdiği 1980'ler itibarıyla, hükümetler hem sermaye birikimini korumak hem de artan eşitsizlikler sonucu çıkan sesleri dizginlemek için gerekli gelir kaynağını borçlanarak karşılamışlardır. 2008 krizi de 1970'lerde tanılanmış olan krizin zaman içerisinde sürekli yeni biçimlere bürünmüş nihai kriz halidir, bu bakımdan 1980'ler kapitalizm için tarihsel bir dönüm noktasıdır (Streeck, 2016: 45, 47). AB kurum ve mevzuatları da bu sürecin akabinde şekillenmeye başlamıştır.

1990'lı yıllara kadar süren borçlanmanın sonucunda doğan finansal riskler sonucunda kredileri kapatma sorunları hükümetlerin kamu gelirlerinde bir artış yaratmanın yerine harcamaları azaltmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu gündemle birlikte hükümetlerin borçlanmayı sadece olağan dışı dönemler için düşünmesi, giderek borç oranlarını düşürmeyi kabul etmesi hâkim ekonomik görüş olarak yerleşmeye başlamıştır.

Kemer sıkma projesinin küresel boyutta yeniden gündeme gelmesiyle birlikte ekonomik olan sosyal ve siyasal olana üstünlüğünü ilan etmiştir. Bu bağlamda, hükümetler, sermaye sahipleri için gerekli bölgesel ve küresel istikrarı görece daha fazla önemsemiş ve yönetilen sınıfların refah devleti kazanımları törpülenmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın sonu itibarıyla gündeme gelen yeni düzenleme rejimiyle birlikte demokrasi, yurttaşlık bilinci vb. siyasal olana dair ne varsa önemini kaybetmeye başlamıştır (Hennette vd., 2017; Streeck, 2021).

1990'lı yıllarda kurulan euro bölgesiyle birlikte kemer sıkmanın tam olarak kurumsal bir boyut kazandığı ileri sürülebilir. Tek para biriminin hükümetler tarafından kabul edilmesiyle birlikte para politikası AMB'ye devredilir; ancak, maliye politikası ulus-devletler düzeyinde belirlenmeye devam eder. Euro bölgesinin üyesi olabilmek için 1990'lı yıllarda çıkarılan kriterlerin karşılanması beklenmektedir. Bölge kurumlarının en önemlileri arasında yer alan AMB, *Bundesbank* gibi ulusal merkez bankalarının siyasal karar alma mekanizmalarından bağımsızlıklarından daha fazlasına sahiptir denilebilir. Bunun sonucunda, aslında euroyu kabul eden ülkeler arasındaki ekonomi politik farklılıkların olması sonucunda, AMB'nin bu farklılıklardan uzak olması / durması ve kuruluşundan bu yana ulusal merkez bankalarına kıyasla çok daha 'pasif' bir kurum olması sonucunu yaratmıştır. Almanya'nın fiyat istikrarı temelli güçlü para politikası Frankfurt merkezli AMB'nin de ana hedefini oluşturmaktadır. AMB, piyasanın çıkarları doğrultusunda euro kullanan ülkelerin Alman ekonomisiyle benzeşmesine dönük politikalar uygulamaktadır. Bu süreçte, AMB ile bölgenin merkez ülkelerinin çıkarına uygun düşen kemer sıkma politikalarını diğer ülkelerin de uygulaması için 2000'li yıllarla birlikte baskı artırılmıştır.

Troyka gibi IMF destekli müdahalelerden, memorandumlar gibi maliye politikalarına yön veren yapısal uyum planlarına kadar farklı müdahale ve gözetim metotları kullanılmıştır. Üstelik bu süreç, anti-demokratik bir şekilde ilerletilirken, bölgenin çıkarından öte, belli başlı kuzey ülkelerinin çıkarlarından ibaret olmaktadır. Maastricht'le başlayan piyasa istikrarının fetişleştirilmesi sürecinin Avrupa İstikrar Mekanizması (*European Stability Mechanism*, ESM) ile sürdürüldüğü görülmektedir. Borcunu ödemekte zorlanan bölge devletlerinin moratoryum sürecine girmesini önlemek adına kurulan bu mekanizma ile yapısal uyum programları, "memorandum" adı altında, istikrara kavuşturulacak olan devlete imzalatılmaktadır. Memorandumdan 'yararlanan' devletten bir takım ekonomi politik kararları ülkelerinde uygulamaları ve bu süreçte kemer sıkma politikalarını ivedilikle hayata geçirmesi talep edilmektedir. Yapısal uyum programlarında fiyat istikrarı ve piyasaların düzenli işleyişi gibi politika tercihleri önem arz etmektedir. Öte yandan, sınıfsal bir ayrım yapılarak kalkınma, istihdam, sosyal devlet harcamaları vb. ekonomi politik konular baskılanmaktadır.

Merkez ülkelerin çıkarları temelinde ve demokratik olmayan bir işleyişin Avrupa Birliğine egemen olduğu görülmektedir. Hennette vd. (2017: 6) tarafından vurgulandığı üzere, yapısal uyum programlarına ilişkin karar alım ve uygulama süreçlerinin Avrupa Parlamentosu'yla yürütülmesi anti-demokratik bir yöntemdir. Bölge ülkelerinin bütçe süreçleri, vergi politikaları gibi doğrudan devlet maliyesinin merkezine müdahaleler olduğundan ötürü ulusal siyasal güç dağılımlarını da temsil edebilecek etkin bir meclis gerekmektedir. Ancak, ulusal meclislerde temsil kabiliyeti bulunan siyasal görüşlerin karar alma süreçlerine dâhil edileceği bölgesel bir meclis yapısı süreci kısa vadede daha demokratik bir yapı haline getirebilir. Asıl sorun bölgede karar alma süreçlerinde baskın gelen Almanya gibi kuzey ülkelerin karşısında kendisine uygulanan yaptırım niteliğindeki memorandumlara güneyin yeterince müdahil olamamasıdır. 2011 yılında Yunanistan'da Yorgo Papandreu'nun yerine merkez bankası içerisinden Lukas Papademos; İtalya'da da Silvio Berlusconi'nin yerine Mario Monti geçirilmiştir. Bu iki değişiklik de güneyde mevcut hükümetlerin yerine teknokratların geçirilmeye çalışılması ve bu bağlamda, bir sınıf projesi olarak kemer sıkmanın ivedilikle hayata geçirilme arzusu olarak okunmalıdır.

İstikrar ve Büyüme Paktı (1997) koşulları olarak 2011 ile 2013 yılları arasında çıkarılan "Altılı Paket" (*Six-Pack*) ve "İkili Paket" (*Two-Pack*) ile kemer sıkmanın daha da güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu paketler, 1992 Kriterleri ve Pakttaki koşulları daha da sıkılaştıran, denetim ve gözetimi artıran bir süreci başlatmıştır (EC, 11 Aralık 2011; AB Başkanlığı, 17 Mayıs 2023). Bunun yanı sıra Avrupa Sömestri yapısı da oluşturularak AB üyesi devletlerin ekonomi politikalarının eşgüdümünün sağlanması amaçlanmıştır. Bunun için en temelde yapısal uyum programları kapsamında kemer sıkma politikalarının dayatıldığı ve bütçe disiplininin öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu koşulları kabul eden euro bölgesi üye devletleri, gerekli istikrar mekanizmalarını hayata geçirip, taahhüt edilen borç oranlarına giderek yaklaşmaya çalışmazlarsa mali yaptırıma maruz kalırlar (Hennette vd., 2017: 77). "Altılı Paket" ve "İkili Paket"in yanı sıra, 2012 yılında kabul edilen İstikrar, Koordinasyon ve Yönetişim Antlaşması (*The Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union,* TSCG) "kemer sıkma bütçesi" olarak okunabilir.[4] Almanya'nın katı tutumu sonucunda TSCG'yle birlikte öncelikli olarak euronun istikrarının korunması, üye ülkelerden mali krizde olanların açıklarını kapatmaları ve kamusal harcamalarının kontrollü olması kabul edilmiştir. Bu antlaşmayla üye devletlerin bütçe kurallarında kemer sıkmacı eşgüdümün sağlanması hedeflenmektedir ve bu bağlamda TSCG, 1992 Kriterleri, 1997 Paktı, "Altılı Paket" ve "İkili Paket" mevzuat setlerinin bir devamını oluşturmaktadır. Akit devletler onaylanan kemer sıkmacı kararları ülkelerinde uygulamayı taahhüt etmişlerdir. Otomatik istikrar sağlayıcı düzenlemeler, denk bütçe kuralı, devlet maliyesinin izlenmesi için bağımsız gözetleme mekanizmaları, GSYİH'ye oranlar %3'lük bütçe açığı kuralı, %0,5'i aşmayan yapısal açık hedefi gibi "aşırı açıkların düzeltilmesi" kuralları getirilmiştir.

Bahsi geçen kurallar silsilesi, *AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma*'nın (*The Treaty on the Functioning of the European Union*, TFUE) 121, 122, 126 ve 136. Maddelerini dayanak olarak almaktadır (TFUE, 2012). TFUE'nin 121. maddesinde ekonomi politikalarının ortak bir hassasiyet ve koordinasyon konusu olduğu, 122. maddede "belirli olağandışı koşullarda" üye devletlere mali yardım verilebileceği belirtilir.

Kemer sıkma politikalarının temel dayanağını oluşturan bir diğer madde de 126. maddedir. 126/1'de kamu açıklarının kriterler çerçevesinde kısıtlı tutulacağı belirtilmektedir. 2. fıkrada bütçe disiplini vurgulanıp, üye devletlerin bütçe süreçlerinin kamu açıkları (2/a) ve devlet borcu (2/b) üzerinden gözlemleneceğine yer verilmektedir. Madde kapsamında kamu açıklarının sürekli düşürülmesi veya belirli bir plan çerçevesinde azaltılması beklenmekte ve devlet borcunun da belirli bir referans düzeyini aşmaması ve giderek o referans düzeyine yakınsaması gerekmektedir. Bu durum, üye devletler arasındaki güney ülkelerinin politika belirleme sürecinde kuzey ülkelerinin politik çıkarlarına maruz kalmalarına neden olmaktadır.

126/3 ve devamında üye devletin bahse konu kriterlere uygun bir ekonomi politikası belirlemediği durumlarda Birlik kurumları tarafından nasıl bir süreç işleteceğine yer verilir. Bu kapsamda komisyon raporu üzerine, Birliğin en güçlü yetkilere sahip yapılarından olan, *Ekonomik ve Mali Komite* (*Economic and Financial Committee*, EFC) görüş bildirir ve

4 AB Bütçe Komiseri Janusz Lewandowski 2012 Bütçe Antlaşması'nı değerlendirirken böyle bir tanımlamayı tercih etmiştir (Dunmore, 19 Kasım 2011).

gerekli durumlarda üye devlete uygulaması gereken politikalar seti hakkında tavsiyelerde bulunulur. Tavsiyeler yetersiz kalırsa üye devlete bildirimde bulunulur ve tedbirler alması ve rapor sunması istenir. Tüm bunlara rağmen uyum sağlamayan devlete yaptırımlar uygulanmaya başlanır. Euro bölgesine özgü olan 136. maddede bütçe disiplini kapsamında üye devletlerin izlenmesi, gerekli uyum süreçlerinin işletilmesi ve denetlenmesi yer almaktadır.

Bu düzenlemeler Avrupa'da kemer sıkmanın anayasallaştırılması çabaları kapsamında görülmelidir. Yürürlüğe giren düzenlemelerdeki 'teknik', 'bilimsel' vb. iddialardaki mali kuralların temel hedefi kemer sıkma projesine yönelik toplumsal meşruiyetin sağlanmasıdır. Düzenlemelerle birlikte kamu hizmetlerinin alanı sınırlandırılmaya çalışılmış, Washington Uzlaşmasının politikaları ise kesintisiz sürdürülmüştür. Yapısal uyum programları kapsamında ülkelerin en başta kamu harcamalarının çok yönlü bir şekilde kurallara bağlanması olmak üzere, güvencesiz çalışma koşulları –esnek çalışma, yarı zamanlı çalışma vb. adlandırmalar altında-, piyasa yanlısı reformları hayata geçirmesi istenmiştir. Carlo Cotarelli tarafından onaylanan 2009 tarihli "*Fiscal Rules—Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances*" adlı IMF çalışmasına göre, 1990'da mali kuralları uygulayan ülke sayısı yediyken 2009 yılında bu sayı seksene çıkmıştır (IMF, 2009).

Avrupa Birliği'nin devlet maliyesine ilişkin kurumsal kökenlerinde genişletici maliye politikalarının sınırlandırılması üzerine odaklanılmıştır. Yapılan düzenlemeler, ulusal düzeyde hükümetlerin müdahil olmasını engelleyecek bir şekilde, belirli mali oranların sağlanamamasını otomatik olarak kemer sıkma politikalarıyla sonuçlandırmaktadır.

Maastricht Antlaşması ile ülkelerin yıllık bütçe açığı hedefleri belirlenmektedir ve bu hükümler, hükümetleri bütçe kesintileri yapmaya, borç oranlarını düşürmeye ve fiyat istikrarı odaklı bir ekonomik büyüme hedefine yönlendirmektedir. Kemer sıkma politikalarına uygun davranmayan ülkeler TFUE hükümleri kapsamında takip edilmekte, gerekli hallerde *Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi* (ECOFIN) tarafından kamuoyunda küçük düşürülmeye kadar giden baskı unsurları devreye alınmaktadır. İstikrar ve Büyüme Sözleşmesi (1997) kemer sıkma kurallarına uyulmasına yönelik 'önleyici' ve 'düzeltici' adımları hüküm altına almaktadır (Hennette vd., 2017: 80). Dolayısıyla, ECOFIN'in siyasal baskılarının yetersiz kalması halinde 1997 tarihli bu sözleşmeye dayanarak da kemer sıkma politikalarının hayata geçirilmesi devletlerden talep edilebilmektedir. Son tahlilde, bu sözleşme Maastricht'in birlik düzeyinde geliştirilmiş ve otomatik önlemlerle kemer sıkmanın yaygınlaşmasını hedeflemiştir.

2008 krizi sonrasında Avrupa'da özellikle güney ülkeleri üzerinde Birlik kurumlarının müdahale gücü olağandışı bir şekilde sertleşmiştir. Birlik mevzuatlarının mevcut kemer sıkmacı yanları daha fazla sertleştirilmiş, yeni plan ve uygulama alanlarıyla genişletilmiştir. ESM, Yunanistan gibi borcunu ödeme problemi yaşayan euro bölgesi üye devletlerine mali yardım yapma karşılığında üye devletlerden doğrudan kemer sıkma talebinde bulunmuştur. ESM'nin yapısal uyum baskısıyla güney ülkeleri üzerinde kemer sıkma politikaları yaygınlaştırılmıştır.

Yapısal uyum kararları esas olarak kamusal çıkarlardan uzak ve piyasa yanlısıdır; Birlik içerisinde gerçek bir ekonomi politik yakınsamadan ziyade merkezdeki ülkelerin güneye politik dayatmasından ibarettir. Bu politikalar üye devletlerin birbirleriyle dayanışma halinde olduğunu göstermemekte; aksine hegemonyal sürecin sonucu olarak anti-demokratik bir dayatmayı ortaya sermektedir. Söz konusu kararlar, kriterler ve paketler üye devletlerin ulusal boyuttaki siyasal söz haklarını da baskılamakta, kendi kendilerini yönetme süreçlerini baltalamaktadır.

Yapısal uyum programları kapsamında siyasal iktidarların seçilme süreçleri de boyunduruk altına alınmakta, Papademos ve Monti gibi liderlerle teknokratik rejimler kurulmaktadır. Teknokratların hükümeti yapısal uyum programlarının, toplumsal muhalefet hareketlerini bastırarak, ivedilikle uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. Kemer sıkmanın uygulanması için teknokratik hükümetler bir gereklilik arz etmektedir. Aksi durumda, mevcut hükümetler bu politika setleriyle arkalarındaki halk desteğini giderek kaybederler. Kıtada söz konusu olan, *Troyka* ve memorandumlar yoluyla kuzey ülkelerin aldığı kararların, güneyin fikrine yer verilmeksizin onlara dayatılmasıdır. Bu süreç ulusal siyasal iktidarları da baskı altına alan ve bunun yanında hem bölgesel hem de ulusal düzeyde toplumsal sınıfların tercihlerini yansıtmayan bir düzlemde ilerlemektedir.

4. Sonuç

Kemer sıkma sadece devlet maliyesine ilişkin bir politika setinden ve bu bakımdan bireylerin yoksullaştırılmasından ibaret değildir. Avrupa'nın faşizm deneyimi ve ordoliberal düşünce bağlamında görülmektedir ki kemer sıkmanın yönetilen toplumsal sınıflar üzerindeki ekonomik amaçlarının ötesinde kalıcı bir şekilde sosyal ve siyasal disiplini de hedeflemektedir. Kemer sıkma politikaları sonucunda kamu kesiminin geri çekildiği kamusal hizmet alanlarını sermaye sahipleri doldurmaktadır. Kamu kesimindeki küçülme bağlamında sermaye sahipleri, devletin aksine, kâr elde etme temelli hareket ettiklerinden, söz konusu hizmetleri daha pahalıya üretip bireylere sunmaktadırlar. Özel sektöre bırakılan alanların birçoğu zorunlu kamusal ihtiyaçları içerisinde barındırmasından dolayı büyük refah kayıplarına maruz kalan emekçiler daha fazla çalışarak ve gerektiğinde borçlanarak bu temel hizmetlerden yararlanmaya çalışmaktadırlar.

İtalya'daki faşizm deneyiminden görüldüğü üzere, kemer sıkma politikaları liberal ideologlarla dirsek temasında yaygın bir şekilde uygulanmış ve işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve siyasal kazanımları ters yüz edilmiştir. Bu dönemde kemer sıkmanın emekçiler üzerinden sosyal ve siyasal bir disiplin mekanizması olarak kullanılması Alman ordoliberal geleneğiyle de pekiştirilmiştir. Emekçilerin refah devletiyle sosyal ve siyasal alanlardaki kazanımlarının devlet-piyasa ilişkisi açısından tehlikeli olduğu savunulmuş ve güçlü toplumsal düzenlemelerle bu kazanımlar törpülenmiştir.

Avrupa'da 20. yüzyılın başlarından bu yana kemer sıkmanın bölgesel kuruluşlar ve mevzuatlar düzeyinde temel yapı taşı olarak her daim kullanıldığı görülmektedir. 2008 krizinin ardından Güney Avrupa'da iktidara getirilen teknokratlar aracılığıyla dayatılan kemer sıkma politikalarının yanı sıra devletin kamusal hizmet alanlarından çekilmesine kadar geniş çaplı bir ekonomi politik dönüşüm, yurttaşları da politika belirleme süreçlerinden uzaklaştırmıştır. Kamusal alanların sermaye sahiplerince ele geçirilmesi, yurttaşların da siyaseten daha pasif hale gelmelerinde etkili olmuştur. Piyasanın güçlendiği, kamusal ve siyasal olanın önemsizleştirildiği bu dönemde, bireyler Rousseaucu anlamda yurttaşlık bilincinden giderek uzaklaşmış, girişimci bireyler halini almışlardır. Alternatif hegemonya mücadelesi yürütülmesi, yaratılan piyasa merkezli düzende olabildiğince baskılanmıştır.

Kaynakça

Altvater, E. (2013). Subprime komedisinden Yunan tregedyasına. İçinde *Socialist Register 2012: Ekonomik Kriz ve Sol*. (Ed. L. Panitch, G. Albo, V. Chibber), (Çev. U. Haskan). Yordam Kitap, s. 295-312.

Arrighi, G. (2000). *Uzun yirminci yüzyıl: Para, güç ve çağımızın kökenleri*. (Çev. R. Boztemur), İmge Kitabevi.

Biebricher, T., & Vogelmann, F. (2017). *The birth of austerity: German ordoliberalism and contemporary neoliberalism*. (Ed. T. Biebricher ve F. Vogelmann), s. 1-22, Rowman & Littlefield International.

Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford University Press.

Blyth M. (2017). *Kemer sıkmak: Tehlikeli bir fikrin tarihi*. (Çev. D. Argın). Koç Üniversitesi Yayınları.

Bonefeld, W. (2012). *Freedom and the strong state: On German ordoliberalism, new political economy.* s. 633-656, https://eprints.whiterose.ac.uk/67263/1/s1_ln11019519_896202810_1939656818Hwf1595266051IdV_172829720011019519PDF_HI0001.pdf (Son Erişim: 19/11/2024)

Böhm, F., Eucken, W., & Grossmann-Doerth, H. (2017). The ordo manifesto of 1936. İçinde *The birth of austerity: German ordoliberalism and contemporary neoliberalism*. (Ed. T. Biebricher ve F. Vogelmann). s. 27-40, Rowman & Littlefield International.

Bodin J. (1955*). Six books of the commonwealth*. (Kısaltma ve Çev. M. J. Tooley). Basic Blackwell.

Domarus, M. (2007). *The complete Hitler: A digital desktop reference to his speeches and proclamations 1932-1945*. Bolchazy-Carducci Publishers.

Dunmore, C. (2011). "EU agrees 2 percent budget rise for 2012 to 129 billion euros". Reuters (19 Kasım 2011), https://www.reuters.com/article/us-eu-budget-2012-idUSTRE7AI0I820111119/ (Son Erişim: 19/11/2024)

EC, Avrupa Komisyonu. "EU Economic governance 'Six-pack' enters into force" (11 Aralık 2011). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_898 (Son Erişim: 15/11/2024).

Eucken, W. (2017a [1932]). Structural transformations of the state and the crisis of capitalism. İçinde *The birth of austerity: German ordoliberalism and contemporary neoliberalism*. (Ed. T. Biebricher ve F. Vogelmann), s. 51-72, Rowman & Littlefield International.

Eucken, W. (2017b [1940]). Competition as the Basic principle of the economic constitution. İçinde *The birth of austerity: German ordoliberalism and contemporary neoliberalism*. (Ed. T. Biebricher ve F. Vogelmann), s. 81-98, Rowman & Littlefield International.

Foucault, M. (1993). *Ders özetleri, 1970-1982*. 2. Baskı, (Çev. S. Hilav), Yapı Kredi Yayınları.

Galofré-Vilà, G., M. Meissner, C., McKee, M., & Stuckler, D. (2020). Austerity and the Rise of the Nazi party. *NBER Working Paper*. Sayı: 24106 (Aralık 2017, Güncelleme: Eylül 2020).

Hennette, S., Piketty, T., Sacriste, G. & Vauchez, A. (2017). *Avrupa'nın demokratikleştirilmesi için bir antlaşma teklifi*. (Çev. C. Baydarol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hughes, P. D. (2018). Mussolini, Hitler, and Perón: Economic conditions and the emergence of Illiberal leadership. *Honors Theses*. 1331. Virginia, University of Richmond.

IMF, Uluslararası Para Fonu. (2009). Fiscal rules—anchoring expectations for sustainable public finances, Aralık 2009, https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/121609.pdf (Son Erişim: 19/11/2024)

Kuruç, B. (2012). *Mustafa Kemal döneminde ekonomi: Büyük devletler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mattei, C. E. (2022a). *The capital order: How economists invented austerity paved the way to fascism*. The University of Chicago Press.

Mattei, C. E. (2022b). Liberaller benito mussolini'ye aşık olduğunda. (Çev. A. Kara), *İvme*. https://www.ivmehareketi.com/2022/11/23/liberaller-benito-mussoliniye-asik-oldugunda-clara-e-mattei-ceviri-alper-kara/ (Son Erişim: 12/11/2024)

OECD, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. The 'Marshall Plan' speech at Harvard University, 5 June 1947. https://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm (Son Erişim: 28/03/2024)

Röpke, W. (1960). *A human economy: The social framework of the free market.* Henry Regnery Company.

Serpe, N. (2023). The dawn of austerity. (*The Capital Order: How Economists Invented Austerity and Paved the Way to Fascism* kitabının yazarı C. E. Mattei ile yapılan röportaj). *Dissent* (17 Şubat 2023), https://www.dissentmagazine.org/online_articles/the-dawn-of-austerity/ (Son Erişim: 12/11/2024)

Streeck, W. (2011), The crisis in context: Democratic capitalism and its contradictions, *MPIfG Discussion Paper*. 11/15, Köln: Max Planck Institute for the Study of Societies.

Streeck, W. (2016). *Satın alınan zaman: Demokratik kapitalizmin gecikmiş krizi*. (Çev. K. Kabadayı). Koç Üniversitesi Yayınları.

Streeck, W. (2021), *Kapitalizm nasıl sona erecek?*. (Çev. B. Doğan). Tellekt-Can Sanat Yayınları.

TFUE. (2012). Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union. *Avrupa Birliği* (26 Ekim 2012). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN (Son Erişim: 19/11/2024).

www.efiljournal.com

ISSN 2619-9580